

Historie /
Geschiedenis

Piet Schepens, Stopy
z Nizozemí v Čechách /
Sporen uit de Nederlanden
in Bohemen: Servatius Engel
von Engelsfluss

Fejeton /
Feuilleton

Jaroslav Rudiš, Ze
sauny: Holanďani? Úplně
normální lidi / Uit de
sauna: Nederlanders?
Doodnormale mensen

Literatura /
Literatuur

Arnon Grunberg,
Gstaad

Výtvarné umění /
Beeldende kunst

Rembrandt van Rijn,
Portréty mocných /
Portretten van de
machtigen

NE 2015 BE

Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse cultuur

Společnost pro nizozemskou a vlámskou kulturu

Gert Andeweg

Profesor Masaryk v Rotterdamu

Professor Masaryk in Rotterdam

str. / pag.

6 / 18

Vážení a milí členové NE-BE, přátelé,

ročenka NEBE za rok 2015 je tu!

Pohled na její obálku láká k přečtení článku u událostech, které se odehrály před více než sto lety. Tématem článku od Gerta Andewega jsou napínavé okolnosti historie takzvané české mafie v Rotterdamu. Piet Schepens si ve svém článku o koželuhovi Ignáci von Engelsflussovi všimá zajímavých česko-vlámských souvislostí. Letos si opět můžete zacestovat v čase prostřednictvím přeložených dopisů Rubensových a přenést se díky Rubenu Pellarovi do Zlatého věku Nizozemí. Zuzana Vittvarová se s vámi dělí o zážitky z přednášky Judity Handlové z Národní galerie. Tématem byly Rembrandtovy portréty mocných.

Alexander Munninghoff, novinář a znalec ruských poměrů, v autobiografickém dokumentu *Pokračovatel rodu* ukazuje, jak si velké dějiny pohrály s osudy jeho blízkých. Úryvek z knihy *Gstaad* od Arnona

Grunberga se stal součástí ročenky u příležitosti vydání českého překladu knihy a autorovy návštěvy Prahy. V souvislosti s udělením významné ceny pro nizozemskou jazykovou oblast Prijs der Nederlandse Letteren zveřejňujeme medailon a ukázky básní Remca Camperta. Nezůstáváme dlužni příspěvek druhu velmi zábavného a poučného, totiž týkající se pozorování příslušníků jednoho národa příslušníkem národa druhého. Přečtěte si hravý fejeton Jaroslava Rudiše o Nizozemcích.

Velmi si vážíme štědré podpory Nizozemského velvyslanectví a Vlámského zastoupení. Vydání ročenky by bez jejich laskavé přízně nebylo možné.

Šťastné vykročení do roku 2016 přeje

Sylva Alderliesten

Geachte en beste NE-BE leden, vrienden,

Het jaarboek 2015 van NE-BE is er!

De omslag van het jaarboek nodigt uit tot het lezen van een artikel over gebeurtenissen die meer dan honderd jaar geleden plaats hebben gevonden. Gert Andeweg vertelt in zijn bijdrage over de spannende ontwikkelingen rond de zogenaamde Tsjechische maffia in Rotterdam. Een interessant verband tussen Tsjechië en Vlaanderen wordt door Piet Schepens beschreven in de bijdrage over de looier Ignaz von Engelsfluss. Ook dit jaar wordt u via de brieven van Rubens, vertaald door Ruben Pellar, honderden jaren terug verplaatst en kunt u de sfeer van de Nederlanden in de Gouden Eeuw proeven. Zuzana Vittvarová kijkt terug op de lezing door Judita Handlová uit de Nationale Galerie over de portretten van de machtigen in het werk van Rembrandt.

Het autobiografische boek *De Stamhouder* van Alexander Munninghoff, journalist en Ruslandkenner, laat zien hoe de grote geschiedenis met de familie van de auteur heeft gespeeld. Het fragment uit de roman

Gstaad van Arnon Grunberg is in het jaarboek geplaatst ter gelegenheid van de Tsjechische vertaling van dit boek en van het bezoek dat de auteur aan Praag bracht. Onlangs heeft Remco Campert de Prijs der Nederlandse Letteren ontvangen en in verband daarmee vindt u in het jaarboek zijn medaillon en gedichten.

Het is altijd onderhoudend en leerzaam om te lezen over de ervaringen van Tsjechen in Nederland en Nederlanders in Tsjechië. Dit keer mag u genieten van een speels feuilleton van Jaroslav Rudiš.

Wij zijn er dankbaar voor dat zowel de Nederlandse Ambassade als de Vlaamse Vertegenwoordiging, via gulle steun ook dit jaar weer de verwezenlijking van dit jaarboek hebben mogelijk gemaakt.

Wij wensen u een buitengewoon voorspoedig 2016.

Namens het bestuur van NE-BE
Sylva Alderliesten, voorzitter

tiráž / colofon

Vydává / Uitgever

NE-BE – Společnost pro nizozemskou a vlámskou kulturu
/ Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse cultuur,
Radhošťská 1, 130 00 Praha 3, ČR

Kontaktní adresa / Contact-adres

Nederlandse Taal en Cultuur – NTC
Karlova 18, 110 00 Praha 1 – Staré Město, ČR

Bank. spojení / Bank

Komerční banka, Praha 2
Č. účtu / Rekeningnummer:
19-2307530267/0100
IBAN: CZ6101000000192307530267
SWIFT (BIC): KOMBCZPPXXX

Výbor / Bestuur

Sylva Alderliesten: alderliesten@tiscali.cz
Andrea Bednářová: andrea.bednarova@klikni.cz
Jana Červenková: jana.cervenkova@tiscali.cz
Eva Giese: eva.giese@volny.cz / +420 605 257 500
Veronika ter Harmsel Havlíková: nika@ntcnc.cz /
+420 603 553 789

Ruben Pellar: info@ruben.cz / +420 605 260 005
Jana Pellarová: pellar@post.cz / +420 603 782 819
Miroslav Pavel: mirekpavel@gmail.com
Ladislav Říha: ladislav.riha@ri-tours.cz /
+420 603 436 112

Lenka Strnadová: ne-be@ne-be.cz
Petra Schürová: ppetra.ppetra@gmail.com /
+420 723 986 743

Jos Wuyts: wuijtsjos@gmail.com / +420 602 207 730

Čestná předsedkyně / Erevoorzitter

Petra Schürová: ppetra.ppetra@gmail.com

Předseda / Voorzitter

Jos Wuyts: wuijtsjos@gmail.com

Mistopředseda / Vice-voorzitter:

Ruben Pellar: info@ruben.cz

Pokladník / Penningmeester

Eva Giese: eva.giese@volny.cz

Knihovna / Bibliotheek

Nizozemské velvyslanectví / Nederlandse Ambassade
Gotthardská 6, Praha 6

Kontakt / Contact: Ruben Pellar, info@ruben.cz,
m: +420 605 260 005

E-mail ne-be@ne-be.cz

Internetové stránky / Onze website

www.ne-be.cz
Facebook: www.facebook.com/VerenigingNeBe

Redakce časopisu / Redactie van het tijdschrift

Veronika ter Harmsel Havlíková: nika@ntcnc.cz
Jana Pellarová: jani@ntcnc.cz

Lenka Strnadová

Úprava textů nizozemské části / Verwerking
van de teksten van de Nederlandse versie:
Kees Mercks a Gerrit ter Harmsel
Úprava textů české části / Verwerking van de teksten van
de Tsjechische versie: Veronika ter Harmsel Havlíková,
Jana Pellarová

Grafický design / Grafisch ontwerp

Ask designers, Markéta Cole
www.askdesigners.eu

ask designers

Obálka / Titelblad

T. G. Masaryk in 1910 / T. G. Masaryk v roce 1910
zdroj / bron: Rotterdams Jaarboekje (Stadsarchief
Rotterdam)

*Neprodejná publikace. Texty ani obrazový
materiál nejsou použity za účelem zisku nebo jiným
komerčním účelem. / Onverkoopbare publicatie. De teksten
en afbeeldingen zijn niet gebruikt met winstoogmerk,
noch met een ander commercieel doel.*

ISBN 978-80-905100-4-3

De uitgave van het jaarboek werd ondersteund door de Vlaamse
Vertegenwoordiging en de Ambassade van het Koninkrijk
der Nederlanden. *Onze hartelijke dank!*

/
Tato ročenka vychází s laskavou podporou Vlámského zastoupení
a Velvyslanectví Nizozemského království.
Děkujeme!

OBSAH

INHOUDSOPGAVE

Historie / Geschiedenis

Profesor Masaryk
v Rotterdamu

V ústraní rotterdamského
hotelového pokoje byla navržena
„nová Evropa“.

/

Professor Masaryk
in Rotterdam

In de beslotenheid van een
Rotterdamse hotelkamer werd
'Het nieuwe Europa' gelanceerd.

str. / pag. **6 / 18**

Výtvarné umění / Beeldende kunst

Rembrandt
– portréty
mocných /
Rembrandt
– portretten
van de
machtigen

str. / pag. **33 / 36**

Peter Paul Rubens (1577–
1640): Dopisy / Brieven

str. / pag. **39**

Stopy z Nizozemí v Čechách:
Servatius (Servác) Engel von
Engelsfluss, koželuh z Maastrichtu

/

**Sporen uit de Nederlanden
in Bohemen:** Servatius Engel
von Engelsfluss, een leerlooier
uit Maastricht

str. / pag. **48 / 52**

Fejeton / Feuilleton

Jaroslav Rudiš, Ze sauny:
Holand'ani? Úplně normální lidi /
Uit de sauna: Nederlanders?
Doodnormale mensen

str. / pag. **56 / 58**

Literatura / Literatuur

**Alexander
Münninghoff,**
Pokračovatel
rodu. Rodinná
kronika / **De
Stamhouder.**
Een familie-
kroniek

str. / pag.

60 / 62

**Arnon
Grunberg,**
Gstaad

str. / pag.

64 / 66

Remco Campert,
Na Overtoomu, Děvče z Antverp,
Pro poezii, Pouliční divadlo /
**Op de Overtoom, Antwerps
meisje, Aan de poëzie,
Straattheater**

str. / pag. **68**

Koninkrijk der Nederlanden

Het woord van de Nederlandse ambassadeur / Slovo velvyslance

Year 2015 is already coming to its end and it is a time to look behind and scrutinize how it enriched our lives. This year brought many developments that pleased me as well as some that require more attention. The upcoming year 2016 is very special not only to me, but to all Dutch. After 12 years, the Netherlands will hold the EU Presidency for the 11th time. As the Dutch ambassador I already have a list of top priorities that I want to concentrate on be it economic, political or cultural.

I am pleased to see that the ever-closer economic cooperation between the Czech Republic and the Netherlands maintains its high level, what was evidenced last year by the fact that a number of Dutch companies decided to open new or expand existing capacities in the Czech Republic. The Netherlands remained the second largest investor in the Czech Republic.

On political field, several high-level visits took place, out of which I will mention the visit of the Dutch Senate President, Ms. Ankie Broekers-Knol who met with Czech authorities and, among others, compared the performance of our two parliaments.

On behalf of cultural affairs, our bilateral cooperation is booming. In 2015, the embassy supported around 50 cultural events taking place in the Czech Republic and having a Dutch element in it. I was very impressed with the Literature Night that took place, inter alia, in my residence. Prague Quadrennial was very successful for Dutch artists that won one of the main prizes and Rotterdam Philharmonic that performed in Brno during Moravsky Podzim was also one of the cultural highlights this year.

I honestly appreciate that the embassy is not alone in our activities and that NE-BE significantly supports the cultural interchange with the Netherlands and the Czech Republic. I hope their focus will remain high also in the next year, the year of Dutch EU Presidency, and many more years to come.

H.E. Ed Hoeks

Ambassador of the Netherlands to the Czech Republic

PŘEKLAD Sylva Alderliesten

Rok 2015 se chýlí ke konci, je tedy na čase ohlédnout se a důkladně posoudit, jak obohatil naše životy. Letošek přinesl mnoho událostí, které mne potěšily, ale také těch, nad kterými je třeba se pozastavit. Příští rok 2016 je pro mne a všechny Nizozemce rokem výjimečným. Nizozemsko se chystá po 12 letech na své jedenácté předsednictví Evropské Unie. Vzhledem ke své funkci nizozemského velvyslance mám již připraven seznam nejdůležitějších věcí, na které bych se rád zaměřil, a to na poli ekonomickém, politickém a kulturním.

Je mi velkým potěšením konstatovat, že na vysoké úrovni dochází k neustálému upevňování hospodářské spolupráce mezi Českou republikou a Nizozemskem. Důkazem toho je, že v uplynulém roce se řada nizozemských podniků rozhodla zahájit nové příležitosti nebo rozšířit ty stávající. Nizozemsko je tak stále druhým nejvýznamnějším investorem v České republice.

V oblasti politické došlo k několika návštěvám na vysoké úrovni. Chtěl bych vyzdvihnout návštěvu předsedkyně nizozemského senátu paní Ankie Broekers-Knol, která se setkala s českými protějšky a měla možnost porovnat fungování našich parlamentů.

Bilaterální spolupráce na kulturním poli vzkvétá. Ambasáda v roce 2015 podpořila 50 kulturních událostí konaných v České republice, které měly spojitost s Nizozemskem. Velký dojem na mne udělala Noc literatury, pro jejíž konání jsem dal k dispozici naši rezidenci. Nizozemští umělci získali jednu z hlavních cen na Pražském Quadriennale a další vrcholnou událostí sezony bylo vystoupení Rotterdamské filharmonie na Moravském podzimu v Brně.

Skutečně si vážím toho, že velvyslanectví nezůstává ve svém snažení osamoceno a že společnost NE-BE významným způsobem podporuje kulturní výměnu mezi Nizozemskem a Českou republikou. Doufám, že činnost NE-BE si v příštím roce, roce nizozemského evropského předsednictví, jakož i v mnoha následujících letech, udrží dosavadní vysokou úroveň.

Jeho Excellence Ed Hoeks

Velvyslanec Nizozemského království v České republice

Profesor Masaryk v Rotterdamu

V ústraní rotterdamského hotelového pokoje byla navržena „nová Evropa“.

Dne 4. srpna 1914 vypukla první světová válka. Vražda habsburského následníka trůnu v Sarajevu byla její přímou záminkou. Ústřední mocnosti (Rakousko-Uhersko, Německo, Itálie, Turecko a Bulharsko) stály proti Francii, Anglii a Rusku, které společně s Belgií a Srbskem tvořily mocnosti Dohody. Nizozemsko si během celé války důsledně drželo svůj statut neutrality, což je slušný výkon, když si představíme blízkost bojujících stran. Jak Německo, tak Anglie si přísně hlídaly, jestli Nizozemsko nenadržuje protivníkovi. Zároveň se nizozemské státní území stalo žádaným teritoriem pro odvětví ve vedení války, které se v průběhu válečných let mělo rozrůst v obávanou zbraň: pro špionáž a kontrašpionáž. Především Rotterdam, největší tranzitní přístav na neutrálním území, byl vhodným místem pro slídění po záměrech toho druhého a spřádání podvrtných plánů.

Konflikt, kterému se později bude říkat velká válka, zanechal hluboké stopy na mapě starého kontinentu. Po uzavření příměří dne 11. listopadu 1918 a po následujících mírových jednáních vznikly ve střední a jihovýchodní Evropě nové samostatné státy: země se starými jmény (Polsko, Estonsko, Lotyšsko, Litva) a země s novými jmény (Československo a Jugoslávie). Nejdůležitějším poraženým bylo Rakousko-Uhersko, císařská a královská dvojmonarchie. Role proslulé habsburské dynastie byla dohrána a císař Karel I., prasynovec a následník císaře Františka Josefa, který zemřel

v roce 1916, byl zapuzen. Pokud starý monarcha, jenž stál v čele monarchie 67 let, požíval mezi svými poddanými ještě nějaké sympatie, z císařské autority devětadvacetiletého Karla si především Češi nedělali už skoro vůbec nic.

O čtyři roky dříve, na podzim roku 1914, kdy bylo pro poddané ještě téměř nepředstavitelné, že by se dunajská monarchie mohla zakrátko rozpadnout, se v jednom rotterdamském hotelu v tajnosti rokovalo o budoucí podobě srdce Evropy, kde už pro Habsburky nebylo místo. Memorandum, vzešlé z tohoto jednání, mělo charakter proroctví, jak se

později ukázalo. Dne 10. září 1919 podepsali míroví vyjednavatelé ze zemí Dohody v Saint-Germain-en-Laye mírovou úmluvu, do níž bylo téměř doslova převzato to, co bylo vymyšleno v Rotterdamu. To je pro nás dnes – sto let od této události – v každém případě dobrým důvodem, abychom tajnou poradu v onom hotelovém pokoji neponechali bez povšimnutí.

Profesor Masaryk a zrovnoprávnění

Iniciátorem této konzultace byl T. G. Masaryk, čtyřiašedesátiletý pražský profesor filozofie. I když bývalo jeho bydliště

Hotel Weimar na dobové pohlednici / Hotel Weimar aan het Haringvliet

v průběhu staletí i hlavním městem „zemí koruny české“, ve skutečnosti význam Prahy pod vídeňskou nadvládou nesahal dál než význam provinčního města, jakkoliv majestátní byl jeho vzhled. V Praze, ve Vídni či kdekoliv jinde v habsburské říši vykazoval Masaryk po celý svůj aktivní život velkou politickou a společenskou angažovanost. V časopisu *Čas*, jehož šéfredaktorem byl, se tato angažovanost pravidelně projevila. Také ve svých přednáškách na Univerzitě Karlo-Ferdinandově se nevyhýbal aktuálním a ožehavým tématům. Jako člen malé, ale vlivné České strany pokrokové byl Masaryk navíc členem Říšské rady, tedy vídeňského parlamentu. Strana, kterou sám založil, proslula později jako Realistická strana.

Vedle mnoha oblastí, o které se zajímal, jako bylo třeba úsilí o rozšíření občanských práv či jeho boj proti klerikálnímu vměšování se do života společnosti, rovněž proslul jako plamenný zastánce zájmů slovanských menšin

v rámci Rakousko-Uherska. Jeho postoj vedl několikrát ke konfliktu s ministrem zahraničních věcí Von Aehrenthalem. Rakousko-uherská anexe Bosny a Hercegoviny v říjnu roku 1908 jen zvýšila napětí, které již drahnou dobu na Balkáně panovalo. Kolem srbských uskupení, jak v Srbsku samotném, tak na sporných územích, vznikla atmosféra odporu, spikleneckví a komplotu. To vedlo v roce 1909 ke dvěma politickým procesům, v nichž byli Srbové obžalováni habsburskou státní mocí: záhřebský velezrádný proces a Friedjungův proces.¹ Do obou dvou se Masaryk aktivně zapojil; prokázal, že se jedná o procesy zinscenované habsburskými vládními kruhy. Jeho zásahy vedly v obou případech k osvobození obžalovaných.

Proces v hlavním městě Chorvatska sledoval jménem britských *The Times* mladý skotský historik a publicista Robert William Seton-Watson. Jeho komentář zněl následovně: *The whole trial is a travesty of justice, inspired and*

*controlled by what to English ideas is a despotic Government*². Masarykovo vystupování přitáhlo Seton-Watsonovu pozornost, stejně jako zaujalo i Henryho Wickhama Steeda, odborníka na východní Evropu v *The Times*. Steed, který od roku 1902 dlouhodobě pobýval ve Vídni, viděl v Masarykovi významného informátora, vzhledem k jeho evidentně kritickému, byť skrytě vyjadřovanému postoji vůči habsburské vládě. V průběhu let se mezi těmito dvěma Brity a Čechem vytvořil přátelské pouto.

Masaryk, který vyrůstal v nuzných poměrech v Hodoníně na jihovýchodní Moravě, kde jeho rodiče sloužili jako kuchařka a kočí u císařského statkáře Nathana Redlicha³, v pozdějších letech několikrát svůj původ uváděl jako zdroj inspirace pro své politické a společenské konání. Při pomyšlení na domov a na prostředí, v němž strávil mládí a kde panovaly ještě poměry hraničící s nevolnictvím – svého analfabetického otce nazýval nevolníkem⁴ – mu na srdci leželo

¹ Historik Friedjung obvinil v jednom článku v *Neue Freie Presse* několik Srbů ze spiknutí proti Habsburkům. Masaryk dokázal, že dokumenty, na nichž Friedjung svá obvinění zakládal, byly padělky. Vytvořili je na rakousko-uherské ambasádě v Bělehradu (Zbyněk Zeman, *The Masaryks, The making of Czechoslovakia*, Londýn 1996, s. 61, 62.

² Robert William Seton-Watson, *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*, New York 1969, s. 184; první vydání Londýn 1911.

³ Redlichové byli asimilovaní Židé, kteří v kraji zastávali významnou pozici. Nathan působil jako „kaiserlicher Gutsinhaber“ a jako takový spravoval pro císaře Františka Josefa rozsáhlé pozemky. Prominentním potomkem této rodiny byl Jozef, se kterým Masaryk zůstal v kontaktu i po první světové válce, kdy se tento Jozef stal rakouským ministrem.

⁴ Karel Čapek, *Hovory s T. G. Masarykem*, (Praha 1990, edice Československý Spisovatel Praha (ČSP) Spisy XX), 13; první vydání, Praha 1936.

především zrovnoprávnění Čechů. Jeho solidarita s vlastními soukmenovci však nebyla bezmezná. Pokud to bylo třeba, nešetřil na Čechy kritikou, především ve chvílích, kdy se mezi nimi prosazoval v té době ještě široce rozšířený antisemitismus nebo když s velkým nadšením jásal nad objevením středověkých česky psaných rukopisů, které se ukázaly jako padělky.

Vedle úsilí o spravedlnost pro všechny obyvatele, Čechy, německy mluvící i Poláky, se Masaryk také přimlouval za to, aby Čechy a Morava získaly statut autonomního a demokraticky spravovaného území, začleněného do federativně uspořádané habsburské říše. Uvažoval o správních formě, srovnatelné s částečnou nezávislostí, kterou získalo Maďarsko při rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867.⁵ Masaryk se přitom vyhýbal jakémukoliv náznaku, že by snad chtěl podryvat císařovu autoritu, protože být jen stín podezření z vlastizrady mohl vážně uškodit nadějším na uskutečnění jeho cílů. Rakousko-uherská monarchie projevovala totiž ještě i v prvních letech dvacátého století jistou soudržnost, i kdyby to bylo jen proto, že život bez staříckého rakouského mocnáře byl pro většinu poddaných téměř nemyslitelný, a to dokonce i pro Čechy navzdory jejich rostoucí nechuti k habsburské nadvládě. Ještě v roce 1900 se Masaryk při prezentaci programu své právě založené Realistické strany nechal slyšet, že naděje na úplnou nezávislost je „jen nebezpečným snem“.⁶ Za stěnami své studovny však připouštěl dalekosáhlé úvahy o budoucnosti českých zemí. Kdyby snad někdy měl vypuknout velký ozbrojený konflikt, pak předvídal značné

problémy pro vnitřně rozdělenou mnohonárodnostní monarchii. Založení nezávislého státu ve střední Evropě by za takových okolností mohlo patřit k vážně míněným možnostem.

Válka

Ultimátum, které Rakousko-Uhersko po atentátu v Sarajevu dalo Srbskému království, sice vzbudilo znepokojení, ale kdo by si byl v té době pomyslel, že místní konflikt na Balkáně povede až k celoevropské katastrofě? Ani Masaryk v tom horkém červenci ještě neviděl žádný důvod k tomu, aby odvolal plánovaný rodinný výlet do lázní, což bylo Bad Schandau an der Elbe, nacházející se těsně za německou hranicí. To se ještě domníval, že státníci, jichž se to týkalo, přijmou svou odpovědnost a celý konflikt ukončí smírem.⁷ Tato naděje se ukázala jako marná, když císař Vilém II. vyhlásil 1. srpna 1914 všeobecnou mobilizaci. Ta byla německou odpovědí na ruskou mobilizaci, která zase byla reakcí na rakouské dělostřelecké ostřelování Bělehradu v Srbsku, které začalo 29. července. 4. srpna již nebylo cesty zpět. Vpádem Německa do Belgie se válka stala skutečností. O den později vyhlásilo Rakousko-Uhersko válku Rusku.

Pokud byl Masaryk v Německu svědkem efektivně probíhající mobilizace, na zpáteční cestě z Bad Schandau do Prahy viděl, jak to vypadá s morálkou nastávajících c. a k. vojáků. Vlak byl z velké části naplněn rakouskými dělníky, kteří si v Německu vydělávali na chleba. Masaryk z jejich řeči poznal, že většina z nich je slovanského původu. Tito muži, většinou Češi, rekruti či záložníci, byli posláni domů, aby uposlechli výzvy svého císaře

Františka Josefa a hlásili se u svých vojenských jednotek. Odpor vůči výhledu odvelení na frontu vyjadřovali ve vlaku především výtržnictvím a nadměrným pitím alkoholu.⁸

Rozpoutání války v tomto měřítku posílilo Masarykovu domněnku, že to bude znamenat zánik mnohonárodnostního státu. Po návratu domů do Prahy si kladl otázku, co by měl dělat: má nebo nemá vystoupit proti vládě státu, v němž se Češi cítí stále méně doma? Odvážil se již uvažovat o nezávislém demokratickém státu v rámci kontur dřívějších zemí Koruny české: Československo. Rozvíjel dalekosáhlé teorie o tom, jak by měl vypadat tento nový stát, který by vedle Čechů měl pojmout i značnou německou menšinu. Vážně se zamýšlel i nad rozšířením o spřízněné Slovensko, zatím přináležející k Maďarsku, plus o sousední Podkarpatskou Rus. V tom případě by vhodným názvem mohlo být „Československo“.

Masaryk si až příliš dobře uvědomoval, že všechny tyto úvahy by měly šanci na úspěch pouze v případě, že by ve válce utrpělo porážku i Německo, vůdčí národ mezi ústředními mocnostmi. Proto bylo třeba včas přesvědčit největší hráče mezi mocnostmi Dohody o nutnosti takového nového státního útvaru v srdci Evropy, státu, který by se z velké části rozkládal na jižní hranici Německa.

Masaryk si zvolil konfrontaci s Habsburky a mluvil dokonce o možném boji „na život a na smrt“.⁹ Akceptoval možné následky a dokonce již začal uvažovat o formě tohoto odboje. Mělo obrovský význam, aby se tyto zásadní návrhy dostaly na stůl

ministrům zahraničních věcí Anglie, Francie a Ruska, aniž se při tom prozradilo jméno odesílatele.

Američané v Praze

Bezprostředně po návratu do Prahy, kde běžela mobilizace na plné obrátky, se Masaryk spojil s Emanuelem Voskou, americkým občanem pocházejícím z východních Čech, který jménem Svazu česko-amerických novinářů v zemi svého původu hledal další zpravodaje. Voska znal Masaryka z dob jeho návštěv v New Yorku v letech 1902 a 1907 a ještě 26. června 1914, dva dny před atentátem v Sarajevu, navštívil Voska Masaryka v jeho pražském bytě. Během jejich rozhovoru dal Voska nepokrytě najevo svůj pročeský a antihabsburský postoj, zakládající se ještě na pocitech z dob jeho dospívání. Jako devatenáctiletý kameník emigroval do USA, protože hrozilo, že ho rakouská policie uvězní za sociálně demokratický aktivismus. V Americe začal opět jako kameník, ale vypracoval se a stal se postupně majitelem několika kamenolomů, což mu poskytlo možnost štědrě podporovat četné české krajanské aktivity.¹⁰

Od okamžiku vypuknutí války byl Voska v pravidelném kontaktu s americkým konzulátem v Praze, kde se snažili, aby se všichni američtí státní občané co možná bez problémů mohli vrátit do USA. Tak jako v mnoha městech na evropském kontinentu se i Američané v té chvíli pobývající v českých zemích cítili zaskočení válkou nepředvídatelných rozměrů. Turisté, obchodníci i Čechoameričané na návštěvě u rodin přicházeli na konzulát s otázkou, jak se bezpečně a co nejrychleji dostat z

Evropy. Voska pověděl Masarykovi, že jim vicekonzul doporučil, aby se do Ameriky vraceli po skupinách a nemuseli se tak každý zvlášť podrobovat přísné německé pohraniční kontrole.

Masaryk se s Voskou spojil kvůli své americké švagrové, která u nich pobývala. Esperanza, nejmladší ze zámožné newyorské rodiny Garrigue, do Prahy přijížděla téměř každý rok. Se svou o tři náct let starší sestrou Charlottou, Masarykovou manželkou, toho měla mnoho společného. Obě sestry sdílely nezávislého ducha a umělecké sklony, především pak lásku k hudbě.¹¹ Esperanza se měla vrátit do Států přes Itálii. Už měla lístek na loď, která měla vyplout z Janova, ale v nastalé válečné situaci se jí zdálo lepší se připojit k Američanům, kteří se na zpáteční cestu chtěli vydat ve větší skupině. Vicekonzul nabídl svou plnou spolupráci a dokonce se mu podařilo, že Esperanza dostala zpátky peníze, které zaplatila za lodní lístek.¹²

Dne 25. srpna 1914, kdy od začátku války již uplynuly tři týdny, Voska Masaryka ještě jednou navštívil. Ten se mu svěřil a bez zbytečných okolků mu sdělil, že on sám se chce pustit do boje s Rakousko-Uherskem a že by se mu přitom velmi hodila pomoc Čechoameričanů, především pak Vosky samého. Filosof, který už není nejmladší, a chce se sám pustit do boje s velmocí! Voska žádným způsobem nedal najevo, že by o Masarykových záměrech pochyboval, a přislíbil mu veškerou možnou pomoc. V soukromí své pracovny Masaryk Voskovi vysvětlil, jak si konfrontaci s Habsburky představuje. O tom, co prozradil Čechoameričanovi – že má v plánu vést boj ze zahraničí a že

T. G. Masaryk

v jeho rámci mimořádnou roli přisoudil svým anglickým kontaktům –, se své rodině nesvěřil ani slovem: „Kdyby náhodou vyslychali mou ženu, nedokázala by lhát.“¹³

Voska líčil Masarykovi, že se během několika dnů má vydat na zpáteční cestu do Spojených států, společně se svou dcerou a skupinkou Američanů, které mu do péče svěřil konzulát. Když se ukázalo, že ještě není napevno určeno, jakou trasou budou cestovat, zeptal se ho Masaryk, zda by se za oceán nechtěl vydat přes Anglii. V takovém případě by mohl Voska zprávy, které Masaryk shromáždil, v Londýně předat Henrymu Wickham Steedovi, odborníkovi na střední Evropu v redakci *The Times*. Voska souhlasil. Jakmile mu Masaryk zprávy předal, začal se je učit zpaměti. Byly to zprávy o pronásledování politických protivníků habsburské státní moci na Balkáně, o finanční situaci v Rakousko-Uhersku a zprávy vojenské

⁵ Po zničující porážce v bitvě u Hradce Králové v roce 1866 proti Prusům byli Habsburkové natolik zahnáni do defenzivy, že byli ochotni k vyrovnání (Ausgleich) s Maďary, revoltujícími v rámci říše. Těm byla do značné míry přiznána samostatnost. Ve Vídni zůstala pouze ministerstva zahraničních věcí, války a financí, všechna další se rozdělila.

⁶ Dagmar Perman, *The shaping of the Czechoslovak State*, Leiden 1962, s. 13.

⁷ T. G. Masaryk: *Světová revoluce za války a ve válce 1914-1918*, Praha 1925, s. 10.

⁸ Karel Čapek, *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 155.

⁹ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, 13.

¹⁰ PhDr. Dagmar Hájková: *Emanuel Voska*, Praha, 2014, s. 37 a 38.

¹¹ Rudolph Garrigue (1822) byl knihkupec pocházející z Dánska, který se v New Yorku vypracoval až na ředitele velké hasičské pojišťovny Germania. Příčiněním jeho dcer, dívek se širokými kulturními a především hudebními zájmy, získal rodičovský dům na 17th Streer Eastside významné postavení mezi osvícenou newyorskou kulturní smetánkou. Charlotte (1850) se chtěla stát klavíristkou, ale svá studia předčasně ukončila (mimo jiné studovala i na konzervatoři v Lipsku). Esperanza (1863) svá studia dokončila a stala se – stejně jako její sestra Alice – učitelkou zpěvu. Kořeny rodiny sahají až k francouzským hugenotům. Pravděpodobně díky štědrému dědictví po otci si mohla Esperanza dovolit v pozdějším věku téměř každý rok jezdit do Evropy, a tedy i v roce 1914. (Údaje o plavbách v archivu Ellis Island Foundation).

¹² Dagmar Hájková: *Emanuel Voska*, s. 44.

¹³ Emil Ludwig, *Gespräche mit Masaryk, Staatsmann und Denker*, Amsterdam 1935, s. 174.

povahy. Pro oživení paměti si udělal heslovitě shrnutí na papír.¹⁴

Voska se dozvěděl od Vojtěcha Beneše, který se právě vrátil z Ameriky, že kontroly na německých hranicích jsou abnormálně přísné. Navíc na policejní stanici, kde si vyzvedával výjezdní dokumenty, slyšel od známého českého úředníka, že jeho jméno je uvedeno na rakouské listině osob, na které je třeba dávat si obzvláště pozor. Někdo z New Yorku informoval rakouské ministerstvo zahraničních věcí ve Vídni, že Voska je ve svém bydlišti v USA předsedou anarchistické „freethinkers union“.¹⁵ Díky těmto varováním učinil Voska všechna nutná opatření, aby Masarykovým poznámkám zajistil bezpečný transport. Ve svých vzpomínkách uvádí, že si u známého českého ševce nechal za 200 korun odříznout podrážky, tenké papírky s poznámkami do bot schoval a pak je zase nechal zašít. Když Masaryk na poslední chvíli přišel ještě s jedním dokumentem, ukryla si ho Villa, mladinká Voskova dcera, do korzetu.¹⁶

Dne 28. srpna odcestovala společnost, skládající se z třiceti Američanů a zahrnující i oba Voskovy, z Prahy vlakem severním směrem. Cestou se velice rychle shodli, že se co nejrychleji musejí dostat do „neutrálního“ přístavu. Cesta je vedla přes Podmokly u Děčína, poslední stanici před hranicemi Německem. Voska na sebe vzal roli vedoucího zájezdu a se šarmem sobě vlastním provedl všechny přes hraniční kontroly. V Lipsku, kde se dozvěděli, že vlakové spoje vypravované pro občany jsou značně omezeny a od 1. září mají být zrušeny úplně, vznikla ve skupině rozepře. Část cestujících přesunula svůj

postupný cíl do Berlína, kde chtěla vyčkat dalšího vývoje.¹⁷ Voska se zbytkem pokračoval v cestě do Nizozemska, kam se jim podařilo dojet za pět dní.¹⁸

Mezi Američany, kteří opustili Prahu, chyběla jedna osoba: Esperanza Garrigue. Masaryk musel zřejmě v souvislosti s návratem své švagrové dostat ještě nějaký jiný nápad a podařilo se mu ji přemluvit, aby se přece jen nepřipojovala k Voskovi, ale ještě nějakou chvíli zůstala v Praze. V předcházejících dnech v něm uzrál plán, ve kterém přisoudil Esperanze velmi důležitou roli.

Odklad Esperanzina návratu určitě Charlotte přivítala s radostí. Sesterská podpora se jí jistě hodila – její nejmladší syn Jan musel narukovat do c. a k. armády. Otec Tomáš, ačkoliv byl členem Říšské rady, nemohl povolávacímu rozkazu zabránit. A možná to ani nechtěl, aby na sebe už předem neuvlal podezření, že chce odporovat habsburskému vojenskému aparátu. Prý svému synovi dokonce daroval nové ostruhy na koně. Jan dostal (bezpečnou) kancelářskou práci v jednom maďarském regimentu na polsko-haličské frontě.¹⁹

V Rotterdamu se Voskovi podařilo přesvědčit své spolucestující, aby cestovali přes Anglii a nekupovali si lodní lístky pro plavbu se společností Holland-Amerika Lijn. Kromě toho si dva Čechoameričany vzal stranou a svěřil se jim, že v zájmu české věci musí v Londýně splnit tajnou misi. Z Rotterdamu se do Londýna přeplavili s plavební společností Batavier Lijn.

Když Voska odjel z Prahy, zvažoval Masaryk další krok. Prostřednictvím Čechoameričana teď jeho zpráva putovala k Steedovi; své skutečné plány však

mohl londýnskému známému vyličít jen při osobním setkání. To by se muselo uskutečnit na neutrální a pro Angličana dostupné půdě. Nizozemské státní území bylo nejvíce nasnadě, neboť to byl dostupný cíl cesty i pro Masaryka. Jako člen Říšské rady měl k dispozici pas, se kterým v zásadě mohl odcestovat do jakékoliv země v Evropě. Samozřejmě že cesta do země Dohody, jako byla Anglie, se za daných okolností nedoporučovala, dokonce i neutrální země jako cíl cesty mohla ve Vídni vzbudit podezření. Proto bylo pro člena rakouského parlamentu nanejvýš záhodno, aby si pro svou cestu vymyslel důvěryhodnou záminku. Maje toto na paměti, Masaryk zřejmě přesvědčil Esperanzu, aby se nevracela s Voskou, ale nechala švagra vystupovat jako svého průvodce. V žádosti o vízum Masaryk pak skutečně uvedl, že za daných válečných okolností nechce svou americkou švagrovou nechat cestovat neklidnou Evropou samotnou.²⁰

Steed ve svých pamětech rozsáhle líčí, jak u dveří jeho londýnského bytu zazvonil neznámý muž. Teprve když při seznámení padlo jméno Masaryk, vpustil Steed Vosku dovnitř. Ten předal novináři všechny údaje, které od Masaryka dostal. Navíc přednesl Voska Steedovi i profesorovu ústní žádost, o níž Angličan zpočátku netušil, co si s ní má počít. Na haličské frontě byly umístěny české batalióny, které nebyly nijak nadšené tím, že by měly ve jménu Rakouska bojovat proti Rusku, kolébce Slovanů. Češi se ze svých zákopů snažili dát Rusům najevo, že chtějí přeběhnout. Dělalí to pomocí bílých kapesníků, které si připevňovali na bajonetu pušek. Když se ovšem skutečně odhodlali

vyškrábat se nahoru ze zákopu, Rusové je přivítali ostrou palbou.

A jestli by s tím Steed v Londýně nemohl něco udělat? Novinář dostal skvělý nápad. Obrátil se na českou komunitu v Londýně s otázkou, zda znají někoho, kdo by se tím či oním způsobem dokázal dostat do Prahy. Když se skutečně jeden takový člověk přihlásil, předal Steed tomuto kurýrovi poselství určené Masarykovi. Steed, který strávil ve střední Evropě dlouhou dobu jako novinář a jehož pracovní zájmy zasahovaly do mnoha oblastí obývaných slovanskými národy, napsal, aby čeští vojáci, kteří chtějí dezertovat, kolem půlnoci zanotovali mezi všemi slovanskými národy známou píseň Hej Slované – populární píseň, která by v Rakúšanech neměla vzbudit žádné velké podezření. Steed následně navštívil hraběte Benckendorfa, ruského velvyslance v Anglii, aby mu pověděl, jakou zprávu obdržel od Masaryka. Požádal ho, aby Sazanovi – ministru zahraničních věcí v Petrohradu – předal žádost určenou ruskému vojenskému vedení: totiž aby ruští vojáci kolem půlnoci nejprve dobře poslouchali, dříve než spustí palbu na rakouské zákopy.²¹ Zda tento manévř, který podrobně popsali jak Steed, tak Masaryk, skutečně zabral, to se dá jen těžko odhadnout. Faktem zůstává, že český kontingent se na ruské straně v roce 1917 rozrostl na kompletní armádu čítající více než 50.000 mužů.

Do Rotterdamu

Esperanza se očividně rozhodla odcestovat do Rotterdamu, aniž si pořídila lodní lístek pro plavbu do Ameriky, ačkoliv měla v Praze řadu příležitostí, jak si

ho zarezervovat; společnost Holland-Amerika Lijn (HAL) měla tři pobočky ve Vídni a kanceláře v Drážďanech a v Lipsku. Navíc telegrafní spojení mezi neutrálním Nizozemskem a válčícími zeměmi nebylo přerušeno. Velice pravděpodobně na ni Masaryk naléhal, aby s rezervací kajuty počkala až do té doby, než dorazí do města na Máze.

A tak z hlavního nádraží v Praze, které se tehdy ještě jmenovalo Kaiser Franz Joseph Bahnhof, odjížděli švagr a švagrová zatím pouze s jediným cílem své cesty – Rotterdam. Cestu jim jistě velmi komplikovaly zcela nepravidelné vlakové spoje. Vojenské transporty měly v Německu bez výjimky absolutní přednost před civilní dopravou. A také Masaryk sám byl příčinou dalšího zdržení. V Německu si totiž nevybíral vždy nejrychlejší a nejkratší vlakové spojení. Během cesty se snažil nasbírat co možná nejvíce dojmů z tamní válečné situace. Díky tomu dorazila naše dvojice do Rotterdamu po dlouhé cestě až v pondělí 14. září, pravděpodobně později, než bylo plánováno.²² *Nieuw Amsterdam* (Nový Amsterdam), vlajková loď HAL, už mezitím z Rotterdamu odplula na svou druhou cestu v době války.

Kdyby se Esperanza ještě chtěla pokusit odplout na palubě Nového Amsterdamu, jistě by jí bylo řečeno, že loď je plně obsazena, tedy pokud se nehodlala spokojit s lůžkem na palubě třetí třídy, která byla běžně určena emigrantům, ale za války většinou zůstávala prázdná. Naproti tomu luxusní kajuty byly zcela vyprodané, a to většinou jejím krajanům, kteří chtěli co nejrychleji uniknout evropskému válečnému násilí. Kapacita Nového Amsterdamu v té chvíli

zdaleka neodpovídala poptávce.

Mezi cestujícími, kteří to pondělí vystoupili na nádraží Maasstation z expresu, byl pravděpodobně onen vysoký, štíhlý pán v klobouku se širokou křem-pou dosti nápadný. Masaryk požádal kočího čekajícího na zákazníky, aby je odvezl do hotelu Weimar, Spaansche Kade 12. Ceny pokojů v tomto nejmodernějším a nejluxusnějším hotelu v Rotterdamu pravděpodobně pro movitou Esperanzu neznamenal žádnou překážku. Hotel navržený architektem Molenbroekem neležel od nádraží daleko, stačilo, aby kočár projel podél Haringvliet. Hned za rohem, na nábreží Spaansche Kade kočár zastavil koně. Dvojice vystoupila a nechala si zavazadla odnést do hotelu. Při příjezdu se Masaryk na recepci prokázal svým rakouským pasem člena Říšské rady. To, že není jen profesorem, ale i poslancem, tady nikomu nehlásil. Jeho vizitka zůstala schovaná v kapse. Evidentně neměl chuť na sebe poutat pozornost, zcela jistě ne pozornost rotterdamské radnice, jejíž úředníky by na něj mohli upozornit. Esperanza zmeškala loď. Teď musela čekat na další spoj HAL. Byl to *Noordam*, jehož vyplutí bylo plánováno na 23. září. V hotelu Weimar si tedy vyjednali pokoje na ten týden a půl, který tím pádem Esperanza musela strávit v Rotterdamu.

Masaryk se patrně vše snažil zařídit tak, aby se Esperanzin odjezd o nějaký čas odložil. Její opožděné vyplutí mu poskytlo vítanou záminku pro pozdrzení návratu do Prahy – čas, v němž se musel pokusit předat své dalekosáhlé myšlenky o „nové Evropě“ do rukou mocností Dohody. A to vše v zemi, která se držela

¹⁴Dagmar Hájková: *Emanuel Voska*, s. 47.

¹⁵Karel Pacner: *Československo, Ve zvláštěních službách*, díl 1, 1914-1939, Praha 2002, s. 22.

¹⁶PhDr. Dagmar Hájková: 'Cesty s tajným poselstvím: "revoluční kurýři"', in: *Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století*, Praha 2008, s. 173

¹⁷Karel Pacner, *Československo: Ve zvláštěních službách*, s. 22 a 23.

¹⁸Dagmar Hájková, 'Cesty s tajným poselstvím', s. 173.

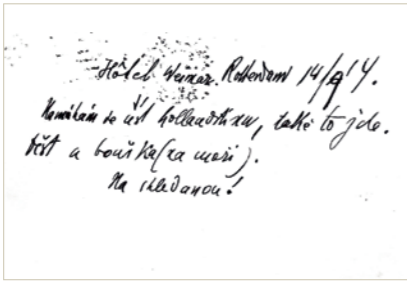
¹⁹Zbyněk Zeman, *The Masaryks*, s. 173.

²⁰Karel Čapek, *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 156, 157; a T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 15.

²¹Henry Wickham Steed, *Through thirty years 1892-1922*, (Londýn 1924) Vol. II, s. 42 až 44 a T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 14.

²²Archiv Kanceláře prezidenta republiky v Praze. Pro potřeby sepsání svých pamětí učinil Masaryk – mezitím již prezident Československa – dotaz na délku svého pobytu v hotelu Weimar. V dopise z 28.8.1922 z československé ambasády v Haagu ministerstvu zahraničních věcí v Praze Masaryka o tomto informují. Viz také T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, 15 a Jan Herben, *T. G. Masaryk*, Praha, 1946, s. 145.

mimo velký evropský konflikt, ale v ničem mu nepřekážela a nabízela přístup návštěvníkům z obou táborů. Masaryk se mohl v Rotterdamu setkat s reprezentanty Dohody, s Angličany, které osobně znal. Pár dní to ale bude trvat, než se v Rotterdamu objeví. Co tedy mohlo posloužit jako lepší alibi pro prodloužený pobyt v Rotterdamu než odklad odjezdu americké švagrové?

Během svého pobytu si naši dva hoteloví hosté jistě udělali alespoň malou procházku kolem Weimaru. Jeden krok ven z hotelu stačil, aby se vám otevřel pohled na jinou nápadnou stavbu: *Het Witte Huis*, tzv. rotterdamský mrakodrap a rovněž ukázkou stavebního umění architekta Molenbroeka na druhé straně Starého přístavu (*Oude Haven*). V této secesní budově nalezl útočiště německý generální konzulát. Možná ne hned po příjezdu, ale jistě v průběhu následujícího týdne se Masarykovi tato informace donesla. A sám si mohl domyslet, že se toto výsostné území generálního konzula Gneista stane centrem německé špionáže.²³

První kroky v rámci „zahraničního odboje“

Bezprostředně po příjezdu začal Masaryk ve svém hotelovém pokoji plnit úkol, který si sám předsevzal. Zatím se omezil na napsání několika dopisů. Ještě téhož dne je s několika korespondenčními lístky a pohlednicemi zanesl na poštu. Jeden korespondenční lístek s pražskou adresou (ležící v „Bohemia/

Austria“) byl určen do redakce *Času*, sídlící v přednedávnem dostavěné kancelářské budově Zlatá husa na Václavském náměstí. Lístek, který nebyl podepsaný, obsahoval dvě řádky v češtině s tímto poselstvím:

Namáám se číst holandštinu, také to jde. Déšť a bouřka (na moři). Na shledanou!

O Masarykovi bylo známo, že se vyjadřoval stručně a výstižně. Chtěl dát pravděpodobně členům redakce vědět více než jen to, že v pořádku dorazili do Rotterdamu. První řádka by mohla narážet na shromažďování informací. V Masarykových pamětech se uvádí, že svůj pobyt v Nizozemsku využil k tomu, aby se podrobně seznámil s různými válečnými publikacemi.²⁴ Druhý rádek na lístku by mohl znamenat, že Masaryk očekával problémy při navazování kontaktů přes moře.

Jeden z Masarykových dopisů směřoval do Paříže a byl určen spřátelenému Ernestu Denisovi, vedoucímu katedry slavistiky na Sorbonně a velkému znalci českých dějin, jazyka a kultury. Masaryk, který doufal, že jeho prostřednictvím získá kontakt na francouzské ministerstvo zahraničních věcí, napsal Denisovi, že se nachází na neutrální půdě, a požádal ho, aby do Rotterdamu poslal telegram s textem *lettre reçue*.²⁵ Teprve mnohem později se ukázalo, že dopis dorazil do Paříže se zpožděním měsíc a půl. Ve „služebních rádech týkajících se poštovních a telegrafních služeb“ platném od 1. 10. 1914 stojí:

„V té části Francie, kde se konají bojové akce, je doručování dopisů a balíčků s udanou hodnotou až do odvolání přerušeno.“ Rovněž boje, zuřící se vší silou v Belgii, zcela vykojely telefonní, telegrafické a poštovní spojení na jih. Telegram s odpovědí tedy Masaryka stejně nikdy nemohl zastihnout včas.

Stejně tak ještě 14. září poslal Masaryk dopis Steedovi. Jak už nechal vzkázat po Voskovi, Masaryk se chtěl s novinářem z *The Times* setkat osobně. A kde by se to dalo lépe uskutečnit než v Rotterdamu? Ve čtvrtek 17. září nemohla ještě dorazit odpověď, ale toho dne si mohl Masaryk přečíst v *The Times* článek o jihoslovanském patriotismu z pera Seton-Watsona, specialisty na východní Evropu, kterého Masaryk poznal během zářevského a Friedjungova procesu. Už tam tento historik pojal vůči Masarykovi značnou úctu a respekt a tyto pocity jen posílily během dalších sedmi let, kdy sledoval Masarykovo nezávislé vystupování ve vídeňské Říšské radě. Jako reakce na tento článek Masaryk požádal, aby do Rotterdamu přijel i Seton-Watson. Dále v dopise sdělil, že má v plánu se ve středu 23. září, tedy v den Esperanzina odjezdu, vrátit do Prahy. Naléhavě prosil o telegrafickou odpověď, buď od Steeda, nebo do Seton-Watsona. Pokud by se to nepodařilo do středy, pak měl Seton-Watson nějakého anglického zpravodaje v Nizozemsku požádat, aby poslal do Prahy telegram, a to buď s textem

Přední a zadní strana korespondenčního lístku, který Masaryk poslal do Prahy / Voor- en achterzijde van de door Masaryk naar Praag gestuurde briefkaart

„*Waldermar nur verletzt*“ nebo „*Waldemar schwer verletzt*“. Pokud by dostal první verzi telegramu, znamenalo by to pro Masaryka, že se má ještě jednou do Rotterdamu vypravit. Druhá verze by znamenala, že má od tohoto plánu upustit a že je třeba zinscenovat nějaké jiné setkání, například v Římě. Na poštovním úřadě v Rotterdamu, který sídlil na tehdejší náměstí Beursplein, si Masaryk mezitím zřídil poste restante na jméno A. R. Mill.²⁶ Masaryk byl při všech svých kontaktech velmi obezřetný. Seton-Watsonovi mimo jiné napsal, že se neodvažuje navštívit ambasády mocností Dohody v Haagu z obavy, že by ho tam přistihl nějaký rakouský špión, který určitě na rezidenci je. Masarykův dopis se k Seton-Watsonovi dostal s velkým zpožděním: anglický cenzor ho zadržoval čtyři dny.²⁷

Vycházíme-li z jeho paměti, čekal Masaryk až do Esperanzina odjezdu z Rotterdamu na reakci z Londýna. 23. září, poté co se rozloučil se svou švagrovou, vydal se Masaryk na zpáteční cestu do Prahy.²⁸ Zda už tehdy dostal nějakou odpověď, není příliš jasné, ale na konci svého dopisu pro Seton-Watsona vyjádřil domněnku, že se během dvou až tří týdnů do Rotterdamu opět vrátí.

Zpátky v Praze

Po návratu pozoroval Masaryk, že během jeho nepřítomnosti nepokoj mezi českým obyvatelstvem ještě vrostl. Skutečnost, že jejich mladí muži musí v rakousko-uherské armádě bojovat proti ruskému a srbskému bratrskému národu, jen zvýšila nechuť vůči habsburské vojenské službě. Rozmáhal se pasiv-

ní odpor. Vojáci, kteří v zástupech maširovali k vlakům, odvázejících je na frontu, zpívali písně jako Hej Slované nebo Rus je s námi, aniž by je za to někdo peskoval. Mnozí vojáci posléze na frontě přeběhli k „nepříteli“, k Rusům. Velení rakousko-uherské armády reagovalo na dezerci těžkými represáliemi, kde to jen šlo.

Na Masaryka na jeho redakčním stole čekal dopis od vrchnosti s krátkým sdělením: „Vaše noviny (*Čas*) jsou ve všech směrech nelobajální. Ještě jedno zabavení a bude následovat definitivní zákaz.“²⁹ Vycházejí z toho, že tento „rozkaz“ pochází přímo od hraběte Thuna, rakouského místodržícího v Čechách, se Masaryk vypravil k němu na audienci. Během rozhovoru řekl hraběti bez obalu, v čem je rakouský přístup k Čechům chybný. Masarykův styl a argumentace udělaly na Thuna – který sám z Čech pocházel a měl pro české nářky určité pochopení – velký dojem. *Čas* byl v každém případě ještě na nějakou dobu zachráněn.

Pravděpodobně ještě před konfrontací s místodržitelem se Masaryk spojil se svými nejbližšími „spřízněnými dušemi“, což byli především členové Realistické strany jako Jan Herben, zakladatel *Času*, spoluredaktor Cyril Dušek a advokát Přemysl Šámal. Počítat se k nim mohl i socialista Edvard Beneš. Masarykův dřívější student se mezitím stal jeho kolegou přednášejícím na univerzitě. Oni všichni souhlasili s Masarykovou antihabsburskou kampaní a chtěli se na ní také aktivně podílet. Přivítali myšlenku, že by Češi měli mít v zahraničí, u mocností Dohody, své vlastní zastoupení. Spontánně začali s výběrem prvních finančních prostředků. Beneš věnoval všechny své úspory.³⁰

Dříve než se měl vydat podruhé do Rotterdamu, hledal Masaryk širokou podporu pro svou misi a jednal proto i s reprezentanty jiných stran, což byly z velké části uskupení české národověcké povahy. Rozhodně k nim však nepatřili představitelé aristokracie, a už vůbec ne klerikálové, ale ani sociální demokraté, pozdější komunisté, jejichž zájmy se více upíraly k vládě světového proletariátu. A agrárníci, největší strana, se distancovali od všech návrhů, které jim byly předloženy.

Masaryk přesto dle svého mínění nalezl dostatek partnerů k jednání a výměně názorů o budoucnosti Čech. Část z nich ho podporovala v jeho úsilí o úplnou samostatnost, další se drželi představy dalekosáhlé autonomie. Nacionalističtí mladočeši si podle slov svého populárního předáka Karla Kramáře nepředstavovali samostatné Čechy, ale česko-moravský dílčí stát, zahrnutý do panslovanské federace pod vedením ruského cara. Navzdory různosti názorů na českou budoucnost cítil Masaryk dostatečnou podporu pro svou druhou cestu do města na řece Máze, ačkoliv zatím žádný výslovný mandát pro vyjednávání nedostal.³¹

Podruhé v Rotterdamu

V prvních měsících války ještě nebyly Masarykovi kladeny do cesty žádné velké překážky. Ukázalo se, že ani fakt, že pro svou druhou cestu nemá v zásobě žádné alibi, není problém. Stále ještě mohl využívat svůj pas člena Říšské rady. Jakmile byl zpátky v Rotterdamu, ubytoval se 15. října opět v hotelu Weimar. Sídlil v pokoji 106 v prvním patře s výhledem buď na Haringvliet, nebo na Starý přístav a mrakodrap *Het Witte*

²³ Prof. Dr. W. Klinkert, 'GSIII, wachter van den Staat. Spionnen en informanten in, voor en tegen Nederland, 1914-1918', In: De Grote Oorlog, Kroniek 1914 - 1918, Díl 23, Soesterberg 2012. Viz také Edwin Ruis, Spionnennest 1914-1918, Feerwerd 2012, s. 64.

²⁴ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, 16.

²⁵ Robert William Seton-Watson, *Masaryk in England*, Cambridge 1943; v souvislosti s touto pasáží viz s. 54.

²⁶ R. W. Seton-Watson, *Masaryk in England*, s. 37.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 15.

²⁹ R. W. Seton-Watson, *Masaryk in England*, s. 40.

³⁰ Zbyněk Zeman, *The Masaryks*, s. 68.

³¹ Z. A. B. Zeman, *The break-up of the Habsburg Empire 1914-1918*, Londýn 1961, s. 78-80.

Huis.³² Svůj pobyt v tomto luxusním hotelu si Masaryk pravděpodobně zaplatil s Voskovou pomocí. Už během zpáteční cesty do Ameriky si vzal Voska některé Čechoameričany stranou, aby je přesvědčil o nutnosti darů pro českou věc. Na lodi se nacházel i Charles Orane, vlivný americký průmyslník, který Masaryka znal od dob jejich setkání v Chicagu v roce 1902. Tento mecenáš katedry slovanských studií na chicagské univerzitě už z Liverpoolu poslal 200 liber sterlingů a nezůstalo jen u toho. České spolky v Americe darovaly záhy 1000 dolarů. Peníze byly zaslány paní Masarykové.³³ Masaryk o to pravděpodobně požádal, aby nezbudil pozornost nějakého tajného rakouského policejního agenta. Díky tomuto přísunu peněz tak Charlotte stejně musela začít něco tušit o plánech svého muže. V Rotterdamu dostal Masaryk z Ameriky prostřednictvím „telegrafu“ ještě více.³⁴

Masaryk se hned po příjezdu spojil s haagským korespondentem *The Times*. Ten zaslal do Londýna Steedovi žádost, aby přijel do Rotterdamu nebo aby za sebe poslal náhradníka. Pro redaktora zahraniční rubriky však v těchto dramatických časech nebylo možné, aby na několik dní opustil své pracovní místo. Proto se místo něj přes kanál přeplavil Seton-Watson. Ten se později vyjádřil s úžasem nad tím, že i při vši hektičnosti tak blízké války v neutrálním Nizozemsku téměř neexistovala kontrola příjíždějících cizinců. Při příjezdu do rotterdamského přístaviště De Boompjes nemusel na přístavním můstku společnosti Batavier Lijn dokonce ani ukázat svůj cestovní pas. Nazval to šťastnou náhodou, neboť díky tomu

neexistoval rakouský agent, který by se mohl dozvědět o jeho schůzce s Masarykem prostřednictvím nějakého svého informátora v Nizozemsku. Seton-Watson se rovněž ubytoval v hotelu Weimar, pravděpodobně v pokoji sousedícím s pokojem 106. Setkání s Masarykem musela probíhat co možná nenápadně. Přes den mohli pánové v tajnosti rokovat ve svých pokojích. Během večere se jeden druhému vyhýbali a nijak nedávali najevo, že se znají. Dalo by se totiž doslova říct, že špioni číhali hned za rohem. *Het Witte Huis* stál hned naproti a informátor pracující pro generálního konzula Gneista mohl bez potíží jediným pohledem kontrolovat, co se děje v hotelu Weimar a jeho okolí.

Večer, když padla tma, se ti dva vydali do ulic a podle toho, co Seton-Watson líčil, se dlouhé míle procházeli po rotterdamském nábřeží a diskutovali.³⁵ Jak se tak procházeli podél Nové Mázy (Nieuwe Maas), došli jistě až do blízkého přístaviště De Boompjes, jehož pevninská část byla zastavěna kancelářskými budovami a kavárnami. Zdalipak Masaryk věděl, že v čísle 83^a sídlí c. a k. konzulát Rakousko-Uherska? Pokud ano, určitě ho nenavštívil a s Angličanem po boku se mu jistě zdaleka vyhnul. Pravděpodobně také procházeli kolem kancelářské budovy, na jejichž dveřích stálo: 76^c, Tinsley, R. B., zástupce Uranium Steamship Comp Ltd. Richard Bolton Tinsley, až do vypuknutí první světové války ředitel této paroplavební společnosti, se stal jednou z vůdčích postav špionáže pro mocnosti Dohody. Z Urania, svého času zřízeného pro přepravu většinou židovských, východoevropských emigrantů pobírajících chu-

dinskou podporu, a financovaného anglickým konzulátem, se stalo *Secret Service Bureau*. Především Rus Dmitri de Peterson, syn ruského generálního konzula, zde verboval Nizozemce pro „kšeftíky“ v Německu.

To, o čem si spolu Masaryk a Seton-Watson vně i uvnitř hotelu Weimar povídali, si Angličan zapsal do poznámkového sešitku. Když se vrátil do Londýna, sepsal na základě svých poznámek memorandum. Ve svém shrnutí probraných témat píše o Masarykovi důsledně jako o „mém informátorovi“ (*my informant*). Na Masarykovu výslovnou žádost ve svém memorandu nikde neuvedl jeho jméno. Masaryk zpočátku vylíčil podporu, které se mu prý v Praze dostává, ve značně růžových barvách. Tvrdil, že si je jist, že má pro své konání souhlas od všech středostavovských stran a celé mladé generace.³⁶ Dále předložil Seton-Watsonovi své úvahy: pokud by se válčící strany umoudřily a uzavřely příměří, pak by pro české země nebyla jiná možnost než autonomie v rámci federalizovaného habsburského státu. Seton-Watson mu na to odpověděl, že lord Kitchener, britský ministr války, předpovídá dlouhou, nejméně tři roky trvající válku. V takovém případě by bylo možné, že by ústřední mocnosti byly poraženy.³⁷ Itálie by přitom mohla být velice nápomocná, pokud by se rychle přidala na stranu Dohody. Obtížně operující Rakousko-Uhersko bylo už v počáteční fázi koulí na noze Němců. České podvratné akce by mohly ještě více oslabit už tak chabou rakouskou vojenskou údernost. V organizaci tohoto odboje, ať už pasivně či aktivně, viděl Masaryk roli i pro sebe. Sázel na to, že rozkládající

Seton-Watson

se Rakousko-Uhersko by nakonec mohlo znamenat i vojenský pád Německa, jehož výsledkem by byl Masarykem a mnoha Čechy tolik žádaný rozpad mnohonárodnostního státu.

Když pak Masaryk vzal v úvahu řeky klikatící se křížem krážem střední Evropou, a pokud to bylo možné i poměrně složité etnické hranice a ekonomickou životaschopnost, načrtl kontury státu, který měl před očima, skládající se z Čech, Moravy, českého Slezska, slovenské části Uherska a ještě východněji ležící Podkarpatské Rusi – poslední jmenovanou chtěl začlenit především proto, aby tu byla společná hranice s Ruskem.³⁸ Navzdory pečlivému zvažování nebylo možno zabránit tomu, aby se v rámci konceptu do nového státu nezačlenily i četné menšiny, lišící se od slovanské většiny, jako byli například Němci v oblasti Sudet a Maďaři na jižním Slovensku.

V počáteční fázi války upnuli Češi své naděje k Rusku, k jediné slovanské velmoci. Ačkoliv Rusové již v prvních týdnech utrpěli od Němců citelnou porážku na severu Východního Pruska v bitvě u Tannenbergu, na jihu v Haliči byli v boji s habsburskými vojsky úspěšnější. Jejich přítomnost v okolí Krakova dávala mnoha Čechům naději, že Rusové budou mít šanci vpadnout do Čech. Po Praze

obíhal pamflet – ať už pravý či nikoliv – s carským manifestem českému národu, v němž se Čechům slibovala zárná budoucnost pod ruskou ochranou. Koho by tenkrát napadlo, že celá carská rodina nebude za čtyři roky naživu, že bude vyvražděná bolševiky?

Seton-Watsonův informátor se v rozhovoru s ním v souvislosti s příliš úzkými vztahy s autokraticky řízenou carskou říší vyjadřoval nanejvýš obezřetně. Nápadné je, že v roce 1914 si Masaryk ještě v čele budoucího státu sice představoval panovníka, ale ruského velkovévodu jako českého krále považoval za nežádoucího, byť by to mělo být jen proto, že chtěl brát ohled na velkou německou menšinu v rámci zamýšlených hranic. Uvažoval spíše o nějakém Dánovi či Belgičanovi.³⁹ Nizozemsko mělo tehdy v zásobě jen pětiletou princezničku Julianu. Pokud by mělo prince, byl by jistě vážným kandidátem. Koneckonců Spojené provincie nizozemské poskytly roku 1621 po katastrofě na Bílé Hoře azyl posledního nezávislému českému králi Fridrichu Falckému, rovněž nazývanému Zimní král. Revoluce v Rusku a v Německu, fungující systém v Americe a rostoucí autorita profesora Masaryka Čechy v průběhu války od jejich monarchistických nápadů odradily.

Po dvou dnech a nocích intenzivních debat odplul Seton-Watson zpátky do Londýna. Memorandum, sepsané na základě rozhovorů s jeho informátorem, vytvořil v několika kopiích. Jednu obdržel Georg Clerk na ministerstvu zahraničních věcí a další Frederick White, poslanec za liberály (Liberal Party) a spolu se Seton-Watsonem zakladatel listu *The New Europe*. Profesor Vinogradov z Oxfordu slíbil, že jeden exemplář doručí Sazanovovi, svému ministru zahraničí v Petrohradu.

Druhý dopis pro Ernesta Denise dal

Masaryk pro jistotu Seton-Watsonovi sebou, aby ho do Paříže poslal z Londýna, což byla bezpečnější cesta než z Belgie. Masaryk požádal spřáteleného slavistu, aby využil svůj vliv u francouzského ministra zahraničí Delcassého a vyžádal pro něj, poddaného nepřátelského Rakousko-Uherska, jakýsi „glejt“, ochranný průvodní dopis. Masaryk chtěl navštívit jak Francii, tak Anglii, aby tam svůj plán mohl osobně předložit oběma dotyčným vládám. Ernest Denis obdržel také jednu kopii Seton-Watsonova memoranda, určenou pro Quai d'Orsay (francouzské ministerstvo zahraničí). Už během jeho prvního pobytu v Rotterdamu bylo jasné, že reálnou možností v jeho nejbližší budoucnosti je vyhnanství. Vždyť návrat do Prahy poté, co by navštívil jednu z mocností Dohody, se rovnal sebevraždě. Ve svých pamětech Masaryk píše: „...i pro politiky je krk velmi vzácnou částí těla...“⁴⁰

Intenzivní jednání s mnohem mladším Seton-Watsonem v prostředí, kde se neustále museli mít na pozoru před nežádoucími konfrontacemi, mělo následky na zdravotní stav čtyřiašedesátiletého pána. Po Seton-Watsonově odjezdu Masaryk v pokoji 106 ulehl nemocný na lůžko.⁴¹ Když se po nějaké době opět zotavil, setkal se v Rotterdamu ještě s několika lidmi, mezi jinými s Abrahamem Isaakem Kastelijskim, ruským Židem pocházejícím z Petrohradu a podobně smýšlejícím intelektuálem, který Masarykovi nebyl nijak cizí; podle jeho slov udržovali kontakty na politicko-literární úrovni.⁴² Kastelijski pracoval z pověření Židovského kolonizačního sdružení (*Jewish Colonisation Association*) ve službách paroplavební společnosti Uranium a až do vypuknutí války pomáhal a doprovázel emigranty z východní Evropy, většinou Židy, do vystěhovalec-

³² M. M. S. Feringa en H. A. Voet, *De stadsdriehoek*, díl 4., Rotterdam 1994.

³³ Zbyněk Zeman, *The Masaryks*, s. 68.

³⁴ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 17.

³⁵ R. W. Seton-Watson, *Masaryk in England*, s. 38.

³⁶ R. W. Seton-Watson, *Masaryk in England*, s. 42-43.

³⁷ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 14.

³⁸ R. W. Seton-Watson, *Masaryk in England*, 44-45.

³⁹ Idem, s. 45.

⁴⁰ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 11.

⁴¹ Jan Herben, *T. G. Masaryk*, s. 146.

⁴² T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, 17.

kého hotelu na Brede Hilledijk či přímo na místo jejich nalodění v rotterdamském přístavu Maashaven.⁴³ Když britské námořnictvo záhy po vypuknutí války přešlo ke konfiskaci lodí společnosti Uranium, přeneslo se pole jeho působnosti v rámci této organizace k britským tajným službám. Masaryk s ním nemluvil v sídle společnosti na De Boompjes, ale v hotelu Weimar, pravděpodobně ve svém pokoji. I kdyby mluvili jen o literatuře a politice, setkání s informátorem Dohody bylo v tomto prostředí riskantní. Z dopisu Kastelianského Masarykovi – kontakty budou udržovat i nadále – vyplývá, že se Masaryk sešel dokonce i s R. B. Tinsleyem, vedoucím britským špiónem v Rotterdamu.⁴⁴ Neexistuje o tom žádná dokumentace, ale už tehdy se muselo jednat o tom, jak by mohl britský konzulát přispět k realizaci Masarykových plánů.

Ve svých válečných memoárech píše Masaryk, že mu izolace v Holandsku poskytla příležitost ke klidnému uvažování a ke zvážení, jakým úkolům by se měl v nejbližší budoucnosti věnovat. Vzpomínka na Jana Ámose Komenského, pohřbeného v Naardenu, zahrnovala každou pochybnost o jeho konečném cíli: osvobození českého národa. Svou misi nazval Kšaftem Komenského.⁴⁵

Masarykovi se podařilo opustit Rotterdam, aniž vzbudil nějakou mimořádnou pozornost generálního konzula Gneista, ačkoliv měl pocit, že byl během svého pobytu sledován.⁴⁶ Vracel se zpátky oklikou a navštívil Haag, Amsterdam a Berlín. V německém hlavním městě se sešel s několika novináři a sociálně-demokratickými politiky a hovořil s nimi o německých válečných úvěrech.

Od české Maffie k Československé národní radě

Zpátky v Praze Masaryk po domluvě

s některými spřízněnými stranami své plány ještě dále rozpracoval. Atmosféra v Čechách byla stále tísnivější. Čas definitivně zakázali. Již dříve jmenovaný Cyril Dušek byl uvězněn. V polovině prosince se Masaryk opět vydal na cesty, tentokrát na jih, přes Benátky do Říma. Opět se musel rozloučit se Charlottou. Jeho nejmladší dcera, dvaadvacetiletá Olga jela s ním. Nemělo to být nadlouho. Ještě více než v Rotterdamu se Masaryk v Římě pohyboval v „nepřátelských“ kruzích a setkal se s lidmi pocházejících z různých balkánských zemí, které on už nazýval Jihoslovany. I oni se vyjadřovali k jeho programu. Na své pouti pak pokračoval dále do Ženevy. Tam ho zastihla zpráva, aby se nevracel domů. Musel to být Edvard Beneš, kdo ho upozornil na nebezpečí, že by mohl být v Praze uvězněn. Masaryk jeho rady uposlechl a odcestoval s Olgou do Londýna.

Díky celkové nespokojenosti a stále silnějším represáliím vznikla i v jeho domovině živná půda pro organizovaný český odboj. Organizace, která v roce 1915 nabyla pevnější podoby, dostala později ironické jméno „česká Maffie“.⁴⁷ I Edvard Beneš uprchl a rozběhl činnost české Maffie v Paříži, a to za pomoci Čechů, kteří žili mimo Rakousko-Uhersko a Německo. Jednu odnož této organizace zřídil za pomoci kapitána Urania Tinsleye i v Nizozemsku.⁴⁸ Masaryk byl v rámci Maffie ideologem, který v četných publikacích pojednával o nezávislosti Čechů a Slováků. Vedle Seton-Watsona a Fredericka Whita se i on stal redaktorem *The New Europe*.

V roce 1916 přeměnili Masaryk a Beneš spolu se Slovákem Milanem Štefáníkem českou Maffii na vládu ve vyhnanství, sídlící v Paříži pod jménem Československá národní rada. V ní už Masaryk fungoval jako prezident. Navštívil ministry zahraničních věcí

v Londýně a v Paříži s žádostí, aby byli Habsburkové nejen poraženi, ale také aby došlo k rozpadu monarchie na Dunaji. Rovněž žádal o uznání Československé národní rady jako reprezentativního orgánu. V průběhu roku 1917 k tomu jak Anglie, tak Francie přistoupily.

V květnu 1917 se sedmašedesátiletý Masaryk pustil do nebezpečného podniku. Z Aberdeenu odcestoval přes Skandinávii – aby se vyhnul konfrontacím na moři – do Ruska, kde v únoru vypukla revoluce. Spojil se zde s českými vojenskými jednotkami, které čítaly zhruba 50.000 přeběhlíků z habsburské armády. Chtěl je dostat na západní frontu do Francie. Po četných jednáních s provizorní vládou, se sověty, jak s bílými, tak s rudými, stále na cestě mezi vojenským táborem a městem, se mu nakonec podařilo, že se tyto jednotky mohly přes Vladivostok vrátit zpátky do Evropy. Jejich pouť přes Sibiř trvala dlouhé měsíce, přičemž ji někdy ještě komplikovaly ozbrojené konfrontace s bolševiky. Do Evropy se nakonec dostaly, ale dlouhé měsíce potom, co bylo vyhlášeno příměří.

Sám Masaryk odjel z Moskvy Transsibiřskou magistrálou 7. března 1918. Z Vladivostoku cestoval přes Tokio a Vancouver, aby 5. května dorazil do Chicaga – po Praze „největšího českého města“, kde mu připravili vskutku slavnostní uvítání. Ve Washingtonu ho přijal prezident Woodrow Wilson. Rok předtím se USA připojily k Dohodě a plně se zapojily do bojů. Mělo to však trvat ještě měsíce, než Wilson přijal Masarykovy představy o Nové Evropě (viz jeho stejnojmenný spis) za své. Mezitím profesor obrážel české a slovenské krajanské spolky v USA, což vyvrcholilo masovou manifestací v Pittsburghu – městě, kterému dominovali Slováci. 30. května se shromáždění jednohlasně dohodlo na

Přivítání Masaryka v Praze v prosinci 1918 / Masaryks intocht in Praag in december 1918

tzv. Pittsburské dohodě, v níž byl již proklamován samostatný stát Čechů a Slováků.

29. listopadu 1918 se Masaryk po cestě trvající rok a půl a vedoucí kolem celého světa vrátil zpět do Londýna. Kastelianski, který se už několik let předtím odstěhoval z Rotterdamu do anglického hlavního města, se o tom dočetl v novinách a následujícího dne napsal Masarykovi dopis, v němž se nacházela i následující pasáž: „... *There is still vivid in my memory that autumn day in 1914, when I quite unexpectedly met you in a Rotterdam hotel, full of German spies, and I feel I have the privilege to witness the last moments of the laboring of the Czech nation...*“⁴⁹ Tento národ byl téměř hotov, když Masaryk 21. prosince 1918 dorazil do Prahy a byl uvítán jako prezident Osvoboditel.

Ve skutečnosti nebyl tehdy

Masarykův koncept s tak dalekosáhlými důsledky pro národy střední Evropy ještě zcela jistou záležitostí. Ve francouzském Saint-Germain-en-Laye následovala táhlá vyjednávání a kontroverze mezi dočasnou československou vládou, stranami v rámci českých zemí a představiteli zemí Dohody. Při uzavření dohody, kterou podepsaly všechny zainteresované strany včetně Rakouské republiky, měl notnou váhu hlas prezidenta Wilsona a jeho prostřednictvím i hlas Masarykův. Porovnáme-li tuto dohodu se Seton-Watsonovým memorandem, zjistíme, že koncept, jenž měl svůj počátek právě v hotelu Weimar, zůstal až na pár drobných úprav téměř beze změny.

Velkou část tohoto úspěchu lze připsat na vrub Masarykovi. Díky svým znalostem a rozhledu a především díky svému mimořádnému vyjednávačskému nadání si dokázal najít ty správné cesty, jak lidem, kteří byli na straně Dohody

u moci, pravidelně připomínat otázku Čechů a Slováků. Díky němu a české Maffii vedené Benešem a Štefáníkem, pozdější Československé národní radě, toto vše vyústilo v založení nového státu jménem Československo.

Po skončení první světové války vedení hotelu Weimar došlo, jaký že to host u nich v říjnu 1914 pobýval. V pokoji číslo 106, kde profesor Masaryk bydlel a rokoval, pověsili jeho podobiznu jako prvního československého prezidenta. Od té doby se tato místnost nazývala pokojem Tomáše Masaryka.⁵⁰ Zda tento portrét zůstal v pokoji 106 viset i v době, kdy ve třicátých letech hotel často navštěvovali němečtí představitelé nacistické vlády a Mnichovská dohoda už zničila Masarykovo životní dílo, už historie nepraví. Během bombardování Rotterdamu dne 14. května 1940 byl hotel zničen. Kniha hostů, která musela obsahovat četná slavná jména, se nikdy nenašla. •

⁴³ Cees Zevenbergen, *Toen zij uit Rotterdam vertrokken*, Zwolle 1990, s. 92 a další

⁴⁴ Vojenský historický archiv v Praze. Kastelianski odeslal dopis dne 7-11-1915 z adresy *Uranium Steamship Company*, Boompjes, Rotterdam Masarykovi ve vyhnanství v Londýně.

⁴⁵ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 17 a *Cestami odboje*, Praha, 1926, s. 6, 7.

⁴⁶ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 18.

⁴⁷ Jaroslav Kvapil, *O čem vím, a mé vzpomínky*, díl 1, Praha 1932.

⁴⁸ G. D. Andeweg, 'Rotterdam: Vrijplaats voor kopstukken en sympatisanten van de "Tsjechische maffia" tijdens de Eerste Wereldoorlog', *Rotterdams Jaarboekje 2001*, s. 325 - 326.

⁴⁹ Vojenský historický archiv v Praze; Kastelianski odeslal dopis dne 30. 11. 1918 z místa svého pobytu v Kensingtonu, Londýn.

⁵⁰ M. M. S. Feringa a H. A. Voet, *De stadsdriehoek*.

Professor Masaryk in Rotterdam

In de beslotenheid van een Rotterdamse hotelkamer werd 'Het nieuwe Europa' gelanceerd.

T. G. Masaryk in 1910 / T. G. Masaryk v roce 1910

Op 4 augustus 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit. De moord op de Habsburgse troonopvolger te Sarajevo was de directe aanleiding. De Centralen (Oostenrijk-Hongarije, Duitsland, Italië, Turkije en Bulgarije) stonden tegenover Frankrijk, Engeland en Rusland, die met België en Servië de Entente vormden. Nederland hield zich tijdens de gehele oorlog strikt aan zijn neutrale status, een prestatie als men de nabijheid van de strijdende partijen in aanmerking neemt. Zowel Duitsland als Engeland hielden scherp in de gaten of Nederland de tegenpartij niet bevoordeelde. Tegelijkertijd werd Nederlands grondgebied gewild territorium voor een tak in de oorlogvoering die in de loop der oorlogsjaren zou uitgroeien tot een geducht wapen in de strijd: de spionage en contraspionage. Met name Rotterdam, de grootste doorvoerhaven in neutraal gebied, was een geschikte plaats om elkaars gangen te bespieden en subversieve plannen uit te broeden.

Op 4 augustus 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit. De moord op de Habsburgse troonopvolger te Sarajevo was de directe aanleiding. De Centralen (Oostenrijk-Hongarije, Duitsland, Italië, Turkije en Bulgarije) stonden tegenover Frankrijk, Engeland en Rusland, die met België en Servië de Entente vormden. Nederland hield zich tijdens de gehele oorlog strikt aan zijn neutrale status, een prestatie als men de nabijheid van de strijdende partijen in aanmerking neemt. Zowel Duitsland als Engeland hielden scherp in de gaten of Nederland de tegenpartij niet bevoordeelde. Tegelijkertijd werd Nederlands grondgebied gewild territorium voor een tak in de oorlogvoering die in de loop der oorlogsjaren zou uitgroeien tot een geducht wapen in de strijd: de spionage en contraspionage. Met name Rotterdam, de grootste doorvoerhaven in neutraal gebied, was een geschikte plaats om elkaars gangen te bespieden en subversieve plannen uit te broeden.

Wat later De Grote Oorlog zou heten, heeft diepe sporen getrokken op de kaart van het oude continent. Na de beëindiging van de vijandelijkheden op 11 november 1918 en de daarop volgende vredesonderhandelingen ontstonden in Midden- en Zuidoost-Europa nieuwe zelfstandige staten: landen met oude namen (Polen, Estland, Letland, Litouwen) en landen met nieuwe namen (Tsjechoslowakije en Joegoslavië). De belangrijkste verliezer hierbij was Oostenrijk-Hongarije, de *kaiserliche und königliche Dubbelmonarchie*. De rol van het roemruchte vorstenhuis van de Habsburgers was uitgespeeld en keizer Karel I, achterneef en opvolger van de in 1916 overleden keizer Frans Jozef, werd verbannen. Genoot de oude vorst in de 67 jaar dat hij aan het hoofd van het rijk had gestaan nog enige sympathie onder

zijn onderdanen, aan het keizerlijke gezag van de 29-jarige Karel lieten vooral de Tsjechen zich weinig meer gelegen liggen.

Vier jaar eerder, in de herfst van 1914, toen het voor een onderdaan nog nauwelijks voorstelbaar was dat de Donaumonarchie binnenkort in stukken uiteen zou vallen, werd in een Rotterdams hotel in het geheim een toekomstbeeld geschetst van het hart van Europa waar Habsburg niet meer in voorkwam. Het memorandum dat erover werd opgesteld bleek van profetisch gehalte te zijn. Op 10 september 1919 hebben de geallieerde onderhandelaars in Saint-Germain-en-Laye de nieuwe republiek Oostenrijk een vredesverdrag laten ondertekenen, waarin hetgeen in Rotterdam bedacht is bijna letterlijk werd overgenomen. Daarom is er alleszins reden om nu, honderd jaar na dato, het geheime beraad op die hotelkamer niet onopgemerkt te laten passeren.

Professor Masaryk en gelijkberechtiging

De initiator tot dat overleg was T. G. Masaryk, een 64-jarige Praagse professor in de filosofie.¹ Al was zijn woonplaats door de eeuwen heen de hoofdstad van 'De Landen onder de Boheemse Kroon', in werkelijkheid reikte onder het 'Weense gezag' het belang van Praag niet verder dan dat van een provincieplaats, hoe majesteitelijk de aanblik van de stad ook mocht zijn. In Praag, in Wenen of waar ook in het Habsburgse rijk toonde Masaryk zijn hele werkzame leven een grote politieke en maatschappelijke betrokkenheid. In *Čas* (De tijd), het tijdschrift waarvan hij hoofdredacteur was, gaf hij er regelmatig blijk van. Ook in zijn colleges aan de Karel-Ferdinand universiteit ging hij actuele en heikle thema's niet uit de weg. Namens

de betrekkelijk kleine, maar invloedrijke Tsjechische *Česká strana pokroková* (Partij van de vooruitgang) was Masaryk bovendien lid van de *Reichsrat*, het parlement in Wenen. De door hemzelf opgerichte partij genoot bekendheid als De Realistische Partij.

Naast de vele terreinen waarop hij zich roerde, zoals zijn streven naar uitbreiding van burgerrechten en zijn strijd tegen klerikale bemoeizucht met het maatschappelijke leven, liet hij zich

Prentbriefkaart met keizer Frans Jozef in gebed / Pohlednice s modlicím se císařem

kennen als een fervent verdediger van de belangen van de Slavische minderheden in de Dubbelmonarchie. Zijn opstelling leidde tot enkele botsingen met de minister van Buitenlandse Zaken Von Aehrenthal. De Oostenrijk-Hongaarse annexatie van Bosnië-Herzegovina in oktober 1908 verhoogde de onrust die al geruime tijd op de Balkan heerste. Rond Servische groeperingen, zowel in Servië zelf als in het betwiste gebied, ontstond

een atmosfeer van verzet, samenzwering en complot. Dat leidde in 1909 tot twee politieke processen waarin Serviërs door het Habsburgse bewind werden aangeklaagd: het hoogverraadproces in Zagreb en het Friedjungproces.² Met beide heeft Masaryk zich actief bemoeid; hij toonde aan dat het door het Habsburgse bewind geënceneerde schijnprocessen waren. Zijn ingrijpen leidde in beide rechtszaken tot vrijspraak.

Het proces in de Kroatische hoofdstad werd namens *The Times* bijgewoond door een jonge Schotse journalist, Robert William Seton-Watson. Zijn commentaar was: *The whole trial is a travesty of justice, inspired and controlled by what to English ideas is a despotic Government.*³ Masaryks optreden had Seton-Watson's aandacht getrokken, evenals die van Henry Wickham Steed, een oudere collega bij *The Times*. Steed, sinds 1902 in Wenen gestationeerd, zag in Masaryk een belangrijke informant, gezien diens onmiskenbaar kritische, zij het verholen geuite, opstelling tegenover het Habsburgse bewind. In de loop der jaren zou tussen de twee Engelsen en de Tsjech een vriendschappelijke band ontstaan.

Masaryk, onder armelijke omstandigheden opgegroeid in het Oost-Moravische Göding (tsj.: Hodonín), waar zijn ouders als kokkin en koetsier dienden bij de keizerlijke landheer Nathan Redlich, heeft in latere jaren meermalen zijn afkomst aangevoerd als inspiratiebron voor zijn politiek en maatschappelijk handelen.⁴ Denkend aan thuis en aan de buurt waar hij zijn jeugd doorbracht, waar nog aan horigheid grenzende verhoudingen heersten – hij noemde zijn analfabete vader een lijfeigene –⁵ ging in het bijzonder de gelijkberechtiging van de Tsjechen hem ter harte. Zijn solidariteit met zijn volks-

genoten kende echter grenzen. Hij heeft de Tsjechen wanneer nodig niet gespaard met zijn kritiek, vooral op momenten waarop het bij hen nog wijdverbreide antisemitisme de kop opstak⁶ of wanneer zij met groot enthousiasme jubelden over de vondsten van middeleeuwse Tsjechische geschriften, die vervalsingen bleken te zijn.⁷

Naast zijn streven naar rechtsgelijkheid voor alle ingezetenen, Tsjechen, Duitssprekenden en Polen, bepleitte Masaryk voor Bohemen en Moravië ook de status van een autonoom en democratisch bestuurd gebied, ingebed in een federatief ingericht Habsburgs Rijk. Hij dacht aan een bestuursvorm, vergelijkbaar met de semi-onafhankelijkheid die Hongarije in 1867 bij de *Ausgleich* had verworven.⁸ Masaryk vermeed daarbij elke schijn dat hij aan het gezag van de keizer zou willen tornen, omdat alleen al een zweem van verdenking van landverraad de verwezenlijking van zijn doelen ernstig kon schaden. De Dubbelmonarchie vertoonde namelijk in de eerste jaren van de twintigste eeuw nog een zekere samenhang, al was het maar omdat een leven zonder de bejaarde Oostenrijkse keizer voor de meeste onderdanen nauwelijks denkbaar was, zelfs niet voor de Tsjechen, ondanks hun groeiende weerzin tegen het Habsburgse bewind. Nog in 1900 liet Masaryk bij de presentatie van het programma van zijn net opgerichte Realistische Partij weten dat hoop op een volledige onafhankelijkheid 'slechts een gevaarlijke droom is'.⁹ Binnen de muren van zijn studeerkamer liet hij echter over de toekomst van de Boheemse Landen verdergaande gedachten toe. Mocht er ooit een groot gewapend conflict uitbreken dan voorzagt hij ernstige problemen voor de intern zo verdeelde *Vielvölkerstaat*. De stichting van een onafhankelijke natie in Midden-

Europa zou onder die omstandigheden een serieuze optie kunnen worden.

Oorlog

Het ultimatum dat Oostenrijk-Hongarije na de moord in Sarajevo aan het koninkrijk Servië stelde, wekte wel verontrusting, maar wie voorzagt in die dagen dat een lokaal conflict op de Balkan tot een Europese catastrofe zou leiden? Zo zag Masaryk in die warme julimaand nog geen aanleiding een gepland familie-uitje naar een kuuroord, het net over de Duitse grens gelegen Bad Schandau an der Elbe, af te blazen. Nog dacht hij dat de staatslieden die het aanging hun verantwoordelijkheid zouden nemen en het conflict in der minne schikken.¹⁰ Die hoop bleek tevergeefs toen keizer Wilhelm II op 1 augustus 1914 een algehele mobilisatie afkondigde. Het was het Duitse antwoord op de Russische mobilisatie, die op haar beurt een reactie was op de Oostenrijkse artilleriebeschietingen op Belgrado in Servië die op 29 juli waren begonnen. Op 4 augustus was er geen weg meer terug. Met de inval van de Duitsers in België was de oorlog een feit. Een dag later verklaarde Oostenrijk-Hongarije Rusland de oorlog.

Was Masaryk in Duitsland getuige van een efficiënt verlopende mobilisatie, op de terugweg van Bad Schandau naar Praag zag hij hoe het met de moraal van aankomende *k.u.k.* soldaten was gesteld. De trein was voor een groot deel bevolkt met Oostenrijkse arbeiders die in Duitsland hun brood verdienden. Masaryk hoorde aan hun spraak dat de meesten een Slavische achtergrond hadden. Zij, merendeels Tsjechen, rekrut of verlofganger, werden naar huis gestuurd om gehoor te geven aan de oproep van hun keizer Frans Jozef, om zich te melden bij hun legeronder-

Kaart van Dubbelmonarchie en Balkan / Mapa Rakouska-Uherska a Balkánu

deel. De weerzin tegen het vooruitzicht van het front uitten zij in de trein door wanordelijk gedrag en overmatig drankgebruik.¹¹

Het uitbreken van een oorlog op deze schaal sterkte Masaryk in zijn vermoeden dat dit de ondergang betekende van de *Vielvölkerstaat*. Na thuiskomst in Praag stelde hij zich de vraag wat hem te doen stond: wel of niet in actie komen tegen een bewind waarin de Tsjechen zich steeds minder thuis voelden? Hij durfde te gaan denken aan een onafhankelijke democratische staat binnen de contouren van de Boheemse Kroonlanden: Tsjechoslavië (*Československo*). Over hoe die nieuwe staat, die naast de Tsjechen een aanzienlijke Duitse minderheid zou moeten herbergen, er uit zou kunnen zien had hij vergaande ideeën ontwikkeld. Ook een uitbreiding met het verwante onder Hongarije ressorterende Slowakije plus het aangrenzende Roethenië werd voor hem een serieuze optie. In dat geval zou 'Tsjechoslowakije' (*Československo*) een passender naam zijn.

Masaryk besepte maar al te goed dat deze overwegingen slechts dan enige kans van slagen hadden als ook Duitsland, de leidende natie onder de

Centralen, in de oorlog het onderspit zou delven. Daarom dienden de grote spelers binnen de Entente tijdig overtuigd te worden van de noodzaak van zo een nieuwe staatkundige eenheid in het hart van Europa, een staat die zich langs een groot deel van de zuidgrens van Duitsland zou uitstrekken.

Masaryk koos voor de confrontatie met 'Habsburg' en repte zelfs over een mogelijke strijd op leven en dood.¹² Hij aanvaardde de mogelijke gevolgen en begon zich gedachten te vormen over de wijze waarop het verzet vorm moest worden gegeven. Het was van het grootste belang zijn ingrijpende voorstellen bij de ministers van Buitenlandse Zaken van Engeland, Frankrijk en Rusland op tafel te krijgen zonder dat de naam van de afzender bekend zou worden.

Amerikanen in Praag

Nog maar net teruggekeerd in een Praag waar de mobilisatie in volle gang was, nam Masaryk contact op met Emanuel Voska, een uit Oost-Bohemen afkomstige Amerikaan, die namens de bond van Tsjecho-Amerikaanse journalisten in zijn land van herkomst op zoek was naar correspondenten. Voska kende Masaryk van diens bezoeken aan New

York in 1902 en 1907, en op 26 juni, twee dagen voor de aanslag in Sarajevo, had hij Masaryk nog in diens woning in Praag bezocht. Tijdens hun gesprek toonde Voska op ondubbelzinnige wijze zijn pro-Tsjechische en anti-Habsburgse gezindheid, gevoelens stammend uit zijn adolescentie. Hij was als 19-jarige steenhouwer uitgeweken naar de VS omdat hij voor zijn sociaal-democratisch activisme door de Habsburgse gendarmerie gearresteerd dreigde te worden. In Amerika begon hij weer als steenhouwer, maar wist zich op te werken en eigenaar te worden van enkele marmergroeven, wat hem de mogelijkheid bood actief te worden onder de vele Tsjechische immigranten.¹³

Sinds het uitbreken van de oorlog stond Voska in geregelde verbinding met het Amerikaanse consulaat in Praag, waar men zich inspande om een zo probleemloos mogelijke terugkeer van Amerikaanse onderdanen naar de VS te regelen. Zoals in vele steden op het Europese continent, voelden Amerikanen die op dat moment in de Boheemse landen verbleven zich overvallen door een oorlog van onvoorziene proporties. Toeristen, zakenlui en Tsjecho-Amerikanen op familiebezoek klopten bij het consulaat aan met de vraag hoe veilig en snel uit Europa weg te komen. Voska vertelde Masaryk dat de viceconsul hen het advies had gegeven in groepsverband naar Amerika terug te reizen, opdat niet ieder individu aan de strenge Duitse grenscontrole onderworpen zou worden.

Masaryk benaderde Voska omwille van zijn Amerikaanse schoonzuster, die bij hen logeerde. Esperanza, de jongste van de welgestelde New Yorkse familie Garrigue, kwam bijna jaarlijks naar Praag. Zij had veel gemeen met haar dertien jaar oudere zuster Charlotte, Masaryks echtgenote. De zusters deel-

den een onafhankelijke geest en een kunstzinnige aanleg met in het bijzonder een grote liefde voor muziek.¹⁴

Esperanza zou via Italië naar de VS terugkeren. Zij had al een passagebiljet voor de overtocht vanuit Genua, maar in de ontstane oorlogssituatie leek het haar beter zich aan te sluiten bij die Amerikanen die in groepsverband de terugreis wilden ondernemen. De vice-consul gaf zijn volledige medewerking en wist zelfs het al betaalde passagegeld aan Esperanza terug te bezorgen.¹⁵

Op 25 augustus, inmiddels al drie weken na het begin van de oorlog, bezocht Voska Masaryk nogmaals. Deze nam Voska in vertrouwen en deelde hem zonder veel omhaal van woorden mee dat hij zelf de strijd met Oostenrijk-Hongarije zou aangaan en dat hij de hulp van de Tsjecho-Amerikanen goed zou kunnen gebruiken, en zeker die van Voska. Een filosoof op jaren die het opneemt tegen een grootmacht! Voska toonde geen enkele blijk van twijfel aan Masaryks voornemen en zegde hem alle steun toe. In de beslotenheid van zijn studeerkamer heeft Masaryk toen aan Voska uiteengezet hoe hij de confrontatie met 'Habsburg' dacht aan te gaan. Over wat hij de Tsjecho-Amerikaan toevertrouwde - dat hij van plan was de strijd vanuit het buitenland te voeren en dat hij zijn Engelse connecties daarin een bijzondere rol had toebedacht - liet hij zijn familie in totale onwetendheid: 'Mocht mijn vrouw verhoord worden, zij zou niet kunnen liegen'.¹⁶

Voska vertelde Masaryk dat hij binnen enkele dagen de terugreis naar de VS zou aanvaarden, tezamen met zijn dochter en de door het consulaat aan hem toevertrouwde Amerikanen. Toen hij liet merken dat hij nog open liet welke route hij zou nemen, vroeg Masaryk hem of hij de oversteek via Engeland wilde

maken. Dan zou Voska door Masaryk verzamelde berichten in Londen kunnen afgeven bij Henry Wickham Steed, de Midden-Europa-deskundige op de buitenlandredactie van *The Times*. Voska stemde toe. Zodra Masaryk hem de berichten had aangereikt, begon hij ze te memoriseren. Het waren berichten over vervolging van politieke tegenstanders van het Habsburgse bewind op de Balkan, over de financiële situatie in Oostenrijk-Hongarije en berichten van militaire aard. Als geheugensteuntje maakte hij een summere samenvatting op papier.¹⁷

Voska had van de net uit Amerika teruggekeerde Vojtěch Beneš vernomen dat de Duitse grenscontrole abnormaal streng was.¹⁸ Bovendien kreeg Voska op het politiebureau, waar hij een uitreisdocument afhaalde, van een vertrouwde Tsjechische beambte te horen dat hij op een Oostenrijkse lijst stond van personen die nauwlettend in de gaten moesten worden gehouden. Een New Yorker had het ministerie van Buitenlandse Zaken in Wenen laten weten dat Voska in zijn woonplaats in de VS voorzitter was van een anarchistische *freethinkers union*.¹⁹ Hierdoor gewaarschuwd heeft Voska de nodige voorzorgen genomen voor een veilig transport van Masaryks notities. Hij vermeldt in zijn memoires dat hij bij een vertrouwde Tsjechische schoenmaker voor 200 kronen zijn zolen heeft open laten snijden, de dunne papertjes met aantekeningen erin verstopt heeft en de schoenen weer heeft laten dichtnaaien. Toen Masaryk op de valreep met nog een document aankwam, heeft Villa, de jonge dochter van Voska, dit in haar korsetje verstopt.²⁰

Op 28 augustus vertrok het gezelschap, dat inclusief de Voska's uit dertig Amerikanen bestond, per trein vanuit Praag in noordelijke richting. Onderweg

Emanuel Voska

werden ze het er spoedig over eens dat zij zo snel mogelijk een 'neutrale' haven moesten zien te bereiken. De reis ging via Podmokly bij Děčín, het laatste station voor de grens met Duitsland. Voska had de rol van reis Leider op zich genomen en loodste de groep met veel flair langs de grenscontroles. In Leipzig, waar ze vernamen, dat de dienstregeling voor burgerreizigers aanzienlijk was ingekrompen en vanaf 1 september zou worden stilgelegd, ontstond onenigheid in de groep. Een aantal verlegde hun voorlopige reisdoel naar Berlijn, om daar verdere ontwikkelingen af te wachten.²¹ Voska vervolgde met de overigen de reis naar Nederland, waar zij na vijf dagen arriveerden.²² Onder de Amerikanen die uit Praag waren vertrokken ontbrak één persoon: Esperanza Garrigue. Masaryk moet ten aanzien van de terugreis van zijn schoonzuster op andere gedachten zijn gekomen en haar hebben overreed zich toch niet bij Voska aan te sluiten, maar nog even in Praag te blijven. In de dagen daarvoor was bij hem een plan opgekomen, waarin hij Esperanza een nuttige rol had toebedacht.

Het uitstel van Esperanza's terugreis zal Charlotte met plezier hebben verwelkomd. Zij kon enige zusterlijke ondersteuning goed gebruiken; haar jongste zoon Jan moest opkomen voor het *k.u.k.* leger. Vader Tomáš, hoewel lid van de

Reichsrat, heeft de oproep niet kunnen tegenhouden. Mogelijk wilde hij het ook niet, om niet al op voorhand de verdinking op zich te laden het Habsburgse militaire apparaat te willen tegenwerken. Hij schijnt zijn zoon zelfs nieuwe sporen kado te hebben gedaan voor diens paard. Jan kreeg een (veilig) bureaublaasje in een Hongaars regiment aan het Pools-Galicische front.²³

In Rotterdam heeft Voska zijn medereizigers ervan kunnen overtuigen via Engeland terug te reizen en niet bij de Holland-Amerika Lijn passage te boeken. Daartoe had hij twee Tsjecho-Amerikanen apart genomen die hij toevertrouwde dat hij ten behoeve van de Tsjechische zaak in Londen een geheime missie moest vervullen. Vanuit Rotterdam zijn zij met de Batavierlijn naar Londen overgestoken.

Toen Voska uit Praag was vertrokken, beraadde Masaryk zich op de volgende stap. Via de Tsjecho-Amerikaan was nu een boodschap van hem naar Steed onderweg; zijn werkelijke plannen kon hij zijn kennis in Londen echter alleen in een persoonlijke ontmoeting duidelijk maken. Die zou dan op neutraal en voor de Engelsman bereikbaar terrein moeten plaatsvinden. Nederlands grondgebied lag het meest voor de hand, omdat dit ook voor Masaryk een haalbaar reisdoel was. Als lid van de *Reichsrat* beschikte deze over een pas waarmee hij in principe naar elk land in Europa kon reizen. Uiteraard was reizen naar een land van de Entente, zoals Engeland, onder de gegeven omstandigheden niet aan te bevelen, zelfs een neutraal land als reisdoel kon in Wenen argwaan wekken. Daarom was het ook voor een Oostenrijks parlementariër raadzaam een geschikt voorwendsel voor zo'n reis te bedenken. Dit voorziende moet Masaryk Esperanza overreed hebben

niet met Voska terug te keren, maar hem als haar begeleider te laten optreden. Bij zijn visumaanvraag voerde hij dan ook aan dat hij gegeven de oorlogsomstandigheden zijn Amerikaanse schoonzuster niet alleen door het turbulente Europa kon laten reizen.²⁴

Steed bericht in zijn memoires uitgebreid over de vreemde man die bij zijn Londense woning aanklopte. Pas toen bij de kennismaking de naam van Masaryk viel, liet hij Voska binnen. Deze gaf de journalist alle gegevens die Masaryk hem verstrekt had. Bovendien bracht Voska aan Steed een mondeling verzoek van de professor over, waarvan de Brit aanvankelijk geen idee had wat hij daarmee aan moest. Aan het Galicische front waren Tsjechische bataljons gelegerd die weinig bereidheid toonden om in naam van Oostenrijk tegen Rusland, de Slavische bakermat, te vechten. De Tsjechen probeerden vanuit hun loopgraven de Russen duidelijk te maken dat ze wilden overlopen. Ze deden dat door witte zakdoeken omhoog te steken, die zij op de bajonetten van hun geweren hadden geprikt. Toen ze echter metterdaad uit hun loopgraaf omhoog klauterden, werden ze door de Russen met geweervuur begroet.

Of Steed in Londen hier iets aan kon doen? De journalist kreeg een lumineus idee. Hij benaderde de Tsjechische gemeenschap in Londen met de vraag of ze iemand wisten die kans zag om op een of andere manier naar Praag te reizen. Toen er zich één daadwerkelijk meldde, gaf Steed deze koerier een voor Masaryk bestemde boodschap mee. Steed, die zo lang als journalist in Midden-Europa had doorgebracht en wiens werkterrein vele door Slavische volkeren bewoonde gebieden bestreek, schreef dat Tsjechische soldaten die wilden deserteren rond middernacht

het onder alle Slavische volkeren bekende 'Hej Slované' (*Hé, Slaven*) moesten laten horen, een populair lied dat bij de Oostenrijkers weinig argwaan zou wekken. Vervolgens ging Steed naar Graaf Benckendorff, de Russische ambassadeur in Engeland, om hem te vertellen wat hij Masaryk had bericht. Hij vroeg hem aan Sazonov, de minister van Buitenlandse Zaken in Sint Petersburg, een voor de Russische legerleiding bestemd verzoek door te geven: dat Russische soldaten rond middernacht eerst goed moesten luisteren alvorens de Oostenrijkse loopgraven onder vuur te nemen.²⁵ Of deze manoeuvre, die zowel Steed als Masaryk uitgebreid hebben beschreven, er werkelijk toe heeft bijgedragen, is moeilijk te achterhalen, maar feit is wel dat het contingent Tsjechische troepen aan Russische kant in 1917 was uitgegroeid tot een compleet leger van meer dan 50.000 man groot.

Naar Rotterdam

Esperanza had kennelijk besloten naar Rotterdam te reizen zonder een ticket voor de oversteek naar Amerika, hoewel ze in Praag ruimschoots de gelegenheid had gehad passage te boeken; de Holland-Amerika Lijn had drie vestigingen in Wenen en kantoren in Dresden en Leipzig. Bovendien waren de telegraafverbindingen tussen het neutrale Nederland en de oorlogvoerende landen niet verbroken.²⁶ Zeer waarschijnlijk heeft Masaryk er bij haar op aangedrongen met de reservering van een hut te wachten tot zij in de Maasstad waren aangekomen.

Zo vertrokken zwager en schoonzuster vanaf het centraal station van Praag, dat toen nog *Kaiser-Franz-Joseph-Bahnhof* heette, met voorlopig als enig reisdoel Rotterdam. Onderweg moeten zij veel last gehad hebben van een ont-

spoorde dienstregeling. Troepentransporten hadden in Duitsland zonder uitzondering absolute voorrang boven het burgerverkeer. Ook Masaryk zelf gaf aanleiding tot extra oponthoud. In Duitsland heeft hij mogelijk niet steeds de snelste en kortste treinverbinding gekozen. Tijdens de reis probeerde hij namelijk zoveel mogelijk indrukken op te doen over de oorlogssituatie aldaar. Daardoor arriveerde het tweetal na een lange reis op maandag 14 september, mogelijk later dan gepland, in Rotterdam.²⁷ De *Nieuw Amsterdam*, het vlaggenschip van de HAL, was inmiddels al uit Rotterdam vertrokken, voor zijn tweede reis in oorlogstijd.

Had Esperanza nog moeite willen doen om met de *Nieuw Amsterdam* te vertrekken, dan zou zij zeker te horen hebben gekregen dat de boot vol was, tenzij zij genoeg nam met een slaap-plek op het derdeklasdek, dat doorgaans voor emigranten bestemd was, maar door de oorlogsomstandigheden grotendeels leeg was gebleven. Daarentegen waren de luxere hutten ver overboekt, hoofdzakelijk door landgenoten van haar die het Europese oorlogsgeweld zo snel mogelijk wilden ontvluchten. De capaciteit van de *Nieuw Amsterdam* stemde niet overeen met de vraag van dat moment.²⁸

Onder de passagiers die op die maandag in het Maasstation uit de exprestrein stapten, zal die rijzige heer met zijn breedgerande hoed mogelijk zijn opgevallen. Masaryk vroeg een op klanten wachtende koetsier naar hotel Weimar, Spaansche Kade 12. Kamerprijzen in dit modernste en chicste hotel van Rotterdam zullen voor de welgestelde Esperanza geen obstakel zijn geweest. Het door architect Molenbroek ontworpen hotel lag niet ver van het Maasstation, de koets hoefde slechts het Haringvliet af te rijden. Net om de

Hotel Weimar, stadsarchief Rotterdam / Hotel Weimar na dobové pohlednici

hoek op de Spaansche Kade bracht de koetsier zijn paard tot staan. Het tweetal stapte uit en liet hun bagage het hotel binnenbrengen. Masaryk toonde bij het inchecken zijn Oostenrijkse *Reichsrat*-pas. Dat hij naast professor volksvertegenwoordiger was, zal hij aan de hotelbalie niet hebben gemeld. Zijn visitekaartje hield hij op zak. Hij leek niet van zins enige aandacht op zich te vestigen, en zeker niet van de Rotterdamse overheid, die op hem geattendeerd had kunnen worden. Esperanza had de *Nieuw Amsterdam* gemist. Nu moest zij wachten op de volgende boot van de HAL. Dat was de *Noordam*, waarvan het vertrek voor 23 september stond gepland. Voor de anderhalve week, die Esperanza zodoende in Rotterdam moest doorbrengen, hebben zij in hotel Weimar kamers besproken.

Masaryk moet op het uitstel van Esperanza's overtocht hebben aange-stuurd. Haar opgeschorte vertrek gaf hem een welkom respijt voor de terugreis naar Praag, tijd waarin hij moest proberen zijn vergaande ideeën over 'Het Nieuwe Europa' in handen van de Entente te spelen. En dat in een land, dat zich buiten het grote Europese conflict hield, maar hem niets in de weg legde en toegang bood aan bezoekers uit beide kampen. Masaryk kon in Rotterdam representanten van de Entente ontmoeten, de Engelsen die hij persoonlijk kende. Wel zou het een

aantal dagen vergen alvorens zij in Rotterdam konden verschijnen. Wat kon er dan beter als alibi voor een langer verblijf in Rotterdam dienen dan het uitgestelde vertrek van zijn Amerikaanse schoonzuster?

Tijdens hun verblijf zullen de twee hotelgasten wellicht een wandelingetje rond 'Weimar' hebben gemaakt. Eén stap buiten het hotel was voldoende om een ander markant gebouw in het oog te krijgen: de 'Rotterdamsche wolvenkrabber', namelijk Het Witte Huis, ook een staaltje bouwkunst van Molenbroek, aan de overkant van de Oude Haven. In dat Jugendstilgebouw had het Duitse consulaat-generaal onderdak gevonden. Misschien nog niet zo kort na aankomst, maar wel in de loop van de week zal Masaryk dit ongetwijfeld te weten zijn gekomen. En dat het domein van *Generalkonsul* Gneist zich tot het centrum van de Duitse spionage zou ontwikkelen, kon hij zelf wel bedenken.²⁹

Eerste stappen in 'het buitenlandse verzet'

Direct na aankomst begon Masaryk in zijn hotelkamer aan de opdracht die hij zichzelf had gesteld. Voorlopig beperkte het zich tot het opstellen van enkele brieven. Nog dezelfde dag heeft hij die met een paar brief- en ansichtkaarten op de post gedaan. Eén briefkaart met bestemming Praag (gelegen in 'Bohemia/Austria') was gericht aan

de redactie van *Čas*, gevestigd in het recent gebouwde kantoorpand De Gouden Gans aan het Wenzelplein. De kaart, die niet ondertekend was, bevatte twee regels in het Tsjechisch met de boodschap: *Namáhám se číst holandštinu, také to jde.* Ik doe moeite om Nederlands te lezen, het lukt nog ook.

Děšť a bouřka (na moři). Na shledanou! Regen en storm (op zee). Tot ziens!

Van Masaryk was bekend dat hij zich beknopt en kernachtig uitdrukte. Waarschijnlijk wilde hij de redactieleden meer laten weten dan zijn behouden aankomst in Rotterdam. De eerste regel kan op het verzamelen van informatie slaan. In zijn memoires staat dat hij zijn verblijf in Nederland heeft gebruikt om uitgebreid diverse oorlogspublicaties te raadplegen.³⁰ De tweede regel van de briefkaart kan duiden op te verwachten problemen met het leggen van overzeese contacten.

Een van Masaryks brieven ging naar Parijs, bestemd voor de met hem bevriende Ernest Denis, hoofd slavistiek aan de Sorbonne met een grote kennis van de Tsjechische geschiedenis, taal en cultuur. Masaryk, die via hem een entree bij het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken hoopte te krijgen, schreef Denis dat hij zich op neutraal terrein bevond en verzocht hem een telegram naar Rotterdam te sturen met als tekst *Lettre Reçue*.³¹ Pas veel later is gebleken dat de brief met een vertraging van anderhalve maand in Parijs is aangekomen. In de 'Dienstorders betreffende den Post- en Telegraafdienst' van 1-10-1914 staat: 'In het gedeelte van Frankrijk waar de krijgsverrichtingen plaats vinden is de dienst der brieven en doosjes met aangegeven waarde tot nader bericht gestaakt'.³² Ook had het oorlogsgeweld dat in België in alle hevigheid

wedde het telefoon-, telegraaf- en postverkeer naar het zuiden totaal ontwricht. Een antwoordtelegram had Masaryk hoe dan ook nooit tijdig kunnen bereiken.

Eveneens op de 14de stuurde Masaryk een brief aan Steed. Zoals hij via Voska al had laten weten wilde hij de journalist van *The Times* graag persoonlijk spreken. En waar kon het beter dan in Rotterdam? Op donderdag 17 september kon nog geen antwoord binnen zijn, maar wel las Masaryk die dag in *The Times* een artikel over het Zuid-Slavische patriottisme, geschreven door Seton-Watson, de Oost-Europaspecialist die Masaryk bij de Zagreb- en Friedjungprocessen had leren kennen. Daar had de journalist veel waardering en respect voor Masaryk opgevat en die waren in de zeven jaar daarna door Masaryks onafhankelijke opstelling in de Weense *Reichsrat* alleen maar gegroeid. Naar aanleiding van het artikel van Seton-Watson heeft Masaryk ook aan hem een verzoek gestuurd om naar Rotterdam te komen. Verder deelde hij in de brief mee dat hij van plan was op woensdag de 23ste, de dag van Esperanza's vertrek, naar Praag terug te keren. Hij vroeg dringend om een telegrafisch antwoord van Steed of van Seton-Watson. Mocht dit niet voor die woensdag lukken, dan moest Seton-Watson een Engelse correspondent in Nederland verzoeken een telegram naar Praag te sturen, hetzij met de tekst '*Waldemar nur verletzt*' of met '*Waldemar schwer verletzt*'. Ontving hij het eerste telegram dan zou dit voor Masaryk een teken zijn om nogmaals naar Rotterdam te komen. De tweede tekst betekende dat hij daarvan moest afzien en dat er een ontmoeting in Rome zou moeten worden gearrangeerd. In het postkantoor van Rotterdam, aan het toenmalige Beursplein gelegen, had Masaryk inmiddels een poste restante-

bus geopend onder de naam A.R. Mill.³³ Bij alle mogelijke contacten was Masaryk op zijn hoede. Zo schreef hij ook aan Seton-Watson dat hij het niet waagde om in Den Haag ambassades van Entente-landen te bezoeken uit vrees dat een Oostenrijkse spion, die zeker ook in de residentie te vinden was, hem zou betrappen. Masaryks brief kwam met grote vertraging bij Seton-Watson aan; de Engelse censor had hem vier dagen achtergehouden.³⁴

Afgaande op zijn memoires is Masaryk tot Esperanza's vertrek in Rotterdam blijven wachten op een reactie uit Londen. Op de 23ste is hij, na zijn schoonzuster uitgezwaaid te hebben, op terugreis gegaan naar Praag.³⁵ Of hij toen een antwoord had gekregen, is niet duidelijk, wel had Masaryk aan het einde van zijn brief aan Seton-Watson al het vermoeden uitgesproken dat hij binnen twee à drie weken weer in Rotterdam terug zou zijn.

Weer in Praag

Na terugkeer bespeurde Masaryk dat gedurende zijn afwezigheid de onvrede onder de Tsjechische bevolking was gegroeid. Dat hun jongemannen in het Oostenrijk-Hongaarse leger moesten optrekken tegen de Russische en Servische broedervolkeren verhoogde de weerzin tegen de Habsburgse krijgsmacht. Er ontstond lijdzaam verzet. De soldaten die in kolonne afmarcheerden naar de treinen, die hen naar het front brachten, zongen liederen als *Hej Slované* (Hé, Slaven) en *Rus je s námi* (De Rus is met ons), zonder in de kraag te worden gegrepen. Vele soldaten zijn naderhand aan het front overgelopen naar de 'vijand', de Russen. De Oostenrijks-Hongaarse legerleiding beantwoordde de deserties waar mogelijk met zware represailles.

Masaryk trof op zijn redactie bureau een brief aan, die van hogerhand kwam, met kortweg de boodschap: 'Uw krant (*Čas*) is in alle opzichten deloyaal. Nog een keer een inbeslagneming en er volgt een definitief verbod'.³⁶ Ervan uitgaand dat deze oekaze rechtstreeks van graaf Thun kwam, de Oostenrijkse *Statthalter* voor Bohemen, is Masaryk bij hem op audiëntie gegaan. Tijdens het onderhoud vertelde hij de graaf onomwonden wat er mis was met de Oostenrijkse benadering van de Tsjechen. Masaryks stijl en argumentatie maakten indruk op Thun, die zelf uit Bohemen afkomstig was en wel enig begrip voor de Tsjechische grieven kon opbrengen. *Čas* was in ieder geval voorlopig gered.³⁷

Mogelijk nog voor de confrontatie met de *Statthalter* nam Masaryk contact op met zijn naaste geestverwanten, hoofdzakelijk leden van zijn Realistische Partij, zoals Jan Herben, de oprichter van *Čas*, mederedacteur Cyril Dušek en de advocaat Přemysl Šámal, maar ook de socialist Edvard Beneš mocht zich er toe rekenen. Masaryks vroegere student was inmiddels collega-docent geworden. Zij allen stemden in met Masaryks anti-Habsburg campagne en wilden er ook actief aan deelnemen. Ze verwelkomden het idee dat de Tsjechen een eigen vertegenwoordiging in het buitenland, bij de Entente, zouden moeten krijgen. Spontaan werd het eerste geld ingezameld. Beneš doneerde al zijn spaargeld.³⁸

Alvorens voor de tweede maal naar Rotterdam te reizen zocht Masaryk bredere steun voor zijn missie en trad daartoe in overleg met representanten van andere partijen, merendeels groeperingen van Tsjechisch-nationalistische signatuur. Daar behoorden de vertegenwoordigers van de aristocratie zeer zeker niet toe, evenmin de klerikalen, maar ook niet de sociaal-democraten, de latere

communisten, wier interesse meer uitging naar de heerschappij van het wereldproletariaat. En de agrariërs, de grootste partij, distantieerden zich van elke keuze die hun werd voorgehouden.

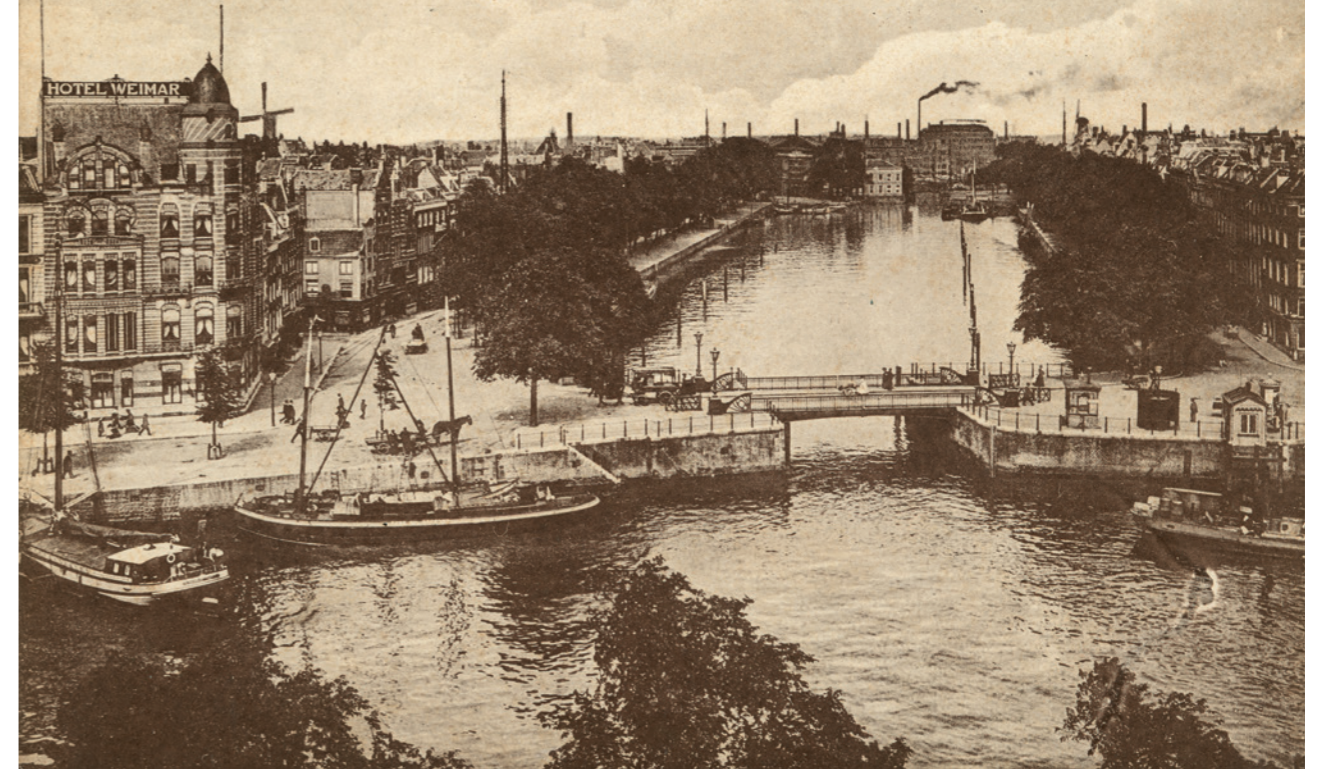
Toch vond Masaryk naar zijn idee genoeg gesprekspartners om mee van gedachten te wisselen over een toekomstig Bohemen. Een aantal ging mee met zijn streven naar volledige zelfstandigheid, anderen hielden het bij een vergaande autonomie. Zo hadden de nationalistische jong-Tsjechen bij monde van hun populaire voorman Karel Kramář geen onafhankelijk Tsjechië voor ogen, maar een Boheems-Moravische deelstaat, opgenomen in een groot-Slavische federatie onder leiding van de Russische tsaar. Ondanks de verscheidenheid aan opinies over hun toekomst meende Masaryk zich voldoende gesteund te weten voor een tweede reis naar de Maasstad, hoewel hij geen expliciet mandaat voor onderhandelingen had gekregen.³⁹

Andermaal in Rotterdam

In de eerste maanden van de oorlog werd Masaryk nog weinig in de weg gelegd. Dat hij voor deze tweede reis geen alibi voorhanden had, bleek geen probleem te zijn. Zijn pas van de *Reichsrat* kon hij nog steeds gebruiken. Terug in Rotterdam nam hij op 15 oktober opnieuw zijn intrek in hotel Weimar. Hij betrok kamer 106 op de eerste etage, met uitzicht op hetzij het Haringvliet, hetzij de Oude Haven en het Witte Huis.⁴⁰ Masaryk heeft zijn verblijf in het chique hotel mogelijk met de hulp van Voska betaald. Al tijdens zijn terugreis naar Amerika had Voska Tsjecho-Amerikanen apart genomen, om hen tot een gift voor de Tsjechische zaak te bewegen. Ook Charles Crane, een invloedrijke Amerikaanse industrieel,

die Masaryk al kende sinds hij hem in 1902 in Chicago had ontmoet, bevond zich op de boot. Deze mecenas van *The Department of Slavonic Studies at the Chicago University* maakte vanuit Liverpool 200 pond sterling over en hij zou het daar niet bij laten. Tsjechische verenigingen in Amerika doneerden alras 1000 dollar. Het geld werd naar Mrs. Masaryk overgemaakt.⁴¹ Masaryk moet hierom verzocht hebben, om niet de aandacht van een Oostenrijkse *Geheimdienstler* op zich gevestigd te krijgen. Charlotte zou door die toestroom van pecunia toch wel enig vermoeden moeten hebben gekregen van de plannen van haar man. In Rotterdam ontving Masaryk via 'de telegraaf' nog meer uit Amerika.⁴²

Masaryk nam direct na aankomst contact op met de Haagse correspondent van *The Times*. Deze stuurde Steed in Londen een verzoek om naar Rotterdam te komen, of een vervanger te sturen. Voor de buitenlandredacteur was het in deze dramatische tijd echter onmogelijk zijn post voor enkele dagen te verlaten. Daarom maakte in zijn plaats Seton-Watson de oversteek naar Nederland. Naderhand sprak deze zijn verwondering erover uit dat in de hectiek van een zo nabije oorlog er in het neutrale Nederland nauwelijks enige controle op inreizende buitenlanders was. Hij had bij aankomst op de aanlegsteiger van de Batavierlijn aan De Boompjes zelfs zijn paspoort niet hoeven tonen. Hij noemde het een *fortunate accident*, want geen Oostenrijkse agent zou zo achter zijn afspraak met Masaryk kunnen komen, ook niet via een Nederlandse handlanger. Seton-Watson nam zijn intrek eveneens in hotel Weimar, mogelijk in een kamer aangrenzend aan kamer 106. De ontmoetingen met Masaryk moeten zo onopvallend

Hotel Weimar vanuit het Witte Huis, Stadsarchief Rotterdam / Hotel Weimar z okna Het Witte Huis

mogelijk hebben plaatsgevonden.

Overdag hebben de heren in hun kamers in het geheim overleg gevoerd. Tijdens het diner zullen zij elkaar gemeenden hebben en geen blijk hebben gegeven elkaar te kennen. Spionnen loerden bij wijze van spreken van achter de gordijnen. Het Witte Huis stond pal aan de overkant. Daarvandaan kon een informant van *Generalkonsul* Gneist zonder veel moeite een blik werpen op het komen en gaan in en rond hotel Weimar.

's Avonds na het invallen van de duisternis begaven de twee zich op straat en wandelden naar Seton-Watson's zeggen al discussiërend mijlen ver over de Rotterdamse kaden.⁴³ Gaande langs de Nieuwe Maas zijn zij zeker ook de nabijgelegen Boompjes opgelopen, de straat, waarvan de landkant bebouwd was met kantoren en koffiehuisen. Wist Masaryk dat op nummer 83^a het k.u.k. Konsulat van Oostenrijk-Hongarije huisde? Zo ja, hij zal het niet bezocht hebben en met een Engelsman aan zijn zijde zal hij er met een boog omheen zijn gelopen. Ook zullen ze langs nummer 76 zijn gekomen, een kantoorpand waar op een

van de deuren stond vermeld: 76^c, *Tinsley, R.B., vertegenw. Uranium Steamship Comp Ltd.* Richard Bolton Tinsley, tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog directeur van deze stoomvaartmaatschappij, was een van de leidende figuren in de spionage voor de Entente geworden. 'Uranium', indertijd opgericht voor het transport van armlastige, meest Joodse, Oost-Europese emigranten en gefinancierd door het Engelse consulaat, werd een *Secret Service Bureau*.⁴⁴ Met name de Rus Dimitry de Peterson, zoon van de Russische consul-generaal, ronselde hier Nederlanders voor 'karweitjes' in Duitsland.

Wat tussen Masaryk en Seton-Watson binnen en buiten 'Weimar' is besproken, heeft de Engelsman in een aantekenboekje opgeschreven. Terug in Londen heeft hij daar een memorandum over opgesteld. In zijn samenvatting van het besprokene schrijft hij consequent over Masaryk als *My informant*. Hij heeft op Masaryks uitdrukkelijk verzoek nergens in het memorandum diens naam genoemd. Masaryk was begonnen een

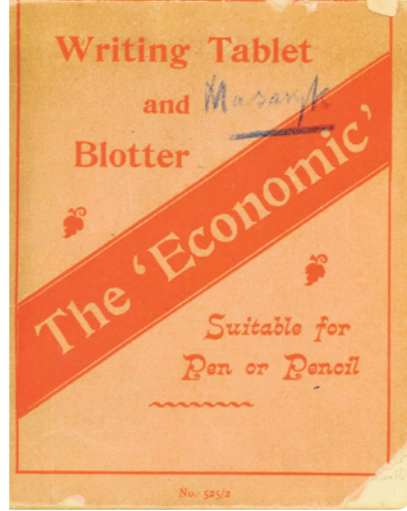
nogal rooskleurig beeld te schetsen van de steun die hij in Praag ondervonden zou hebben. Hij zei zeker te zijn van de instemming voor zijn onderneming van alle middenklassenpartijen en de hele jongere generatie.⁴⁵ Vervolgens heeft hij Seton-Watson zijn ideeën voorgelegd: zouden de strijdende partijen tot bezinning komen en een wapenstilstand sluiten, dan zat er voor Bohemen niet meer in dan autonomie in een gefederaliseerde Habsburgse staat. Seton-Watson antwoordde dat lord Kitchener, de Britse minister van Oorlog, een lange, minstens drie jaar durende, oorlog voorzag. In dat geval zouden de centrale machten verslagen kunnen worden.⁴⁶ Italië zou daarbij behulpzaam blijken door spoedig de zijde van de Entente te kiezen en het zwak opererende Oostenrijk-Hongarije was al in de beginfase een blok aan het been van de Duitsers gebleken. Tsjechische subversieve acties zouden hun toch al beperkte militaire slagkracht verder kunnen verzwakken. In de organisatie van dit verzet, lijdelijk of gewapend, zag Masaryk voor zichzelf een rol weggelegd. Hij gokte erop dat een afkal-

vend Oostenrijk-Hongarije uiteindelijk ook de militaire neergang van Duitsland zou inluiden, met als uitkomst het door hem en vele Tsjechen zo gewenste uiteenvallen van de *Vielvölkerstaat*.

De kriskras door Midden-Europa stromende rivieren volgend, waar mogelijk rekening houdend met de soms complexe etnische lijnen en de economische levensvatbaarheid meewegend, schetste Masaryk de contouren van de staat die hem voor ogen stond, bestaande uit Bohemen, Moravië, Tsjechisch Silezië, het Slowaakse deel van Hongarije, en het nog oostelijker gelegen Roethenië, het laatste om een gemeenschappelijke grens met Rusland te verkrijgen.⁴⁷ Ondanks zijn zorgvuldige afwegingen was het niet te vermijden dat binnen dit concept toch enkele wezenlijk van de Slavische meerderheid afwijkende minderheden een thuis moeten zien te vinden, onder wie Duitsers in de Sudetengebieden en Hongaren in zuidelijk Slowakije.

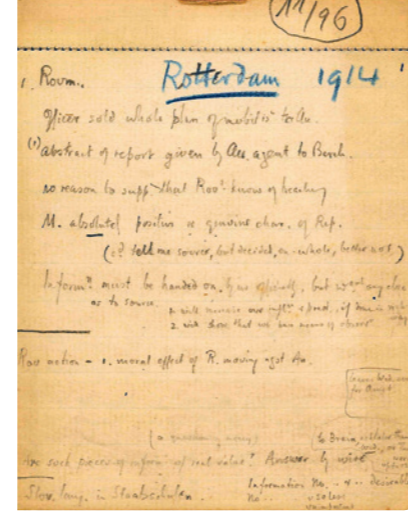
In de beginfase van de oorlog hadden de Tsjechen hun hoop op Rusland, de enige Slavische grootmacht gesteld. Hoewel de Russen in noordelijk Oost-Pruisen al in de eerste weken een gevoelige nederlaag tegen de Duitsers hadden geleden in de slag bij Tannenberg, waren ze in het zuiden, in Galicië, in de strijd met de Habsburgse troepen succesvoller. Hun aanwezigheid rond Krakow deed vele Tsjechen hopen dat de Russen kans zouden zien Bohemen binnen te trekken. In Praag circuleerde een pamflet met een – al of niet gefingeerd – manifest van de tsaar aan de Boheemse natie, waarin hij de Tsjechen een zonnige toekomst onder Russische hoede voorspelde. Wie kon toen bevroeden dat het hele tsarengesin vier jaar later niet meer in leven zou zijn, vermoord door de bolsjewieken? Tegenover Seton-Watson liet *my infor-*

Aantekenboekje Seton-Watson / Seton-Watsonův notes

mant merken ernstige bedenkingen te hebben tegen een te nauwe band met het autocratisch bestuurde tsarenrijk. Opvallend is dat hij in 1914 nog wel een vorst aan het hoofd van zijn concept heeft gedacht, maar een Russische groothertog als Boheems koning achtte hij ongewenst al was het maar om de grote Duitse minderheid binnen de door hem gedachte grenzen te ontzien; hij dacht aan een Deen of een Belg.⁴⁸ Nederland had toen alleen maar een prinsesje van vijf voor handen: Juliana. Hadden we een prins gehad dan zou hij zeker een serieuze kandidaat zijn geweest. Tenslotte hadden de Verenigde Nederlanden in 1621 na de catastrofe op de Witte Berg genereus asiel verleend aan de laatste onafhankelijke Boheemse koning, Frederik V van de Palts, ook de 'Winterkoning' genoemd.⁴⁹ De revoluties in Rusland en Duitsland, het vigerende systeem in Amerika en het gegroeide ontzag voor professor Masaryk hebben de Tsjechen in de loop van de oorlog van hun monarchale ideeën afgebracht.

Na twee dagen en nachten van intensief onderhoud voer Seton-Watson terug naar Londen. Van het memorandum opgesteld aan de hand van de gesprekken met *my informant* maakte hij een aantal kopieën. Een ging naar George Clerk op het ministerie van Buitenlandse Zaken en een naar Frederick White, MP voor de Liberal Party en samen met

Seton-Watson oprichter van het blad *The New Europe*. Professor Vinogradov in Oxford beloofde een exemplaar bij Sazonov, zijn minister van Buitenlandse Zaken in Sint Petersburg, te zullen afgeven.

Een tweede brief voor Ernest Denis had Masaryk zekerheidshalve aan Seton-Watson meegegeven om vanuit Londen naar Parijs door te sturen, een veiliger weg dan via België. Masaryk vroeg de bevriende slavist bij de Franse minister van Buitenlandse Zaken Delcassé zijn invloed aan te wenden om voor hem, onderdaan van het vijandelijke Oostenrijk-Hongarije, een *sauf-conduit* te bepleiten. Masaryk wilde zowel naar Frankrijk als naar Engeland gaan om daar persoonlijk zijn plan aan de respectieve regeringen voor te leggen. Ernest Denis heeft ook een kopie van Seton-Watson's memorandum ontvangen, bestemd voor *Quai d'Orsay*. Al tijdens zijn tweede verblijf in Rotterdam was het duidelijk dat ballingschap een reële optie voor Masaryk was geworden. Terugkeer naar Praag na een bezoek aan een mogendheid in de Entente stond immers gelijk aan suicide. In zijn memoires schrijft hij: '...ook voor politici is de hals een zeer dierbaar lichaamsdeel...'.⁵⁰

Het intensieve overleg met de veel jongere Seton-Watson in een omgeving waar zij permanent bedacht moesten zijn op een ongewenste confrontatie had gevolgen voor de gezondheid van de

64-jarige. Na het vertrek van de Engelsman ging Masaryk op kamer 106 ziek naar bed.⁵¹ Toen hij na enige tijd was hersteld, heeft hij in Rotterdam nog enkele ontmoetingen gehad, onder andere met Abraham Isaac Kastelianski, een uit Sint Petersburg afkomstige Russische Jood, en een gelijkgestemde intellectueel die geen onbekende voor Masaryk was; zij hadden naar zijn zeggen contact op politiek literair niveau.⁵² Kastelianski was namens de *Jewish Colonisation Association* in dienst bij de *Uranium Steamship Company*⁵³ en tot de oorlog uitbrak hielp en begeleidde hij uit Oost-Europa afkomstige, meest joodse, emigranten naar het Landverhuizershotel aan de Brede Hilledijk of rechtstreeks naar de plaats van vertrek aan de Maashaven.⁵⁴ Toen de Britse marine spoedig na het uitbreken van de oorlog overging tot confiscatie van schepen van *Uranium*, werd zijn werkterrein binnen de organisatie verlegd naar de Britse geheime dienst. Masaryk heeft hem niet aan De Boompjes gesproken, maar in hotel Weimar, waarschijnlijk op zijn kamer. Al hadden zij het alleen maar over literatuur en politiek, de ontmoeting met een informant van de Entente was in die omgeving riskant. Uit een brief van Kastelianski aan Masaryk – zij zouden contact blijven houden – blijkt dat Masaryk zelfs R. B. Tinsley, de leidende Britse spion in Rotterdam, heeft ontmoet.⁵⁵ Er bestaat geen documentatie over, maar toen moet al zijn besproken hoe het Engelse consulaat een bijdrage in Masaryk's plan kon leveren.

In zijn oorlogsmemoires schreef Masaryk dat het isolement in Holland hem gelegenheid gaf tot kalme overdenking en tot een afweging welke opdrachten hij zich in de naaste toekomst moest stellen. De gedachtenis aan *Jan Amos*

Komenský (Comenius)⁵⁶, begraven in Naarden, verdreef elke twijfel aan zijn uiteindelijke doel: de vrijmaking van het Tsjechische volk. Hij noemde zijn missie *Kšaft Komenského* (het testament van Comenius)⁵⁷.

Masaryk heeft zonder de speciale aandacht van *Generalkonsul* Gneist gewekt te hebben Rotterdam kunnen verlaten, hoewel hij het gevoel had dat hij tijdens zijn verblijf in de gaten werd gehouden.⁵⁸ Hij reisde via een omweg terug en deed Den Haag, Amsterdam en Berlijn aan. In de Duitse hoofdstad heeft hij met enkele journalisten en sociaal-democratische politici, onder wie Karl Kautsky, over de Duitse oorlogskredieten gesproken.

Van De Tsjechische Maffia tot De Tsjecho-slowaakse Nationale Raad

Terug in Praag heeft Masaryk in samenspraak met enkele verwante partijen zijn plannen verder uitgewerkt. De sfeer in Bohemen werd grimmiger. *Čas* werd definitief verboden. De eerder genoemde Cyril Dušek was gearresteerd. Half december ging Masaryk weer op reis, nu richting het zuiden, via Venetië naar Rome. Weer nam hij afscheid van Charlotte, ; zijn jongste dochter; , de 22-jarige Olga ging met hem mee. Het zou voor niet lang zijn. Nog meer dan in Rotterdam begaf Masaryk zich in Rome in 'vijandelijke' kringen, mensen van diverse herkomst op de Balkan, die hij al betitelde als Zuid-Slaven. Zij becommentarieerden zijn programma. Hij vervolgde zijn tocht naar Genève. Daar bereikte hem het advies niet naar huis terug te keren. Het moet Edvard Beneš zijn geweest die hem wees op het gevaar in Praag gearresteerd te worden. Masaryk volgde zijn raad op en vertrok met Olga naar Londen.

Door de algehele onvrede en de steeds sterkere repressie in het moederland ontstond er langzaam een voedingsbodem voor een georganiseerd Tsjechisch verzet. De organisatie, die begin 1915 vaste vorm aannam, kreeg later de ironisch bedoelde bijnaam 'Tsjechische Maffia'.⁵⁹ Edvard Beneš nam ook de wijk en zette in Parijs de *Česká mafie* op poten met steun van Tsjechen die buiten Oostenrijk-Hongarije en Duitsland leefden. Ook in Nederland heeft hij een tak van de organisatie opgezet, daarbij geholpen door de *Uranium*kapitein Tinsley.⁶⁰ Masaryk was binnen de 'Maffia' de ideoloog die in talrijke publicaties onafhankelijkheid voor de Tsjechen en Slowaken aan de orde stelde. Naast Seton-Watson en Frederick White werd hij redacteur van *The New Europe*.

In 1916 hebben Masaryk en Beneš samen met de Slowaak Milan Štefánik de 'Tsjechische Maffia' omgevormd tot een regering in ballingschap, zetelend in Parijs onder de naam *Československá Národní Rada* (Tsjecho-slowaakse Nationale Raad). Masaryk fungeerde erin als president. Hij bezocht de ministers van Buitenlandse Zaken in Londen en Parijs met het verzoek 'Habsburg' niet alleen te verslaan, maar ook het uiteenvallen van de Donaumonarchie te bewerkstelligen. Tevens vroeg hij om erkenning van de Tsjecho-slowaakse Nationale Raad als representatief orgaan. In de loop van 1917 zijn Engeland en Frankrijk hier toe overgegaan.

In mei 1917 begon de 67-jarige aan een hachelijke onderneming. Vanaf Aberdeen reisde hij via Scandinavië, confrontaties op zee omzeilend, naar Rusland, waar in februari de revolutie was uitgebroken. Hij wist de Tsjechische troepen te bereiken, zo'n 50.000 uit het Habsburgse leger gedeserteerden. Hij

- ³⁷Idem, 41.
- ³⁸Zbyněk Zeman, *The Masaryks*, 68.
- ³⁹Z. A. B. Zeman, *The break-up of the Habsburg Empire 1914-1918* (Londen, 1961) 78 -80.
- ⁴⁰M. M. S. Feringa en H.A. Voet, *De stadsdriehoek*, deel 4. (Rotterdam 1994).
- ⁴¹Zbyněk Zeman, *The Masaryks*, 68.
- ⁴²T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, 17.
- ⁴³R.W. Seton-Watson, *Masaryk in England*, 38.
- ⁴⁴Stadsarchief Rotterdam, politiearchief 1553G049: brief van de Hoofdcommissaris van politie van Rotterdam aan de Procureur-Generaal in Den Haag van 1-12-1914. Bijgevoegd een rapport van de Rotterdamse recherche met een Uitvoerige rapportage over De Peterson en "Uranium". In deze brief staat dat het personeel van *Uranium* aan het begin van WO I is overgenomen door het Engelse consulaat. Zie ook Edwin Ruis, *Spionnest*, 50.
- ⁴⁵R.W. Seton-Watson, *Masaryk in England*, 42-43.
- ⁴⁶T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, 14.
- ⁴⁷R. W. Seton-Watson, *Masaryk in England*, 44-45.
- ⁴⁸Idem, 45.
- ⁴⁹Na de slag op de Witte Berg, waarbij het Habsburgse leger de opstandige Tsjechische adel vernietigend had verslagen, startte Oostenrijk een grootscheepse vervolging van prominente Tsjechen met afwijkende denkbeelden, in het bijzonder op religieus gebied, zoals de protestantse Broedergemeente. Tsjechische taal en cultuur werden uitgebannen. 'Pobělohorská doba' (de periode na de Witte Berg) is een metafoor voor de zwartste periode uit de Tsjechische geschiedenis. Masaryk heeft er in zijn publicaties meermaals naar verwezen.
- ⁵⁰T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, 11.
- ⁵¹Jan Herben, *T. G. Masaryk*, 146.
- ⁵²T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, 17.
- ⁵³Stadsarchief Rotterdam, Politie-archieef: Vreemdelingenregister, band 3380.
- ⁵⁴Cees Zevenbergen, *Toen zij uit Rotterdam vertrokken* (Zwolle 1990), 92 e.v.
- ⁵⁵Vojenský historický archiv v Praze (*Militair historisch archief in Praag*) Brief door Kastelianski verzonden op 7-11-1915 vanuit de *Uranium Steamship Company*, Boompjes, Rotterdam naar Masaryk in ballingschap in Londen.
- ⁵⁶Jan Amos Komenský (Moravië 1592–Amsterdam 1670) filosoof, pedagoog en bisschop van de Moravische Broedergemeente. Na de Oostenrijkse bezetting ontvluchtte hij het land om uiteindelijk in Amsterdam toevlucht te vinden.
- ⁵⁷T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, 17 en Cestami odboje [Langs de wegen van het verzet] (Praag, 1926) 6, 7.
- ⁵⁸T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, 18.
- ⁵⁹Jaroslav Kvapil, *O čem vím, a mé vzpomínky* [Wat ik erover weet, en mijn herinneringen], deel 1 (Praag 1932). In een schotschrift uit de jaren tachtig van de negentiende eeuw werd de groep van jonge medestanders en bewonderaars van Masaryk aangeduid met 'Maffia', een naam die als eretitel werd overgenomen. Kvapil maakt een vergelijking met de Nederlandse 'geuzen'. Vandaar dat jaren later het Tsjechische verzet tijdens de Eerste Wereldoorlog met Tsjechische Maffia werd aangeduid.
- ⁶⁰G. D. Andeweg, 'Rotterdam: Vrijplaats voor kopstukken en sympatisanten van de "Tsjechische maffia" tijdens de Eerste Wereldoorlog', *Rotterdams Jaarboekje 2001*, 325, 326.
- ⁶¹Vojenský historický archiv v Praze; brief door Kastelianski verzonden op 30-11-1918 vanuit zijn verblijfplaats in Kensington, Londen.
- ⁶²M.M.S. Feringa en H.A. Voet, *De stadsdriehoek*.
- ⁶³Op 30 september 1938 besloten Hitler, Mussolini, Chamberlain en Daladier in München buiten de Tsjechooslowaakse regering om dat de Sudetengebieden aan Duitsland afgestaan moesten worden.

Wij danken in het bijzonder de redactie van het Rotterdams Jaarboekje bij de Stadsarchief Rotterdam voor hun hulp bij het publiceren van dit artikel. /

Mimořádné poděkování redakci Rotterdamské ročenky při Městském archivu Rotterdam za pomoc při přípravě tohoto článku.

Rembrandt – portréty mocných

Krátká reportáž z přednášky konané 28. února 2015 ve Šternberském paláci v Praze

Těšila jsem se na další přednášku Judity Handlové. Jak ji zhodnotit? Opět brilantní. Tentokrát jsme se potkaly ve Šternberském paláci i s Janou Pellarovou. Janu zmiňuji proto, že mám v ruce překlad *Dějin Nizozemska, který vypracovala spolu s Petrou Schürovou. Tentokrát nám Judita Handlová připravila exkurzi do historie 17. století a nastínila podobu holandské politické a hospodářské elity, která zasahovala do chodu evropských dějin, ale jen málokdo dnes zná jména těchto holandských patricijů. Tedy pokud si neobjednali portrét u malíře obhroublých způsobů, nevládného patrona a syna mlynáře Rembrandta Harmenszoon van Rijn.*

Portrét Amálie ze Solmsu / Portet van Amalia van Solms, 1632, Musée Jacquemart-André, Paříž/Parijs

Amálie ze Solmsu Na prvním portrétu vidíme Amálii ze Somlsu. Dovolím si o Amálii, zvěčnělé Rembrandtovou rukou, opsat z knihy pár vět. Mořic stihl ještě na smrtelném loži svému bratru Frederiku Hendrikovi poradit, aby se co nejdřív oženil s Amálií ze Solmsu, která v Haagu pobývala v souvislosti s útekem českého krále Fridricha Falckého z českých zemí. Amálie zářila na poněkud vybledlém haagském nebi jako hvězda. Uhlazená měšťáckost regentů jí byla cizí. Byla to skutečná princezna. Učila svého manžela,

jak se má princ, a on byl koneckonců princ Oranžský, chovat. Z podílu na kořisti ze stříbrné flotily, na níž měl jako místodržící právo, nechal postavit palác v Honselersdijku. Tady a v paláci Huis ten Bosch (dnešní Koninklijk Paleis Noordeinde) v Haagu vedla Amálie svou vpravdě královskou domácnost, v níž se Frederik Hendrik pohyboval s elegancí a vlídností. Tón ovšem udávala Amálie. Silou své osobnosti smetla strnulou vznešenost velkomožných pánů. Haag se stal skutečným sídelním městem.

Portrét Mauritse Huygense / Portret van Maurits Huygens, 1632, Hamburger Kunsthalle, Hamburg

Portrét Andriese de Graeffa / Portret van Andries de Graeff, 1639, Galerie starých mistrů / Gemäldegalerie Alte Meister, Kassel

Portrét Jacoba Tripa / Portret van Jacob Trip, Národní galerie / The National Gallery, Londýn / Londen

Portrét Margarety de Geer / Portret van Margaretha de Geer, 1661, Národní galerie / The National Gallery, Londýn / Londen

→ Hodina anatomie dr. Nicolaese Tulpa / De anatomische les van dr. Nicolaes Tulp, 1632, Mauritshuis, Haag / Den Haag

Jacob de Gheyn III. byl holandský rytec, syn Jacoba de Gheyna II. Žil v letech 1596 – 1641, tedy v období Zlatého věku. Byl portretován Rembrandtem v roce 1632, jako pandán k tomuto obrazu byl namalován portrét Jacobova přítele Mauritse Huygense. Portrétování se rozhodli, že ten, kdo zemře první, odkáže svůj portrét tomu druhému. A to se i stalo.

Nicolaes Tulp (1593 - 1674) byl holandský lékař, starosta Amsterdamu. V zimních měsících demonstroval pitvy na mrtvolách zločinců v prostorách lékařského cechu. Anatomické lekce se prováděly po dohodě se soudem, byly určeny nejen pro lékaře a komunální politiky, ale také pro oči četného publika v zadních řadách. V té době byly v Evropě pitvy povoleny pouze u zločinců mužského pohlaví a postavených mimo církve. Zápach rozkladu z mrtvol byl překrýván vonnými bylinami a kadidlem, během lekcí hrála hudba, jedlo se a pilo. Předvádění sloužilo v prvé řadě k výměně anatomických poznatků přítomných prominentních lékařů, vstupným se však také financovaly galabankety amsterodamských chirurgů a soudců. Podle jedné takové lekce, kde 16. ledna roku 1632 Tulp prezentoval předloktí zločince, vznikl známý Rembrandtův obraz *Hodina anatomie doktora Tulpa*, dnes umístěný v Mauritshuisu v Haagu.

Jan Six (1618 – 1700) pocházel z velmi bohaté obchodnické

rodiny, stal se zetěm dr. Tulpa, starosty Amsterdamu. Ve svých třiasmdesáti se stal posléze též starostou tohoto města. Byl to nejen právník, ale i podporovatel umění. Obraz pochází z roku 1654 a je součástí rodové sbírky, která zůstala až do dnešních dnů v rukou rodiny Sixů a je přístupná veřejnosti.

Frans Banning Cocq (1605 – 1655), další ze starostů města Amsterdamu. Vystudoval právo a stal se kapitánem milice. Oženil se s dcerou jednoho ze zakladatelů Východoindické společnosti a starosty Amsterdamu. Byl poradcem švagrů Cornelise a Andriese de Graeffů. Banninck Cocq se proslavil především díky tomu, že zadal Rembrandtovi zakázku na skupinový portrét. Ten zobrazuje gardu kapitána Banninga Cocqa a poručíka Willema van Ruytenburcha a je známý jako *Noční hlídka* (1642). Obraz je pozoruhodný, mimo jiné svou velikostí přibližně 3,35 m x 4,26 m, díky níž odolal zlodějům, ne však psychopatům, kteří obraz několikrát napadli.

Andries de Graeff (1611 – 1678) patřil do bohatého rodu De Graeffů. On i jeho bratr Cornelis de Graeff zastávali několikrát úřad starosty města Amsterdamu a hráli významnou roli v opozici k Oranžistům. Andries de Graeff se stal nesmrtelným díky portrétu z roku 1639, který odmítl Rembrandtovi zaplatit.

Maria Trip (1619 – 1683) pocházela z bohaté patricijské rodiny, její otec obchodník se zbraněmi byl švagr Louis de Geera. Obraz pochází z roku 1639 a je umístěn v Rijksmuseumu.

Jacob Trip (1575 - 1661) získal své jmění z těžby, zpracování železa a z obchodování se zbraněmi. Se svou ženou Margaretou se oženil v roce 1603. Rembrandt namaloval portréty manželů v roce 1661, je možné, že Jacobův obraz byl dokončen posmrtně.

Margareta de Geer (1583 – 1672) sestra jednoho z nejbohatších mužů Evropy Louise de Geera, obchodníka se zbraněmi a železnou rudou. Rod de Geerů pochází ze severního Valonska (dnešní Belgie), jeho kořeny sahají až do 13. století. Největší vzestup rodu začíná koncem 16. století, kdy Louis III. de Geer (1535-1602) z náboženských důvodů opustil převážně katolický Lutych a usadil se v protestantském Nizozemí. Zdatný obchodník Louis III. získal značné bohatství, které ovšem ohromujícím způsobem ještě rozmnožil jeho syn Louis IV. (1587-1657). Hlavní zisky mu plynuly z vojenských dodávek a úvěrů pro Švédsko, jednu z předních evropských mocností doby třicetileté války (1618- 1648).

Louis IV. de Geer podporoval řadu významných učenců, mezi nimi i J. A. Komenského (1592- 1670). Finanční podpora Komenskému umožnila např. práci na školské reformě

ve Švédsku či vydání různých spisů (mj. největšího didaktického díla *Opera didactica omnia*, které vyšlo v Amsterdamu roku 1657). Komenského podporoval i Louisův syn Vavřinec de Geer (1614- 1666). Po polovině 17. století se rod De Geerů rozdělil na dvě větve. Holandská větev, ke které náleželi i mecenáši J. A. Komenského, má poslední přímé potomky v mužské linii koncem 17. století. Jméno de Geer se udržuje pouze po přeslici, roku 1815 se opět objevuje mezi holandskou šlechtou ve spojení De Geer van Jutphaas a De Geer van Oudegein. V rodině De Geer van Jutphaasů najdeme řadu právníků a politiků. Patří k ní i paní baronka Wally de Geer van Jutphaas-Bons, která roku 1997 předala do péče Muzea Komenského v Naardenu vynikající sbírku rodinných portrétů.

Jezdecký portrét je v tvorbě Rembrandta výjimkou. Takto se nechali zobrazovat jen králové a vysoká aristokracie. **Frederickovi Rihelovi** (1621 - 1681) však sebevědomí nescházelo. Pocházel ze Štrasburku, poprvé byl zmíněn v Amsterdamu v roce 1642. Stal se úspěšným obchodníkem a bankéřem. Zúčastnil se slavného přivítání prince Viléma III. Oranžského v Amsterdamu r. 1660 a právě tato událost je zachycena na pozadí portrétu.

Končím vhléd do historie skrze malíře velkého jména s jeho podpisem. •

Rembrandt
f. 1666.

Rembrandt

– portretten van de machtigen

Kort verslag van de lezing van 28 februari 2015 in Sternbergpaleis in Praag

Ik verheugde me erg op de lezing van Judita Handlová.

Hoe zou ik het beoordelen? Het was weer schitterend.

Dit keer ben ik ook Jana Pellarová in het Sternbergpaleis tegengekomen.

Ik heb het over Jana omdat ik net haar (wel samen met Petra Schürová gemaakte) vertaling in mijn hand heb van de *Geschiedenis van Nederland*. Judita Handlová heeft dit keer een excursie naar de 17e eeuw voorbereid en heeft de gedaante van de Nederlandse politieke en economische elite geschetst. Het ging om Hollandse patriciërs die de gang van de Europese geschiedenis hebben beïnvloed, maar wiens namen vandaag amper bekend zijn. Wel bekend zijn degenen die een portret hadden besteld bij de schilder van lompe manieren en nors gedrag, de molenaarszoon Rembrandt Harmenszoon van Rijn.

Portret van Maria Trip / Portrét Marie Tripové, 1639, Rijksmuseum, Amsterdam

Op het eerste portret zien we **Amalia van Solms**. Ik neem de vrijheid een paar zinnen over te schrijven uit het boek over Amalia, door de hand van Rembrandt vereeuwigd. Het is Maurits nog op zijn sterfbed gelukt zijn broer Frederik Hendrik te adviseren dat hij met Amalia van Solms trouwt en wel zo vroeg mogelijk. Zij verbleef in Den Haag in verband met de vlucht van de Tsjechische koning Frederik van de Palts uit

Bohemen. Amalia schitterde in de enigszins verbleekte Haagse hemel als een ster. De gedistingeerde burgerlijkheid van de regenten was vreemd voor haar. Ze was een ware prinses. Ze leerde haar man zich als een echte prins te gedragen; hij was tenslotte een prins van Oranje. Hij liet een paleis aan de Honselersdijk bouwen, uit het aandeel van de buit van de zilvervloot waar hij recht op had, als stadhouder. In dat paleis

en ook in Huis ten Bosch (het huidige Paleis Noordeinde) leidde Amalia een werkelijk koninklijk huishouden waarin Frederik Hendrik elegant en prettig vertoefde. De toon is echter door Amalia bepaald. Door de sterkte van haar persoonlijkheid heeft ze de stijve gedistingeerdheid van de edelen versoepeld. Den Haag is een ware residentiestad geworden.

Jacob de Gheyn (III) (rechts) was een Hollandse etser, zoon van Jacob de Gheyn (II). Hij leefde tussen 1596–1641, dus in de Gouden Eeuw. Hij is door Rembrandt in 1632 geportretteerd. Het portret van Jacobs vriend Maurits Huygens was gemaakt als aanvulling op het schilderij van Jacob de Gheyn. De geportretteerden hebben besloten dat wie als eerste overlijdt, zijn portret aan de tweede achterlaat. En zo is het ook gebeurd.

Nicolaes Tulp (1593–1674) was een Hollandse arts en burgemeester van Amsterdam. In de wintermaanden organiseerde hij demonstraties van anatomie op lijken van geëxecuteerden. Dit vond plaats in de ruimte van het anatomisch chirurgijnengilde. Die voorstellingen gebeurden met instemming van het gerechtshof en ze waren niet alleen voor artsen en plaatselijke politici bestemd, maar ook voor de ogen van het talrijke publiek op de achterbanken. In Europa waren toen secties alleen bij mannelijke criminelen, die geen lid van een kerk waren toegestaan. De stank van rottende lijken werd met kruiden en wierook bestreden en er was muziek, eten en drinken tijdens de lessen. Zo'n demonstratie was vooral bedoeld ter uitwisseling van anatomische kennis van de aanwezige prominente geneesheren. Het entreegeld werd echter ook gebruikt voor de financiering van galabanketten van Amsterdamse chirurgijnen en rechters. Naar één van zulke lessen, waarin Tulp de onderarm van een crimineel beschreef, is op 16 januari 1632 het bekende schilderij *De anatomische les van dokter Nikolaes Tulp* gemaakt. Het schilderij bevindt zich tegenwoordig in het Mauritshuis te Den Haag.

Jan Six (1618–1700) kwam uit een zeer rijk handelsgezin en is schoonzoon geworden van dr. Tulp, burgemeester van Amsterdam. Toen Six 73 werd, is hij ook burgemeester van die stad geworden. Hij was jurist en mecenas. Het schilderij is uit 1654 afkomstig en vormt onderdeel van een familieverzameling die tot de dag van vandaag eigendom is van de familie Six en toegankelijk is voor het publiek.

Frans Banning Cocq (1605–1655), een van de volgende burgemeesters van Amsterdam. Hij studeerde rechten

en keerde naar Amsterdam terug, waar hij kapitein werd van het schuttersvaandel. Hij trouwde met de dochter van een van de stichters van de Oost-Indische Compagnie. Die stichter was ook burgemeester van Amsterdam. Hij was verder adviseur van de zwagers Cornelis en Andries de Graeff. Vandaag is Banninck Cocq vooral bekend omdat hij in 1638 aan Rembrandt opdracht heeft gegeven voor een groepsportret. Het schilderij beeldt de garde van kapitein Banning Cocq en luitenant Willem van Ruytenburch uit. Het staat als *De Nachtwacht* bekend (1642). Het schilderij is indrukwekkend, vooral door de afmetingen van ongeveer 3,35 m x 4,26 m; die hebben het voor diefstal behoed, maar niet voor psychopaten die het schilderij meerdere malen hebben geprobeerd te vernietigen.

Portret van Jan Six / Portrét Jana Sixe, 1654, Sbírka Sixů / Collectie Six, Amsterdam

Andries de Graeff (1611–1678) behoorde tot de welgestelde familie van die naam. Hij en zijn broer Cornelis zijn meerdere malen burgemeester van Amsterdam geweest. Net als zijn broer en zijn vader was Andries de Graeff een tegenstander van de oranjegezinden. Hij is door de penseelstreken van Rembrandt onsterfelijk geworden in 1639, maar weigerde voor het schilderij te betalen.

De nachtwacht / Noční hlídka, 1642, Rijksmuseum, Amsterdam

Maria Trip (1619–1683) kwam uit een rijk patriciërsgezin, haar vader was wapenhandelaar, zwager van Louis de Geer. Dit schilderij is uit 1639 en hangt in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Jacob Trip (1575–1661) verwierf zijn bezittingen uit mijnbouw, ijzerverwerking en wapenhandel. Hij trouwde in 1603 met zijn vrouw Margaretha de Geer. Rembrandt heeft het portret van de echtgenoten in 1661 geschilderd. Mogelijk is het portret van Jacob na zijn dood voltooid.

Margaretha de Geer (1583–1672) was de dochter van een van de rijkste mannen van Europa Louis de Geer, handelaar in wapens en ijzererts. De familie De Geer kwam uit Noord-Wallonië (het huidige België), de wortels van de familie reiken tot de 13e eeuw. De grootste bloei begon in het begin van de 16e eeuw, toen Louis (III) de Geer (1535-1602) het overwegend katholieke Luik om religieuze redenen verliet en zich in de protestantse Nederlanden vestigde. De bekwame handelaar Louis (III) verkreeg aanzienlijk rijkdom, die zijn zoon Louis (IV) (1587–1657) ook nog eens wist uit te breiden. De hoofdwinst inde hij uit militaire leveringen en leningen aan Zweden, een van de voorstaande Europese machten van de Dertigjarige Oorlog (1618–1648).

Louis (IV) de Geer steunde een aantal belangrijke geleerden, zoals Jan Amos Comenius (1592–1670). Die financiële steun maakte het voor Comenius o.a. mogelijk onderwijsvorming in Zweden voor te bereiden of uitgaven van verschillende werken te verwezenlijken (zoals zijn grote onderwijsleer, de *Opera didactica omnia*, uitgegeven te Amsterdam in 1657). Ook de zoon van Louis, Laurentius

Portret van Frederick Rihel / Portrét F. Rihela, 1663, Nár. galerie / The National Gallery, Londýn / Londen

de Geer (1614–1666), steunde Comenius.

In de tweede helft van de 17e eeuw is de familie De Geer in twee takken gesplitst. De Hollandse tak, waartoe de beschermers van Comenius behoorden, heeft in de mannelijke lijn de laatste directe nakomelingen aan het einde van de 17e eeuw. De naam De Geer wordt daarna slechts via vrouwelijke erfgenamen overgedragen. In 1815 verschijnt de naam in de Hollandse adel als De Geer van Jutphaas en De Geer van Oudegein. In de familie De Geer van Jutphaas komen veel juristen en politici voor. Ook barones Wally de Geer van Jutphaas-Bons die in 1997 een uitmuntende verzameling familieportretten heeft overgedragen aan de zorg van het Comenius Museum te Naarden, behoorde hiertoe.

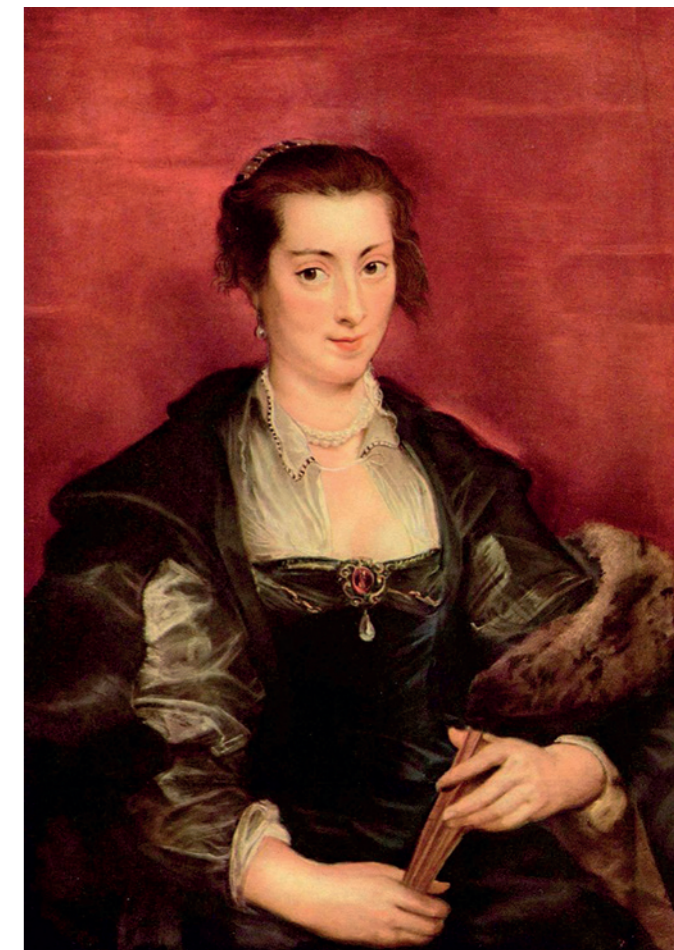
Een ruitersportret is zeldzaam in het werk van Rembrandt. Slechts koningen en aristocraten hebben zich op die manier laten portretteren. **Frederick Rihel** (1621–1681) had geen gebrek aan zelfvertrouwen. Hij kwam uit Straatsburg en wordt voor het eerst vermeld in Amsterdam in 1642. Hij is een succesvolle handelaar en bankier geworden. In 1660 heette hij de Prins van Oranje welkom in Amsterdam. Deze gebeurtenis is op achtergrond van het portret uitgebeeld.

Ik eindig hier het inkijkje in de geschiedenis via de handtekening van de schilder met de grote naam

Rembrandt
f. 1666.

Peter Paul Rubens (1577–1640): Dopisy / Brieven

Rubensovy dopisy číslo 66 až 75 spadají ještě do období, kdy byl Rubens „tajným agentem“, o němž se zmiňujeme v úvodu k dopisům v ročence Ne-Be 2014. V roce 1626, 20. června zemřela Rubensova manželka, Isabella Brantová. V dopise č. 74 Pierre Dupuymu z 15. července 1626 nacházíme Rubensovu reflexi tohoto úmrtí. Je to jeden z poměrně řídkých případů, kdy můžeme nahlédnout do Rubensova citového světa. Rubens odmítá přijmout smrt manželky se stoickým klidem a projevuje bolest z ní, lásku a úctu své ženě: „Protože já neusiluji o to, abych někdy dosáhl stoické vyrovnanosti; rovněž si nemyslím, že by bylo nevhodné, aby člověk měl lidské city v souladu s jejich předmětem a že by měl být stejně lhostejný ke všem věcem na tomto světě. (...) Skutečně jsem ztratil dobrou družku, kterou člověk mohl právem milovat, ba musel, protože neměla žádné chyby svého pohlaví. Neměla žádné vrtochy ani ženské slabosti, ale byla sama dobrotou a počestností a za její ctnosti ji za života všichni milovali a po smrti oplakávali. Takováto ztráta se mi zdá být hodná veliké bolesti, a protože jediným lékem na všechno utrpení je zapomnění, dítě času, musím bezpochyby v něm hledat svou jedinou útěchu. Ale jak těžké bude oddělit bolest od památky člověka, kterého musím milovat a ctít, pokud budu živ.“ / Rubens' brieven nrs. 66-75 vallen nog in de periode dat hij 'geheim agent' was. Hierover schreven we al in de inleiding tot zijn brieven in het *Jaarboek Ne-Be 2014*. Op 20 juni 1626 stierf Rubens' echtgenote Isabella Brant. In brief nr. 74, gericht aan Pierre Dupuy, van 15 juli 1626 vinden we Rubens' reflectie op dit overlijden. Het is een van die schaarse gevallen waarin we een kijkje krijgen in Rubens' gevoelsleven. Rubens wijst het af de dood van zijn echtgenote met stoïcijnse kalmte te aanvaarden. Hij geeft uiting aan zijn verdriet hierover en aan zijn eerbied en liefde jegens haar: 'Ik heb werkelijk een uitmuntende gezellin verloren, die men met recht en rede kon, ja moest liefhebben, omdat zij geen enkele ondeugd van haar sekse bezat; zij was niet grillig of zwak, maar zo goed, zo oprecht en tijdens haar leven om haar deugden bemind en na haar dood beweend door iedereen. Een dergelijk verlies lijkt mij veel verdriet waard, en omdat het ware geneesmiddel voor alle lijden de vergetelheid, dochter van de Tijd, is, moet ik daar ongetwijfeld redding van verhoppen. Maar ik vind het heel moeilijk om de smart van het verlies te scheiden van de herinnering aan de persoon die ik zolang als ik leef moet liefhebben en eren.'

Portrét Isabellly Brantové / Portret van Isabella Brant

Valavezovi. Laeken, 9. ledna 1626.

66

Nejjasnější a vážený pane,
Promiňte mi, nepíši-li Vám vždy s touž dochvilností, kterou zachovávejte vůči mně, a prosím věřte mi, že to není z nedostatku oddanosti nebo ochoty Vám sloužit, avšak proto, že mně ta či ona nepřekonatelná překážka nedovoluje mou povinnost splnit. Jestliže by však bylo nutno provést pro Vás něco naléhavého, není nic, co bych neopomenul, abych se Vám věnoval, pokud je to v mé moci. Posílám vám 40 článků smlouvy mezi Angličany a Holanďany, a sice ve vlámsčině, protože se v důsledku svých četných povinností nedostávám k tomu, abych ji přeložil do francouzštiny nebo italského, a zde na venkově nemohu nalézt nikoho, kdo by to byl schopen pro mne učinit. Musím Vás proto poprosit, abyste omluvil tuto smělost a věřil mi, že je to v důsledku absolutní nemožnosti zajištění být i jen jediné kopie, neboť Vám doklad zasilám tak, jak jsem ho sám dostal, dosti špatně napsaný. Řeknu Vám však, jak si můžete dát opatřit překlad bez velké námahy: musel byste zaslat dokument našemu vyslanci v Nizozemí, který mne o něj ostatně žádal. Napíši mu touto poštou, že jsem smlouvu již odeslal Vám, a že, protože jsem sám neměl čas na opis, jsem Vás požádal, abyste mu ji poslal. Při této příležitosti byste mohl získat překlad, který by mohl snadno dát provést některému ze svých služebníků.¹ V člancích tohoto paktu není žádná zmínka o tom, že Holanďané jsou povinni přijmout anglickou posádku do Brielle, Kammekensu a dalších pevností již obsazených královnou Alžbětou avšak navrácených zázračně králem Jakubem. V tomto ohledu vévoda Buckingham vyvinul u Generálních stavů maximální úsilí, ale ty to dosud neschválily. Nejsilnější opozice však přichází od Vašeho velvyslance z Francie. Z tohoto důvodu by se měl pan Aerssens vydat na francouzský dvůr jako mimořádný vyslanec. Byl zde původně řádným velvyslancem již za života Jindřicha Velkého, avšak stal se ve Francii velmi nepopulárním kvůli smrti Barneveltově, která byla následkem především jeho piklů. Protože se bál o svou hlavu, odmítl to, říká se však, čemuž nemohu věřit, že mu král jako záruku poslal řetěz Řádu sv. Ducha. Co se týče Buckinghamu, sdílím Váš názor, že se řítí do propasti; napsal jsem to sám upřímně Gerbierovi a potvrdil mi to rovněž jeden Angličan, s nímž jsem velice spřátelen a který se rovněž vrací z Anglie. Řekl mi, že týž den, kdy se Buckingham vrátil ze své cesty do Holandska, (při které byly ztraceny dvě výtečné lodi, z nichž jedna patřila králi a jmenovala se "Assurance",² a druhá patřila Burlamachimu), dorazilo padesát lodí anglické flotily v pořádku a všichni šlechtici se velice těšili z této nešťastné události, která podle jejich názoru byla způsobena Buckinghamovou šílenou smělostí.

Během těchto posledních dnů jsem slyšel od markýze Spinoly, který je přece ve svých poznámkách neobyčejně zdrženlivý, že expedice pro Cadizu se mu zdá nanejvýš ztřeštěná. Angličané se mylně domnívali, že by mohli dobýt celé Španělsko s dvanácti tisíci pěšáky a několika jezdci. Přistáli prý na ostrově, na kterém neroste ani strom, dokonce si s sebou nepřinesli ani hatě, aby zasypali kanál, který museli překročit, jestliže chtěli napadnout pevnost hájenou čtyřmi tisíci muži. Obránci měli za svými zády lidnaté město Seville a celé Španělsko prý je ve zbrani, aby obléhané město podpořilo: Angličané neprojevili při tomto podniku žádnou jinou chytrost než tu, že se co nejrychleji s velkými ztrátami a s potupou stáhli.

Angličan, kterého jsem právě zmínil, mi řekl, že královna velice zkrásněla a těší se dobrému zdraví, že král jí velmi miluje; že však se k ní nechovají dobře, co se týče vykonávání její katolické víry; poskytl jí jen jedinou kapli, do níž se nevejde více než čtyři až pět osob,

De vlucht van Lot en zijn familie uit Sodom (1625); Louvre te Parijs / Útěk Lota a jeho rodiny ze Sodomy (1625), Louvre, Paříž

* De Nederlandse vertaling werd overgenomen uit „De brieven van Rubens. Bezorgd door Leen Huet: Meulenhoff/Manteau 2006: pag. 146-147

¹ Vyslanec si takhle bude myslet, že jsem Vám dokument poslal již předchozí poštou.

² Zdá se být špatné znamení, že se toto jméno ztratilo.

takže takřka celá její svita musí mši naslouchat, aniž vidí oltář. Ale dost o anglických záležitostech.

Co se týče abbého de St. Ambroise, považují ho za dobrého a upřímného muže a abych řekl pravdu, nepocitují vůči němu žádné ochlazení, avšak jeho mlčení se stává nekonečným a pro budoucnost se stejnému mlčení oddám i já. Tím se z celého srdce poroučím do Vaší přízně a prosím nebesa, aby Vám poskytla veškeré uspokojení, a líbám Vaše ruce.

Váš oddaný sluha
Peter Paul Rubens.

Legát dorazil bezpečně do Říma, přestože říkají, že by se opět mohl vrátit do Španělska. Laeken, mimo hradby Bruselu, 9. ledna 1626.

Poštovné za tyto malé knížky je velmi nepatrné, ale jestliže na tom trváte, napíši o tom velvyslanci, jehož dopisy vždy ke mně přicházejí bez poštovného.

Valavezovi. Brusel, 30. ledna 1626.

67

Nejjasnější a nejváženější pane, tento dopis slouží jen jako doprovod knížky, kterou jste hledal a kterou jsem si nakonec opatřil tak, jak je Vám již známo. Existuje pouze jediný exemplář, a abych mluvil pravdu, musím říci, že se mi, pokud mohu po jejím rychlém prolistování posoudit, jeví nanejvýš mrzká a že jsem názoru, že by si autor zasloužil potrestání, kterého by se mu také pravděpodobně dostalo, kdyby byl znám; neboť ani naše nejjasnější infatka ani její nejvyšší ministři zveřejňování takových hanopisů nestrpí, a proto se u tohoto dvora těší jen malé oblíbenosti. Různé záležitosti mi dnes nedovolují být obsírnější, a i kdybych měl více volného času, nevzpomínám si ani v nejmenším na novinky, které by si zasluhovaly, abych o nich informoval a abyste je Vy četl. Proto končím, líbaje Vám z celého srdce ruce a prose nebesa, aby Vám udělila veškeré štěstí a spokojenost.

Váš nejoddanější služebník
Peter Paul Rubens.

Brusel, 30. ledna 1626.

Valavezovi. Brusel, 12. února 1626.

68

Nejjasnější a vážený pane,
Jsem překvapen tím, co mi píšete – že si kardinál přeje mít dva obrazy z mé ruky. To není vůbec v souladu se zprávou, kterou mi zaslal flanderský velvyslanec. Prohlašuje, že obrazy z druhé královniny galerie mají být bez ohledu na smlouvu uzavřenou se mnou dány jakémusi italskému malíři. Je ovšem pravda, že říká, že to pouze slyšel, ale že neví, zda je to jisté. Bylo mu to řečeno jako jistá věc a předpokládá, že jsem k tomu dal svůj souhlas: domnívám se však, že kdyby to byla pravda, že byste se to býval dozvěděl a dal mi zprávu.

Dosud se mi nepodařilo získat knížku o arminiánech a bude to asi obtížné, protože spo-

jení, které s touto zemí máme, je nanejvýš volné, ba takřka nulové. Rozhodl jsem se vrátit do Antverp za několik dní a zamýšlím odcestovat příští týden. A na závěr líbám Vaše ruce z celého srdce a poroučím se do Vaší přízně.

Brusel, 12. února 1626.

Váš nejoddanější služebník
Peter Paul Rubens.

Valavezovi. Brusel, 12. února 1626.

Holandané přes veškerou vstřícnost, s níž postupovala nejjasnější infantka a markýz vůči jejich zajatcům, svázali s obvyklou krutostí sedmdesát našich mužů, kteří sloužili na soukromých lodích pod královskou vlajkou, vždy po dvou zády k sobě a hodili je do moře, jak jsem sám viděl v Dunkirku. Činili tak opakovaně a jednou jich utopili třicet najednou. Doufám a předpokládám, že majitelé lodí dostali rozkaz použít represálie až do stejného počtu mužů, královským lodím však takovýto rozkaz dosud nebyl dán. Z toho je patrné, s jakou trpělivostí a zdrženlivostí naše strana jedná. Rovněž zde říkají, že král zvolil markýze admirálem našich moří, ale dosud jsem nezpochyboval, že by začal tento titul používat, přestože funkci vykonává plně. Jedna z králových lodí byla zničena v přístavu Mardicku zradou dvou Holanďanů, jimž nejjasnější infantka darovala život a které postavila do královských služeb. Avšak tito nevděčníci na oplátku za takovouto laskavost zapálili v noci prach a z lodí uprchli. Loď vyletěla do vzduchu s padesáti muži, mezi nimi i kapitán, kterému se podařilo se zachránit se sedmi nebo osmi těžce zraněnými. Kapitán byl vyhozen do vzduchu a spadl do moře vedle svých lodí. A stala se ještě další, méně tragická a takřka směšná příhoda, kterou si nemohu odpustit Vám říci. Do Dunkirku přišel jako přeběhlík jakýsi Holanďan, aby se vzdal, a prohlašoval, že ho nechutí služba, protože ve Státech se k němu špatně chovali. Přál si proto pomstít se a uvedl, že v určité části Zeelandu by se dala získat dobrá kořist. Uvěřili mu a svěřili mu malou ozbrojenou loď, jejíž posádku tvořil dostatečný počet námořníků a vojáků. Vyrázil směrem k Zeelandu. Cestou potkal větší plavidlo, které neslo znak a vlajku prince Oranžského, a ihned zamířil k němu. Tu nechal vystoupit mužstvo na palubu, jako by chtěl zahájit boj, a zavolal na ty z velké lodi, kteří předstírali, že jsou z Rotterdamu, v odpověď, ať jen chutě přejdou na jeho plavidlo, že budou mít dobrý zisk; to ti také uposlechli. Když však začali zajímat posádku, byli rozpoznáni jako druhové, protože velká loď měla znak Holandska a prince jenom jako válečnou lest: byla rovněž z Dunkirku, protože však krátce předtím vytáhla proti Holanďanům, měla na zádi ještě znak Holandska. Nešťastného zrádce zasypali pohrdáním a posměšky a vzali ho i jeho komplice, kormidelníka, zpátky do Dunkirku. Nezbylo mu nic než potupa jeho zraedy a dostane se mu zacházení, které si zaslouží. Další mimořádná věc se stala před několika měsíci, ale o té asi jste pravděpodobně dosud neslyšel. Guvernér Isendycku, významného místa mezi Flandry a Zeelandem, které je v rukách Holanďanů, je odvážný a moudrý muž, nebo byl alespoň do dnešního dne za takového považován. Přišel osobně, převlečený za obchodníka, do Gravelingenu, aby špehoval; byl však poznán a zajat až do současné doby. Nyní mu darovali svobodu, přestože válečná rada byla toho názoru, že by se k němu mělo přistupovat mírně a měl by podle svého postavení zaplatit příslušné výkupné.

De Franse bloei onder het regentschap van Maria de' Medici (1622); Alte Pinakothek te München / Rozkvět Francie za regentství Marie de' Medici (1622), Alte Pinakothek, Mnichov

69

De overdracht van de macht aan de Dauphin Ludwig XIII door Maria de' Medici (1622-'25), Louvre te Parijs / Předání moci dauphinovi Ludvíku XIII. Marií de' Medici (1622-1625), Louvre, Paříž

Jeho provinění se všem zdálo být na guvernéra tak významného místa činem neslýchané smělostí.

Říká se, že se budou stavět další lodě a bude proveden pokus přimět krále, aby zbrojil a udržoval v Dunkirku mohutnou flotilu, neboť je zjevné, že dokonce i tento malý počet lodí, který tu je, vykazuje vynikající úspěchy a získává velkou kořist: v posledních dnech přivezli mimo jiné ukořistěné turecké plavidlo.

Brusel, 12. února 1626.

Valavezovi Brusel, 20. února 1626.

70

Nejjasnější a vážený pane,
Dostal jsem Váš laskavý dopis z 13. tohoto měsíce, spolu s dopisem pana abbého de St. Ambroise, který se projevuje vstřícně podle svého zvyku a který je mi nakloněn jako kdykoliv jindy. Předmětem jeho dopisu je sdělení, že pan kardinál si přeje dva obrazy z mé ruky do své sbírky, což jsem se však dozvěděl již z Vašeho posledního dopisu. Co se týče galerie, pan abbé mi říká, že královna matka se omlouvá tím, že dosud neměla ani čas ani příležitost přemýšlet o námětech a že na všechno časem dojde, protože galerie dosud málo pokročila. Jsem tedy nucen předpokládat, že na všem, co mi velvyslanec Flander o této otázce napsal, není nic pravdivého, jak jsem Vám již naznačil ve svém předchozím dopise. Dostal jsem Rigaultovu «Apologetiku» proti «Admonition», dosud jsem však neměl příležitost si ji přečíst, protože jsem velice zaměstnán; to málo, to co jsem mohl pochytit při prolisování, se mi líbilo, zvláště styl, který je jasný a silný. Nepodařilo se mi získat onu malou knížku arminiánů, vzhledem k nepatrným stykům, které máme s Holandskem. Přesto se Antverpách znovu pokusím si ji opatřit; ale místo ní Vám zasílám jiné dílo ve vlámštině, které si velice cení jezuitští otcové a jež snad vzniklo z jejich školy. Dopisy do Kolína byly v pořádku odeslány. Mír mezi králem a hugenoty lidé nevítají a obávají se velké roztržky mezi Francií a Španělskem, což by mohl být požár, který nebude snadné uhasit. Jistě by bylo lepší, kdyby tito mladí mužové, kteří dnes vládou světu, chtěli mezi sebou zachovat přátelské vztahy, místo aby svými vrtochy uvrhovali veškeré křesťanstvo do neklidu; avšak musíme věřit, že toto jsou záměry nebes, a musíme se spolehnout na Boží vůli. Končím, líbaje Vaše ruce z celého srdce a poroučím se do Vaší přízně.

Brusel, 20. února 1626.

Váš oddaný služebník
Peter Paul Rubens.

Valavezovi Antverpy, 26. února 1626.

71

Nejjasnější a vážený pane, jsem Vám za dopisy, kterými mi bez přestání projevujete přízeň, a zvláště zprávy o všem, co se děje na dvoře, nanejvýš vděčen. Z mého posledního dopisu jste se již pravděpodobně dozvěděl, že jsem s panem abbé de St. Ambroise zcela spokojen. Z jeho dopisu, který mi zaslálte, a na který jsem odpověděl poštou minulý týden, se dozvídám, že stále cítí tutéž laskavost a náklonnost vůči mně. Vůbec nepochy- ➔

bují o tom, že zvěsti týkající se galerií nejsou založeny na pravdě, protože kardinál mě zaměstnává ve svých soukromých službách, což by nedělal, kdyby zde nastala tak velká změna v záležitosti, kterou Jeho Eminence projednala a dohodla se mnou osobně. Toto však není poprvé, kdy byla velvyslanci dána zpráva bez jakéhokoliv oprávnění. Je mi líto, že nevím žádné novinky, které bych Vám mohl sdělit. O masopustní neděli mnoho pánů tohoto dvora zahrálo běh v kruhu ve stylu Saracénů, aby tak oslavili narození dcerušky španělského krále. Livreje a obleky rytířů byly velmi pěkné, oni sami však běželi bez půvabu a malou vytrénovaností. Markýz de Campo-Lataro a don Pedro de Braccamente byli hlavními borci, cenu turnaje však nevyhráli. Nejjasnější infantka by byla neobyčejně šťastná, kdyby těhotenství Vaší královny vytrvalo, protože ji miluje jako svou vlastní dceru. A vskutku by to byla žádoucí věc pro veškeré království, a pro královnu a krále zvláště. Vrátil jsem se předevčírem s Boží pomocí do svého domu v Antverpách, odkud Vám budu moci zasílat zprávy snadněji než z Bruselu. Je mi líto, že se z dopisů pana de la Planche dozvídám, že to nevypadá tak, že by mi chtěli zaplatit zbývající částku, kterou jsou mi dlužni za kartóny pro gobelíny, které jsem provedl ve službách Jeho Veličenstva. Ani pan de Fourcy ani pan Katelin nejsou muži, kteří drží slovo; velice rád bych se dozvěděl Vaše mínění, zda bych mohl získat něco prostřednictvím abbého de St. Ambroise a díky přízni královny matky nebo kardinála. Nepodniknu však nic, aniž předtím budu znát Váš názor na věc, a zda se Vám to zdá vhodné. Jsem rád, že slyším, že nemoc signora Aleandra se změnila v třídenní horečku, neboť nuncius mě velice polekal sdělením, že trpí stálou horečkou a že jeho život je v nebezpečí. Rovněž mi řekl, že pan del Pozzo by doprovodil kardinálského legáta na jeho cestě do Španělska. Tím nyní končím, líbaje z celého srdce Vaše ruce a poručím se do Vaší přízně.

Váš nejponíženější služebník
Peter Paul Rubens.

Antverpy, 26. února 1626.

Valavezovi. Antverpy, 2. dubna 1626.

72

Nejjasnější a vážený pane, touto poštou dostanete, jak doufám s Boží pomocí komentáře Ludvíga Nonnia o medailích Universae Graeciae Asiae Monoris et insularum v jednom svazku a samostatně medaile Julia Augusta a Tiberia s jejich životopisy a komentářem od téhož Nonnia. Myslím, že v tomto ohledu není nic dalšího, v čem bych mohl panu radnímu, Vašemu bratru sloužit. Bylo by dobré postarat se o tyto knihy, protože je nelze nalézt zvláště, a aby je člověk měl, musí je koupit s kompletním Goltziovým Thesaurem, který stojí 50 franků, což jsem také učinil, abych splnil Vaše přání. Ale nestarejte se o to, protože zbytek se neztratí. Děkuji Vám za zprávy, jež mi zasíláte a které jsem spolu s rozkazem k zatčení sdělil otcům jezuitům, kteří ho dosud neviděli a byli poněkud překvapení. Ujišťuji Vás však, že otcové spíše než aby znovu ztratili krásné království francouzské, které opětovně získali s velkým úsilím, rádi podepíší a udělají vše, co se od nich žádá. Zde věci probíhají tak klidně, jako by se obě strany dohodly, že si již válku nepřejí. Vůbec se zde neproslychá, že toto léto bude zahájeno tažením jako jindy, a to i proto, že nelze s jezdeckem vyrazit, dokud nepovyroste tráva a nebude k dispozici seno,

Heinrich ontvangt het portret van Maria de' Medici (1622-'25), Louvre te Parijs / Jindřich přijímá portrét Marie de' Medici (1622-1625), Louvre, Paříž

Kroning van Maria de' Medici te St. Denis in Parijs (1622-'25), Louvre te Parijs / Korunování Marie de' Medici v St. Denisu v Paříži (1622-1925), Louvre, Paříž

přípravy se obvykle provádějí časně; dosud jsme však neviděli žádné známky. Edikt proti souborům je pozoruhodný svou přísahou neudělovat žádnou milost a podle mého názoru neexistuje pro takovou nenapravitelnou vášeň žádný jiný lék. Velice rád bych měl exemplář tohoto ediktu, jak mi slibujete. Rovněž kopii ediktu pátera Mariany o vadách v instituci Tovaryšstva Ježíšova. Tuto knihu jste mi dal v Paříži, a když ji při mém návratu spatřil otec Andreas Schölt, dosáhl mnoha prosbami, že jsem mu ji na několik dní půjčil. Nyní mi řekl, že mu ji vzal provinciál řádu a udělil mu přísnou důtku. Proto bych měl velice rád jiný výtisk, avšak raději ve španělštině než ve francouzštině, protože jestliže si správně vzpomínám, říkal jste mi, že bude brzy v tomto jazyce vytištěna. Doufám, i když to nemohu definitivně potvrdit, že příští poštou Vám budu moci zaslat vyobrazení kameje ze svaté kaple.

Abych se vyhnul větším potížím, bylo nutné vzdát se pokusu zachovat zcela přesně všechny variace v kameni, na které si pravděpodobně vzpomínáte, jako například bílou, která je místy blešší či šedší, je možné vypracovat pouze bílou a horní a spodní vrstvu sardonyxu. Doufám, že pan radní, Váš bratr, jakkoliv je náročný na přesnost, s ní bude spokojen. A protože nic dalšího nevím, končím líbaje Vám z celého srdce ruce a prosím Vás, abyste ode mne pozdravoval svého bratra a vyřídil mu, jak je mi líto, když slyším, že dosud není zcela vyléčen, jak jsem si myslel, když jste mi psal, že půjde pozdravit legáta na jeho cestě Provenčí. Doufám, že pán Bůh udělí jak Vám i jemu dokonalé zdraví a dlouhý život, což si z celého srdce přeji.

Váš nejoddanější služebník
Peter Paul Rubens.

Antverpy, 2. dubna 1626.

Pierre Dupuyovi. Antverpy, 24. dubna 1626.

73

Nejjasnější a vážený pane,

M. de Valavez mě ujistil, že budete ráčit se mnou korespondovat po dobu jeho nepřítomnosti, což by mi bylo velkou útěchou za předpokladu, že Vám to nebude působit velkou námahu. Protože možná pravděpodobně máte mnoho takovýchto závazků a jestliže se nemýlím, trávíte velkou část svého času udržováním korespondence s nejvýznačnějšími osobnostmi Evropy. Rovněž se bojím, že budu obviněn z příliš velké ctižádosti, jestliže Vás poprosím, abyste mne začlenil do okruhu Vašich přátel a služebníků. Zde se však musím odvolat na pana de Valaveze, který, když mne zahrnul nejrůznějšími přízněmi, si přál mne zavázat ještě více tím, že zvolil Vás jako svého následovníka; já bych jistě nebyl tak smělý, abych doufal v takové štěstí. Jestliže se však rozhodnete vzít na sebe tuto námahu se mnou korespondovat, čiňte tak zcela svobodně, bez nejmenšího násilí, zvolíte si den a hodinu, která Vám nejlépe bude vyhovovat, a já Vás požádám o tutéž svobodu, protože mé četné povinnosti mi nedovolují plnit všechna má přání a odpovídat mým přátelům s přesností, o kterou usiluji a která odpovídá jejich postavení a mé vděčnosti. Prosím Vás tedy, abyste s trpělivostí snášel mou liknavost, kterou bych mohl vnést do naší korespondence, stejně tak jako malé potěšení, které jsem schopen Vám poskytovat. Konec konců se budete muset smířit se špatnou výměnou v případě mých dopisů, jako

zlato za olovo. Ale jak jsem řekl, tato nevýhoda musí být připsána zprostředkovateli této transakce, jemuž vyznávám svou nekonečnou vděčnost. Konče, líbám Vás z celého srdce ruce a prosím Vás, abyste předal podobný pozdrav panu radnímu Thouovi a svému bratrovi, čím navždy zůstávám Váš nejoddanější sluha.

Peter Paul Rubens.

Antverpy, 24. dubna 1626.

Pierre Dupuyovi. Antverpy, 15. července 1626.

Nejjasnější a vážený pane,

Činíte dobře, připomínáte-li mi existenci osudu, který se nepodrobuje našim vrtochům a vášním a jako projev nevyšší vůle není povinen skládat účty ze svých cest. Má absolutní vládu nad všemi věcmi a my jí musíme pouze sloužit a poslouchat ji; podle mého názoru nezbyvá než učinit tuto službu co nejčestnější a co nejméně tvrdou tím, že se dobrovolně podrobíme; avšak v současné době se mi tento úkol jeví nesnadný a takřka neproveditelný. Odkazujete mne ve své moudrosti na čas, a já doufám, že ten zmůže to, co není schopný zmocit rozum. Protože já neusiluji o to, abych někdy dosáhl stoické vyrovnanosti; rovněž si nemyslím, že by bylo nevhodné, aby člověk měl lidské city v souladu s jejich předmětem a že by měl být stejně lhostejný ke všem věcem na tomto světě. Jsem přesvědčen, že aliqua esse quae potius sunt extra vitia quam cum virtutibus a že v nás vzbuzují pocit citra reprehensionem. Skutečně jsem ztratil dobrou družku, kterou člověk mohl právem milovat, ba musel, protože neměla žádné chyby svého pohlaví. Neměla žádné vrtochy ani ženské slabosti, ale byla sama dobrota a počestnost a za její ctnosti ji za života všichni milovali a po smrti oplakávali. Takováto ztráta se mi zdá být hodná veliké bolesti, a protože jediným lékem na všechno utrpení je zapomnění, dítě času, musím bezpochyby v něm hledat svou jedinou útěchu. Ale jak těžké bude oddělit bolest od památky člověka, kterého musím milovat a ctít, pokud budu živ. Myslím, že by mi prospěla cesta, která by mne odvedla od všech těch mnoha věcí, které znovu a znovu vyvolávají moji bolest, ut illa sola domo moeret vacua stratisque relictis incubat; a nové věci, které se skýtají oku na cestě, zaměstnávají fantazii, zmírňují zármutek srdce. Ostatně je pravda, quod mecum peregrinabor et me ipsum circumferam, avšak věřte mi, a byla by to velká útěcha vidět znovu Vás a Vašeho bratra, a moci Vám sloužit způsobem, který by se Vám líbil podle mých schopností. Za vaši přátelskou útěchu a korespondenci, kterou jste mi pro dobu nepřítomnosti Vašeho bratra slíbil, jsem Vám hluboce vděčný a zůstávám Vaším nejpokornějším sluhou, pokud budu žít.

Váš nejponíženější služebník
Peter Paul Rubens.

Antverpy, 15. července 1626.

Angelica en de kluizenaar (1626-1628), Kunsthistorisch Museum Wenen / Angelika a poustevník (1626-1628), Kunsthistorisches Museum, Vídeň

74

De uiteindelijke verzoening tussen Maria de' Medici en haar zoon Lodewijk XIII van Frankrijk, ca. 1622-1625, Louvre te Parijs / Konečné smíření Marie de' Medici a jejího syna Ludvíka XIII. cca. 1622-1625, Paříž, Louvre

Pierre Dupuyovi. Brusel, 24. července 1626.

75

Nemám pro Vás žádnou důležitou zprávu – důvod je dán tím, že se v této zemi nic neděje. Je pravda, že Holanďané táhnou do pole, berou z každé kompanie pouze 20 až 30 mužů, což dává tušit, že nevytvářejí armádu, ale na žádost svých německých spojenců provádějí určité manévry. Máme z Německa jisté zprávy od pana de la Mottine, guvernéra Maastrichtu, který se sem odsud právě vrátil. Říká, že Valdštejn stojí v čele silné armády, která by mohla dohromady dosáhnout počtu padesát tisíc bojovníků, že avšak armáda Tillyho nepřesahuje patnáct tisíc mužů, mezi nimiž se ovšem nachází pět tisíc jezdců. Selské povstání v Dolním Rakousku se prý zuřivě šíří. Sedláci se prý zmocnili Lince, to znamená města, nikoliv hradu, který se dosud dobře drží. Valdštejn se náhle dal do pohybu, aniž prozradil, kam v takovém spěchu pochoduje, avšak panuje mínění, že je to na Linec. Sedláci poslali své požadavky císaři v 13 zcela přehnaných člancích, které by císaře a bavorského vévodu velice poškodily; jejich požadavky jsou prostě nepřijatelné a záležitost by se měla, jak si myslím, ukončit mečem. Mezitím sáhli, jak nám výše uvedený guvernér Maastrichtu sděluje, k opatření, že v okolních provinciích všechny sedláky pobili, aby nemohli zvýšit počet povstalců. A proto je tam země prý tak zpustošená, že cestou narážel na hromady lidských mrtvol a spoustu prasat. A protože se rozptýlila v již zralém obilí, rozmnožila se (plodnost tohoto zvířete je známá) tak velice, že sloužila Tillyho armádě jako potrava. Kassel obléhají císařská vojska. Je to hlavní město Hesenska, je silně opevněné a zásobené arsenálem obsahujícím více než sto kusů dělostřelectva v bronzu a všechny druhy munice. Ale protože se do něj uchýlilo nespočetné množství zbytečných lidí, panuje názor, že budou brzy chybět potraviny a že se dospěje k smírné dohodě, protože protivníci nejsou zavilými nepřáteli.

Zde se zvažují dva velmi smělé podniky. Jeden podnik si klade za cíl vybudovat nový splavný kanál z Meusy, v blízkosti Maastrichtu, až k řece zvané Demera, blízko Mechelenu, který má mít délku patnáct mil. Viděl jsem plány, které vypadají velice slibně, ale bude to práce dlouhá a nákladná. Druhý projekt je svést Rýn z jeho obvyklého řečiště, tak aby velká část území nepřítel zůstala nekrytá a odstranila se každá překážka, kterou tvoří přítoky Rýna, aby se vniklo do Veluwe a podrobila se celá provincie až k Utrechtu. Plán jsem dosud neviděl a myslím, že dosud není všechno rozhodnuto. Jestliže přikročíme k provádění těchto plánů, budeme muset očekávat v této oblasti válku, jestliže se nemýlím, protože Holanďané se jistě pokusí zabránit práci ozbrojenou rukou a my ji budeme podporovat silou.

Před třemi dny jsem dostal dopis datovaný podle starého kalendáře 30. června od pana Gerbiera, naplněný radostí z vítězství a triumfu, co se týče jeho pána Buckinghamha. Mimo jiné mi sděluje, že všechny machinace vévodových nepřátel se nikdy nedostaly tak blízko k jeho srdci, aby ho zbavily jeho záliby v obrazech a dalších uměleckých předmětech.

Brusel, 24. července 1626.

V PŘEDCHÁZEJÍCÍCH ČÍSLECH ČASOPISU NE-BE NAJDETE PŘEKLADY TĚCHTO DOPISŮ / IN DE VORIGE NUMMERS VAN HET TIJDSCHRIFT NE-BE VINDT U DE VERTALING VAN DE BRIEVEN 2004-3: 1-8, 2005-1: 9-15, 2005-4: 16-21, 2007-2: 22-28, 2008-3: 29-37, 2011: 37-42, 2012: 43-49, 2013: 50-55, 57, 2014: 56, 58-65

Stopy z Nizozemí v Čechách: Servatius (Servác) Engel von Engelsfluss, koželuh z Maastrichtu

Koželuh Servác Engel z Maastrichtu odešel do Prahy za třicetileté války, v Praze velmi zbohatl a byl povýšen do šlechtického stavu. Jeho šlechtický přídomek zněl von Engelsfluss. Jeho syn zakoupil zámek a panství Mníšek.

Servác I Engel von Engelsfluss (1580-1651?)

Proč se Servác Engel rozhodl odejít ve třicátých letech 17. století se svou rodinou do Prahy, to se neví. Bylo to v důsledku války? Maastricht byl v létě 1632 obléhán a obsazen stavovskými (severonizozemskými) vojsky. Nebo to bylo z náboženských důvodů? Nebo kvůli moru, který řádil v Limburku a hrabství Loon v letech 1632-37? Nebo proto, že koželužská živnost v Maastrichtu upadala a její těžiště se přesunulo do oblasti Sittardu a Arden?

Servác Engel zakoupil v roce 1635 na pražské Malé Straně na Kampě, na břehu Čertovky (viz obrázek č. 1), dům (v současné době označený čp. 501, viz obrázek č. 2). Při louhování kůží byla velká spotřeba vody, koželužny proto stávaly u řeky nebo potoka. Servác Engel zde začal s koželužnou na výrobu tvrdé kůže na podrážky bot, což byla tehdy novinka. Vyráběl podrážky k vojenským holínkám, a to bylo uprostřed třicetileté války (1618-1648) velmi výnosné řemeslo. Svě zboží dodával císařskému vojsku a v krátkém čase nebývalé zbohatl. (Louis de Geer, mecenáš Komenského původem z Lutychu, dodával v té době děla nepřátelským švédským vojskům a zbohatl ještě více než Servác Engel.) V roce 1638 si v sousedství zakoupil dům *U zlatého hroznu* (čp. 499), který byl o dvacet let dříve majetkem dvorního kováře specializovaného na výrobu mečů Liberta Stewardta z Lutychu. Servác Engel si nechal dům barokně přestavět a přestěhoval se do něj. (Jeho syn dům v roce 1656 opět prodal, bydlel totiž na Starém Městě.)

Když v roce 1648 švédská vojska obsadila a vyplenila

Hradčany a Malou Stranu, uprchl Servác Engel s rodinou a sloužícími přes Karlův most na Staré Město, kde se spolu s nejstarším synem vyznamenal při vojenské obraně města. Kdo se zasloužil u císaře a říše, mohl se za vysokou úplatu nechat povýšit do šlechtického stavu a v roce 1651 byl „Servatius Engl, Bürger und Handelsmann in Prag“ (Servác Engel, měšťan a obchodník v Praze) uveden do šlechtického stavu s přídomkem *von Engelsfluss*. Tento přídomek je složen z příjmení Engel a slova Fluss, které odkazuje na potok nebo řeku, které byly pro každou koželužnou nepostradatelné.

Servác Engel von Engelsfluss zemřel v roce 1650/51. V podlaze pravé lodi kostela sv. Salvátora Klementina, poblíž místa, kde se otec a syn Engelové statečně bili se Švédy, leží náhrobní kámen z červeného mramoru, na kterém je uvedeno jméno Serváce Engela von Engelsfluss (mladšího) a jeho ženy Kathariny Ludmily Rettingerové, donátorů oltáře Svatých andělů, a letopočet 1651. Náhrobní kámen byl pravděpodobně vyroben pro rodinný hrob na objednávku Serváce mladšího po otcově smrti.

Koželužna na Kampě

Dům, který si Servác Engel zakoupil na Kampě v roce 1635 a kde si zařídil koželužnu, je v současné době označen čp. 501 (viz Obrázek č. 2) a říká se mu nyní podle jednoho z pozdějších obyvatel Werichova vila. Adresa je U Sovových mlýnů 501/7, Praha 1.

Bývalý obloukový ochoz vznikl pravděpodobně ve druhé polovině 17. století a byl určen pro koželužské jámy a kádě.

2 Koželužna / De leerlooierij Gerbhäussel

Malá Strana, Kampa. Vlevo dům čp. 501, Koželužna (*Gerbhäussel*). Uprostřed čp. 499, dům U zlatého hroznu. Vpravo čp. 498, dům U modré lišky, nyní Velvyslanectví Estonska

/ Kleine Zijde, Kampa. Links huis čp 501, de leerlooierij Gerbhäussel (*Koželužna*). Midden čp 499, huis De gouden druiventros (*U zlatého hroznu*). Rechts čp 498, huis Het blauwe vosje (*U modré lišky*), nu de Estse ambassade. *Císlo popisné* (čp) of het conscriptienummer is het nummer op de rode huisnummerplaatjes.

Domu se v dobových dokumentech říkalo *Gerbhäussel*, což znamená jednoduše koželužna.

Servác mladší přemístil hlavní činnost do vesničky poblíž Mníšku a starou pražskou koželužnu získala v roce 1674 jeho dcera Elisabeth a po její smrti zdědil budovu v roce 1678 její nejstarší syn Vilém Arnold Gilde z Altbachu (Wilhelm Arnold Gilde von Altbach), královský komoří. Počátkem 18. století se v textech objevují názvy *Kulna*, *Gärb-Häussel* nebo *Lederhäussel*.

V roce 1725 prodala rodina Gilde dům a pozemek Josefu Franci hraběti Schönfeldskému (†1737). Koželužna byla zrušena až v té době. V roce 1737 zdědila dům jeho dcera, provdaná za Jana Adama von Auersperga. Von Auersperg majetek prodal v roce 1761 Františku Václavovi, hraběti Nosticovi a v letech 1798-1803 zde bydlel Josef Dobrovský (1753-1829), slavista, historik a znalec starověké historie, učitel a knihovník hraběte Nostice. Přezdívalo se mu „Modrý abé“, býval jezuitským knězem a ředitelem semináře v Klášterním Hradisku. Dům tehdy dostal jméno „zahradní domek Nostického paláce“. V roce 1803 byla budova přestavěna klasicistně podle plánů architekta Ignáce Palliardiho na obytný dům. V 19. století byla několikrát stavebně upravována. V roce 1918 byla jako majetek Nosticů vyvlastněna a stala se státním majetkem.

Od roku 1929 do roku 1941 zde bydlel Zdeněk Wirth (1878-1961), zakladatel české památkové péče. V letech 1946-1980 zde v prvním patře bydlel známý herec Jan Werich (1905-80) s rodinou. Se svým sousedem z přízemí, básníkem Vladimírem Holanem (1905-1980), jenž zde bydlel v letech 1948-1961, si Werich moc nerozuměl.

V roce 1985 se do domu nastěhovala Anna Havránková-Slavíčková (z rodiny malíře Antonína Slavíčka), ale po katastrofálních záplavách v srpnu 2002 se již nevrátila. Od té doby je dům prázdný. Majitelem je Městská část Praha 1 a začátkem roku 2015 byla uzavřena smlouva mezi městem a Nadací Medy a Jana Mládkových. Podle smlouvy město dům opraví a potom pronajme nadaci. Původně chtěla mecenáška Meda Mládková v domě bydlet, ale město namítalo, že budova měla sloužit veřejnosti.

V tomto domě se odehrává tragický příběh z románu *Třináctá komnata* z roku 1944 od známého spisovatele Vladimíra Neffa (1909-1983). Román byl v roce 1969 zfilmován Otakarem Vávrou. Dům („Tady je dobře žít i umřít!“) čítá vskutku třináct pokojů. V románu jde samozřejmě jen o báčorku, ale v domě opravdu straší: dodnes se tam potuluje přízrak Modrého abé.

Servatius (Servác) II Engel von Engelsfluss (1605-1674)

Když se rodina usadila v Praze, bylo synovi Servácovi přibližně 25 let. Po otci koželužnu převzal. Bratr Arnold (1620-1690) vstoupil do jezuitského řádu a jeho dvě sestry se provdaly za vážené měšťany.

Sňatkem se zámožnou Katharinou Ludmilou Röttingerovou (Rettinger, Retling von Rettingen) nabyt Servác mladší několik domů v Praze společně se dvěma vinicemi, vinici Pod Karlovem (dnešní Folimanka) a Žezulku v Šárce. Přestěhoval se do velkého domu U (poštovní) trouby na Staroměstském náměstí (viz obrázek č. 3).

Servác koželužnu rozšířil, zdokonalil výrobu a získal dokonce za úplatu říši 500 zlatých ročně monopol na výrobu tvrdých podrážek. Pohádkově zbohatl. Na radu starosty Starého Města pražského Mikuláše Turka ze Šturmfeldu a Rosenthalu (Niklas Franz Turek von Sturmfeld und Rosenthal) zakoupil v roce 1655 od bratří Mitroviců panství a zámek Mníšek ležící 30 km jižně od Prahy. Zámek, který byl v roce 1639 vážně poškozen švédskými vojsky, nechal částečně zbourat a v letech 1656-72 jej nově dostavěl. Servác mladší

nechal také opravit a zdokonalit infastrukturu v okolí (chovné rybníky, vodovod...) a pomohl obyvatelům opravit zpusťšená obydlí.

V roce 1658 – tehdy byl českým králem a císařem Leopold I. – byl Servác povýšen do rytířského stavu. Krátce poté vážně onemocněl. Jako výraz vděčnosti za své uzdravení daroval v roce 1659 finanční částku na vystavění Mníšecké kaple na Svaté Hoře u Příbrami, jednoho z nejvýznamnějších poutních míst v Čechách. Tehdy bylo mimochodem u šlechty a bohatých měšťanů zvykem stát se mecenášem církevní fundace s nadějí na pozdější spásu duše.

Paní Katharina zemřela v roce 1660 a Servác se za dva roky oženil s Annou Salomenou, majetnou dcerou výše uvedeného starosty Turka.

Velmi významným bodem v jeho podnikatelské kariéře byla výstavba velké koželuzny, nazývané *verkstat*, v roce 1666 v obci Čisovice poblíž Mníšku. Surovou kůži nakupoval u řezníků v okolí a v Praze. Vodní mlýn byl přestavěn na mlýn, na kterém se najemno mlela dubová kůra, která obsahuje tříslovinu. Lesy, které se zde kultivovaly, byly s ohledem na kůru dubové. Jako vedlejší činnost se nabízela píla. Byla založena dokonce bažantnice, myslivna a hostinec. Řemeslná výroba v Čisovicích se stala v době před průmyslovou revolucí největším zdrojem příjmů, zde bylo srdce jeho hospodářské činnosti, již to nebyla Praha. Stal se významným a oblíbeným zaměstnavatelem a po útrapách za třicetileté války region opět vzkvítal.

V roce 1667 byl Servác (za úplaty) povýšen do stavu svobodných pánů. V roce 1673 zakoupil urozený pán Servác Engel svobodný pán z Engelsflussu panství a zámek Nebílový u Plzně, který po něm zdědili nejmladší synové Bernard a Arnold Alois. Servác II. zemřel koncem dubna 1674 ve věku šedesáti let a byl bezpochyby pohřben v rodinném hrobě v kostele sv. Salvátora v Klementinu.

Poslední páni z Engelsflussu

Nejstarší syn Servác Ignác (1650? - 1704) zdědil majetek a titul po svém otci a stal se pánem na zámku Mníšek. V zimě pobýval v Praze v domě U zlaté trouby na Staroměstském náměstí.

V roce 1666 uskutečnil kavalírskou cestu, nejdříve do Francie a poté do Španělska, Portugalska, Itálie, Anglie a Nizozemska. V jižní Francii se začal zajímat o kult sv. Maří Magdaleny. Po letech, v letech 1692-93 nechal postavit známou kapli Maří Magdaleny na kopci (Madlenberg, nyní Skalka) poblíž zámku Mníšek. Byl patronem benediktýnů u sv. Mikuláše, bezprostředních sousedů na Starém Městě

3 Dům U zlaté (poštovní) trouby / Huis In de gouden posthoorn

Staré Město, Staroměstské náměstí. Na fotografii (J. Eckert) z roku 1895 je vidět vlevo Krennův dům, který byl zbořen roku 1901 (za ním vykukují vrcholky věží kostela sv. Mikuláše) a napravo od něj velmi cenný dům čp. 935, který byl tehdy nárožním domem a který se v 15. století jmenoval U labuti, později Kozlovský dům, poté palác hrabat z Lissau (Lisovský palác) a nakonec Desfourský palác. Barokní přestavba z doby kolem roku 1700 se přepisuje architektu Johannu Santinu-Aichlovi.

Budova s protáhlou sedlovou střechou, napravo od paláce, byl dům čp. 934 zvaný U zlaté trouby nebo U zlaté trubky poštovské, který zakoupil Servác II. Engel v roce 1655 a nechal barokně přestavět. Bydlel zde až do své smrti. Bydlel zde i jeho syn Servác Ignác a po jeho smrti jej vdova Ludmila z Mitrovic v roce 1705 prodala. Na místě tohoto domu stojí dnešní nárožní dům na rohu Staroměstského náměstí a Pařížské třídy.

Obě budovy, Desfourský palác a dům U zlaté trouby, byly bohužel strženy v roce 1896 v době asanace. Nebylo tehdy zbořeno jen Židovské město, ale i celá severní část Starého Města. Jednalo se o developerskou akci, jak bychom řekli dnešní hantýrkou. Hanba, třikrát hanba!

Oude Stad, Oudestadsplein. Op de foto (J. Eckert) uit 1895 zien we links het in 1901 afgebroken *Krennův dům* (met erachter de torenspitsen van de Sint-Nikolaaskerk) en rechts daarvan het zeer waardevolle huis čp 935, dat toen een hoekhuis was en dat in de 15de eeuw *U labuti* (De zwaan) heette, later *Kozlovský dům*, dan *Palác hrabat z Lissau* (*Lisovský palác*), Paleis van de heren van Lissau) en tenslotte *Desfourský palác* (Desfours paleis). De barokke verbouwing van omstreeks 1700 wordt toegeschreven aan de beroemde architect Johann Santin-Aichl.

Het gebouw met het langgerekte zadeldak, rechts van het paleis, was huis čp 934, genaamd *U zlaté trouby* of *U zlaté trubky poštovské* (In de posthoorn), dat Servatius II Engel in 1655 kocht en barok liet verbouwen. Hij woonde er tot aan zijn dood. Ook zijn zoon Servatius Ignatius woonde hier en na diens dood verkocht zijn weduwe Ludmila z Mitrovic het huis in 1705. Op de plaats van dit huis staat het huidige hoekhuis Oudestadsplein - Parijsstraat.

Beide gebouwen, Desfours Paleis en In de posthoorn, werden helaas afgebroken in 1896 t.t.v. de *Asanace* (Sanering). Niet alleen het Joods getto is toen afgebroken, maar ook het hele noordelijke deel van de Oude Stad. Het ging om een vastgoedoperatie. Schande drierwerf schande. Staré Město, Staroměstské náměstí.

pražském. Zemřel bezdětný v roce 1704 doma v Praze a jeho tělo bylo uloženo vedle ostatních zemřelých v rodinném hrobu kostela sv. Salvátora.

Jeho žena Ludmila prodala vše, co zdědila, včetně domu na Staroměstském náměstí. Obecným dědicem titulu atd. se stal syn jeho bratra. Bratr Jan Frans Xaverius (cca 1653 - 1699/1701?) byl císařským důstojníkem, rytířem Řádu božího hrobu a vlastnil panství Těnovice (jižně od Rokycan, při Spáleném Poříčí) a Korkyni. V roce 1704 přešel rodinný majetek na jeho syna Ignáce Karla (1683 - 1743). Ten se stal pánem na zámku Mníšek, kde trávil letní část roku. V zimě bydlel s rodinou v Praze naproti kostelu sv. Martina v domě Na Příkopě (dnešní Národní, na místě, kde dnes stojí dům čp. 60/28). V roce 1740 se stal hejtmanem Berounského kraje.

Ignác Karel zažil hodně nepřízní osudu. Žádné z jeho dětí se nedožilo dospělosti. V době války o rakouské dědictví byl zámek Mníšek obsazen francouzskými vojsky a zařízen jako

špitál. Francouzští vojáci již tradičně region drancovali a sedláci zorganizovali v květnu a červnu 1742 povstání, které bylo potlačeno a vedlo na pokyn francouzských okupantů k popravám. Konečně začátkem roku 1743 vyhnal Karel Lotrinský se svými rakouskými vojsky nenáviděné Francouze z Čech a zámek Mníšek se na čas stal rakouským špitálem.

Ignác Karel zemřel v březnu 1743 jako poslední dědic rodu von Engelsfluss. Rodinný majetek přešel na jeho nejstarší sestru Marii Viktorii (1677 - po 1747) a jejího manžela Jana Karla svobodného pána z Unwerthu (? - 1716), majora císařského vojska. Zámek Mníšek a podnik v Čisovicích zdědil jejich syn Ignác z Unwerthu. Ten se také stal velkým mecenášem poutního místa Skalka u Mníšku. Zemřel v roce 1769, po něm zdědil majetek syn Jan (†1792) a po něm jeho syn Jozef (†1822). Zámek Mníšek se pak stal postupně majetkem rodiny Pachtů, Schirndingů a Kastů von Ebelsberg. V roce 1945 byl zámek a panství zkonfiskován. •

Rodokmen Engelů z Engelsflussu / Stamboom Engel von Engelsfluss Engl, Engelsflus, Engelfluss...

Servatius I Engel (1580 - 1651?)
1651 von Engelsfluss

Servatius II Engel (1605 - 1674)
1658 Ritter von Engelsfluss
1667 Freiherr von Engelsfluss
x Katharina Ludmilla Röttinger (†1660)
x 1662 Anna Salomena Turek

Arnold (1620 - 1690)
1640 jezuit

Otilie (ca. 1622 - 1657)
x 1651 Tomáš Schier
(ca. 1603 - 1679)

Gertraud (? - 1661)
x Giessmayer
x 1652 Maximilian Ernst
von Gatterburg (1616-1688)

Servatius (Arnoldus) Ignatius
(1650? - 1704)
x Ludmila F. Vratislavka
z Mitrovic (? - 1712)

Jan Frans Xaverius
(1653? - Tienowicz 1701)
x 1675 Maria Konstanze
Przichowsky von
Przichowicz

Bernard Stanislav
(? - 1725)

Arnold Alois
(? - 1703)

Elisabeth

Maria Viktoria
(1677 - 1755)
x 1696 Johann Karl
Zdenko **von Unwerth** (†1716)

Maria Barbora

Anna Konstancia
(Těnovice 1679 - 1730)
x 1705 Jan Willem
Přichovský z Přichovic

Ignatius Karel
(1683 - 1743)

František Ignác
(†1741)

Ignatius von Unwerth (†1769)
x Marie Terezie Čejková z Olbramovic (†1789)

Adam Johann
(1716 - 1732)

Jan von Unwerth (†1792)
x 1787 Marie Anna Hartmann (†1794)

Friedrich (Bedřich) Josef (†1822)
x Marie Alsterlová z Astfeldu

Sporen uit de Nederlanden in Bohemen: Servatius Engel von Engelsfluss, een leerlooier uit Maastricht

De leerlooier Servaas Engel uit Maastricht trok tijdens de Dertigjarige Oorlog naar Praag, werd er zeer rijk en werd tot de adelstand verheven onder de naam von Engelsfluss. Zijn zoon kocht kasteel en domein Mníšek.

Servatius I Engel von Engelsfluss (1580-1651?)

Waarom Servaas Engel in de dertiger jaren van de 17de eeuw met zijn gezin naar Praag trok weten we niet. Was het tengevolge van de oorlog? Maastricht werd in de zomer van 1632 door Staatse (Noord-Nederlandse) troepen belegerd en ingenomen. Of was het om religieuze redenen? Of omwille van de pest die in Limburg en Loon in de jaren 1632-37 woedde? Of omdat de Maastrichtse leerlooiersnijverheid toen een verval kende ten voordele van de looiers in Sittard en in de Ardennen?

Servatius Engel kocht in 1635 in de Praagse Kleine Zijde op Kampa, aan de oever van de Čertovka (zie Foto 1), de Duivelsbeek, een huis (thans čp 501, zie Foto 2). Voor het looien van huiden had men grote hoeveelheden water nodig en daarom stonden looierijen aan een rivier of beek. Servatius Engel begon hier een leerlooierij voor de fabricatie van hardleer voor schoenzolen, wat toen nieuw was. Hij vervaardigde zolen voor soldatenlaarzen wat midden in de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) zeer lukratief was. Hij leverde aan het keizerlijke leger en werd op korte tijd immens rijk. (De uit Luik afkomstige Louis de Geer, mecenas van Comenius, leverde in die tijd kanonnen aan het vijandige Zweedse leger en werd nog rijker.) In 1638 kocht hij in de buurt het huis "De Gouden Druiventros" (*U zlatého hroznu*, čp 499), dat twintig jaar voordien eigendom was van de hofzwaardsmid Libert Stewardt uit Luik. Servaas Engel liet dat huis barok verbouwen en ging er wonen. (Zijn zoon zou het huis in 1656 weer verkopen, hij woonde immers in de Oude Stad.)

Toen Zweedse troepen in 1648 de Burchtstad en de Kleine Zijde bezetten en plunderden vluchtte Servatius Engel met familie en personeel over de Karelsbrug naar de Oude Stad en daar zouden hij en zijn oudste zoon zich onderscheiden hebben bij de militaire verdediging. Wie zich voor keizer en staat verdienstelijk maakte kon mits betaling van een hoge som geld geadeld worden en in 1651 werd "Servatius Engl, Bürger und Handelsmann in Prag" in de erfelijke adelstand opgenomen onder de naam *von Engelsfluss*. De naam is samengesteld uit de familienaam Engel en Fluss, wat verwijst naar de beek of rivier die voor elk looiersbedrijf onontbeerlijk is.

Servatius Engel von Engelsfluss overleed in 1650/51. In de vloer van de rechterbeuk van de Salvatorkerk van het Klementinum, vlakbij de plaats waar vader en zoon Engel hadden gevochten tegen de Zweden, ligt een roodmarmeren grafsteen met vermelding van de naam Servatius Engel van Engelsfluss (junior) en diens vrouw Catharina Ludmilla Rettinger, stichters van het altaar van de Heilige Engelen, en met vermelding van het jaar 1651. Waarschijnlijk werd de grafsteen gemaakt voor het familiegraf in opdracht van Servatius junior na de dood van zijn vader.

De leerlooierij op Kampa

Het huis dat Servaas Engel in 1635 op Kampa kocht en waar hij zijn leerlooierij in onderbracht draagt thans het čp nummer 501 (zie Foto 2) en wordt nu naar een latere bewoner Werich villa genoemd. Het adres is U Sovových mlýnů 501/7, Praha 1.

1 Duivelsbeek / Čertovka

Václav Jansa, *Čertovka*, akvarel, 1897. Een meneer Engel vestigt zich met zijn bedrijf aan een Duivelsbeek, kent veel voorspoed en geluk en wordt geadeld met de naam Engelsfluss (Engelenbeek).

Op de foto zien we de Duivelsbeek met rechts het eiland Kampa en op de achtergrond de Praagse Burcht. Op het hoge gebouw links zien we reclame voor cacao van de toen internationaal bekende Nederlandse chocoladefabriek Van Houten. Deze onderneming maakte al in de tweede helft van de 19de eeuw reclame op trams in de grote steden van Europa en van de Verenigde Staten.

Václav Jansa, *Čertovka*, akvarel, 1897. Pan Engel se usazuje se svou živností u Čertovky, začne se mu dařit a je povýšen do šlechtického stavu s přídomek Engelsfluss. Na obrázku vidíme Čertovku s ostrovem Kampou napravo a v pozadí Pražský Hrad. Na vysokém domě vlevo je vidět reklama na kakao tehdy mezinárodně známé nizozemské čokoládovny Van Houten. Tato firma už ve druhé polovině 19. století dávala reklamy na tramvaje ve velkých městech v Evropě a Americe.

De eertijds open bogengaanderij dateert waarschijnlijk uit de tweede helft van de 17de eeuw en was bestemd voor de looierskuilen en looierskuipen. Het gebouw werd in die tijd in documenten *Gerbhäussel* genoemd wat gewoon leerlooierij (koželužna) betekent.

Servaas junior verlegde de hoofdactiviteit naar een dorpje nabij Mníšek en de oude Praagse leerlooierij verkreeg in 1674 zijn dochter Elisabeth en na haar overlijden in 1678 erfde haar oudste zoon Wilhelm Arnold Gilde von Altbach (Vilém Arnold Gildea z Altbachu), koninklijke kamerheer, dit gebouw. Begin 18de eeuw komen in teksten de namen *Kulna*, *Gärb-Häussel* of *Lederhäussel* voor.

In 1725 verkocht de familie Gilde huis en grond aan Joseph Franz Graf von Schönfeld (†1737). Pas toen werd de looierij stopgezet. In 1737 erfde zijn dochter, gehuwd met Jan Adam von Auersperg, het huis. Von Auersperg verkocht in 1761 de eigendom aan Franz Wenzel graaf von Nostitz en in de jaren 1798-1803 woonde hier Josef Dobrovský (1753-1829), slavist,

oudheidkundige, leraar en bibliothekaris van graaf Nostitz. Hij werd de Blauwe abt genoemd, hij was een gewezen jezuïet en de voormalige directeur van het seminarie in Klášterní Hradisko. Het huis kreeg toen de naam "tuinhuis van Nostitz". In 1803 werd het gebouw tot klassicistisch woonhuis verbouwd naar plannen van architect Ignaz Palliardi. In de 19de eeuw werd het meermaals verbouwd. In 1918 werd het gebouw uit handen van Nostitz onteigend en werd het staatsbezit.

Van 1929 tot 1941 woonde hier Zdeněk Wirth (1878-1961), de grondlegger van de Tsjechische monumentenzorg. In de jaren 1946-1980 woonde de bekende acteur Jan Werich (1905-80) met zijn familie op de eerste verdieping. Met zijn onderbuur, de dichter Vladimír Holan (1905-1980) die hier in 1948-1961 woonde, kon Werich niet goed opschieten.

In 1985 ging hier Anna Havránková - Slavičková (uit de familie van de schilder Antonín Slaviček) wonen, maar na de catastrofale overstroming in augustus 2002 keerde ze niet meer terug. Sedertdien staat het huis leeg. Eigenaar is het stadsdeel Praag 1 en begin 2015 werd een overeenkomst gesloten tussen de stad en de Stichting Meda en Jan Mládek (*Nadace Medy a Jana Mládkových*): de stad zal het huis herstellen en dan verhuren aan de stichting. Aanvankelijk wou mecenas Meda Mládková er gaan wonen, maar de stad had daar bezwaar tegen, het gebouw moest een openbare functie krijgen.

In dit huis speelt zich de tragische geschiedenis af van de roman *Třináctá komnata* (Die dertienste Kementate, De dertiende kemenade) uit 1944 van de populaire schrijver Vladimír Neff (1909-1983). De roman werd in 1969 verfilmd door Otakar Vávra. Het huis ("Hier is het goed te leven en te sterfen") telt werkelijk dertien kamers. In de roman gaat het natuurlijk slechts om een verhaaltje, maar in het huis spookt het werkelijk: de Blauwe abt waart er nog steeds rond.

Servatius II Engel von Engelsfluss (1605 - 1674)

Zoon Servatius was ongeveer 25 jaar oud toen de familie zich in Praag vestigde. Hij nam de leerlooierij van zijn vader over. Broer Arnold (1620-1690) werd jezuïet en zijn twee zusters huwden met vooraanstaande burgers.

Door zijn huwelijk met de rijke Katharina Ludmilla Röttinger (Rettinger, Retling von Rettingen) verwierf Servaas junior een aantal huizen in Praag en twee wijngaarden m.n. *pod Karlovem* (thans *Folimanka*) en *Žežulka* in Šárka. Hij ging in het grote huis "In de posthoorn" aan het Oudestadsplein wonen (zie foto 3).

Servaas breidde het leerlooiersbedrijf uit, verbeterde de productie en verkreeg zelfs, mits betaling van jaarlijks

Ze sauny: Holanďani? Úplně normální lidi

A tak zase sedíme v té naší sauně v Českém ráji a potíme naše těla a duše. A ten z nás, který v našem městě pracuje jako taxikář, řekne:

-Tak ty ses vrátil, kluku zlatej, jo? Na Vánoce, jo? K mámě, jo?

A ten z nás, který v Holandsku montuje sklady a další haly kolem měst, protože u nás nesehnal práci, řekne:

-Jo. Ale hned po Novém roce zas jedu.

-Furt montuješ, jo?

-No, jo no. Furt se maká.

-A v Holandsku to je dobrý?

-Ale jo. Vyděláš si. Ale makáš.

-A jaký to tam maj?

-No jaký, normální to tam je.

-Ale cos tam viděl, za ten půlrok?

-No co bych viděl... Ty haly, co montujem, to jsem viděl.

-Nic jinýho jsi neviděl, jo? Kanály, nic?

-Ne.

-Tulipány?

-Ne.

-Amsterdam, holky?

-Ne. Jenom ty haly.

-A na co jsou ty haly?

-No, na co, na věci nějaký asi. Sklady prostě. Jako všude.

-To mi neříkej, žes nic jinýho neviděl přece. Já když někde jsem, tak musím všechno vidět, já jsem strašně zvědavěj.

-Když se maká, tak se maká. Když se nemaká, tak tě tam vyhoděj. To není jak tady, kde nemusíš makat. A když makáš, tak seš tak unavanej, že nechceš nic vidět.

-Tak tomu rozumím. Ví, co to je makat. Jednou jsem učil Češku, co si vzala Holanďana, víš, ještě tenkrát v autoškole. Přijeli sem, že si mladá paní udělá papíry, že to tady je levnější než v Holandsku, že ušetří. Ale on jezdil pokaždý za náma, tak na ni žárlil, tak si ji hlídal. Takže jedu já, já jako autoškola, a deset metrů za ocasem jede ten její Holanďan za náma v malém nissanu. Ale jednou jsme mu ujeli a té paničce to vůbec nevadilo, nakonec, já neřídil, že jo, řídila ona, to ona šlápla na plyn, to ale byla krásná baba. Prostě tam za roklí, víš kde, ne, tam to vzala prudce doleva do kopce, pak hned za mlýnem doprava a její Holanďan byl pryč. A ona se smála a říkala, jak je její Holanďan strašně klidnej a hodnej člověk, že nezná hodnějšího člověka na celém světě, že ho moc miluje, jen že se o ní někdy až moc strachuje a je drobně žárlivěj. A pak zastavila v lese u lomu, víš kde, ne, a chtěla, abych jí všechno v autě ukázal. Tak co jsem mohl dělat, že jo, zaplatala si lekci, tak jsem jí to všechno v ukázal... Vrátili jsme se za hodinu a ten Holanďan řádlil. Ten dělal scény. Ten vyhrožoval.

Tento text přednesl Jaroslav Rudiš v divadle Archa v lednu 2015 v programu EKG – Láska a Nizozemí na setkání s nizozemskými a vlámskými autory

Chodil kolem mého auta, kolem mě, kolem ní a zuřil. A ona se jen tak mile culila a říkala, že se jí nic nestalo, že jsem jí vůbec neublížil, že jsem taky klidnej a hodnej člověk, stejně jako on, že jsem jí jen všechno v autě ukázal.

-A co bylo?

-No, co by bylo, to bylo... Měla to zaplacený, že jo, já vždycky říkám, můj žák, můj pán, já dělám všechno, co chce, já jen dávám bacha, aby se s autem nespadlo do příkopu. To ale byla krásná baba... No, já byl tenkrát taky krásnej, už je to skoro dvacet let.

-Nesmíš pít tak pivo a budeš zase krásnej.

-A pivo, jaký maj Holanďani pivo?

-No, já si vozím s sebou plzeň. Ale jednou jsem si jedno v supermarketu koupil a nebylo úplně špatný. Vlastně to bylo docela dobrý pivo. Celkem, no. Ale když já piju plzeň, to máš těžký pak s jiným pivem.

-Tak tomu rozumím. Jak jednou piješ Plzeň, piješ ji do smrti. To si na jiný pivo nezvykneš. Nebo si třeba i zvykneš, ale seš druhej den mrtvej. Já piju taky jen plzeň.

-Jo.

-No jo, no.

-A takhle my tady žijem.

-Jo.

-A víš jak to dopadlo s tou ženskou? Ten Holanďan si tady ve vesnici koupil domek, že budou žít napůl v Amsterdamu a napůl u nás v Nové Vsi. Jenže na tu holku to bylo nějak moc, asi se o ni až moc strachoval, a tak mu utekla do Amsterdamu, kde žije s jeho nejlepším kamarádem, vzali se a mají děti. A tenhle Holanďan bydlí v Nové Vsi a je sám. Ale toho nissana má furt. Už skoro dvacet let. A chová králíky. A slepice. A má bordel na dvorku. A pije jen plzeň. Prostě jako normální Čech.

-No, dyť jo, dyť Holanďani to jsou úplně normální lidi. Akorát že víc makaj. •

nl

Jaroslav Rudiš (* 1972) pracoval jako učitel, DJ, manažer punkové skupiny, hotelový portýr a jako novinář. Od roku 2006 je spisovatelem na volné noze. Příležitostně vystupuje se skupinami U-Bahn a The Bombers, kromě románů a povídek píše také písňové texty. S básníkem Igorem Malijevským pořádá v pražském Divadle Archa pravidelný literárně-hudební kabaret EKG.

Prvotina *Nebe pod Berlínem* (2002, nizozemský překlad se očekává v roce 2016) ho proslavila. Kniha získala Cenu Jiřího Orteny a byla také oceněna jako Nejkrásnější kniha roku. Román byl přeložen do sedmi jazyků, vznikla podle něho divadelní i rozhlasová adaptace a autor jej načetl také jako audioknihu.

Následovalo dalších pět románů a populární trilogie komiksů Alois Nebel o česko-německém výpravčím vlaků, sloužícím na malé stanici v Sudetech. Alois Nebel byl v roce 2011 zfilmován technikou rotoskopie, byl poprvé uveden na filmovém festivalu v Benátkách. V roce 2012 získal Evropskou filmovou cenu jako nejlepší animovaný film.

Uit de sauna: Nederlanders? Doodnormale mensen

En daar zitten we weer in onze sauna in het Boheems Paradijs waar we lichaam en geest eens even goed laten zweten. Diegene van ons die als taxichauffeur in onze stad werkt, zegt:

-Dus je bent weer terug, lieve jongen? Voor Kerstmis, toch? Bij je moeder, toch?

Diegene van ons die in Nederland in de buurt van steden opslagloodsen en andere hallen monteert, omdat hij bij ons geen werk kon vinden, zegt:

-Ja. Maar na oud en nieuw ga ik weer terug.

-Monteer je nog steeds die hallen?

-Ja, klopt. Ik werk me nog steeds een slag in de rondte.

-En gaat het allemaal goed in Nederland?

-Ja hoor. Je kan geld verdienen. Maar daar moet je wel hard voor werken.

-En hoe is het daar?

-Goed hoor, normaal.

-Wat heb je allemaal gezien in dat halfjaar?

-Tja, wat heb ik allemaal gezien... Die hallen, die ik monteert, die heb ik gezien.

-Heb je niets anders gezien? Geen grachten?

-Nee.

-Tulpen?

-Nee.

-Amsterdam, meisjes?

-Nee. Alleen maar die hallen.

-Waar zijn die hallen voor bedoeld?

-Waarvoor? Voor spullen denk ik. Gewoon opslagloodsen. Zoals overal.

-Zeg me niet dat je echt niets anders gezien hebt. Als ik ergens ben, wil ik alles zien, ik ben extreem nieuwsgierig.

-Als er hard gewerkt moet worden, wordt er hard gewerkt.

Als je niet hard werkt, gooien ze je daar zo op straat.

Het is niet zoals hier. Hier hoeft je niet hard te werken.

En als je hard werkt, ben je zo moe, dat je niets meer wil zien.

-Dat begrijp ik wel. Ik weet wat het is om hard te werken.

Ik heb ooit les gegeven aan een Tsjechische die met een Nederlander getrouwd was, toen ik nog die rijlessen gaf. Ze waren hierheen gekomen, zodat die jongedame haar rijbewijs kon halen, omdat dat hier goedkoper was dan in Nederland en ze zo wat geld konden uitsparen. Maar hij volgde ons constant. Hij was zo jaloers op haar dat hij haar voortdurend in de gaten hield. Dus daar rijd ik, als rijinstructeur, en tien meter achter me heb ik die Nederlander aan mijn staart hangen, in zijn kleine Nissan. Maar één keer hebben we hem af kunnen schudden en dat vond dat vrouwtje helemaal niet erg. Ik reed niet eens, zij reed en trapte het gaspedaal eens diep in, wat een mooie vrouw was dat. Daar achter de kloof, je weet toch waar, nam ze een scherpe bocht naar links de heuvel op en sloeg direct na de molen rechtsaf en weg was haar Nederlander. En zij maar lachen en vertellen hoe rustig en aardig die Nederlander van haar was, dat hij de aardigste persoon ter wereld was, dat ze heel erg van hem hield, maar dat hij zich te veel zorgen over haar maakte en een beetje jaloers was. Daarna stopte ze in het bos bij de steengroeve, je weet toch waar, en vroeg ze me of ik haar de hele auto wilde laten zien. Wat kon ik anders doen? Ze had voor de les betaald, dus ik heb haar alles laten zien... Een uur later kwamen we terug en die Nederlander ging me toch tekeer. Die schopte me toch een scène. Hij begon dreigende taal uit te slaan. Hij liep om mijn auto heen, om mij heen, om haar heen en vloekte en tierde. En zij glimlachte alleen maar lief en zei dat er niets gebeurd was, dat ik haar helemaal geen kwaad had gedaan, dat ik rustig en aardig was, net als hij, dat ik haar de hele auto had laten zien.

-En wat is er gebeurd?

-Ja, wat denk je zelf dat er is gebeurd... Ze had toch betaald? Ik zeg altijd maar: mijn leerling is koning. Ik heb alles

TEKST Jaroslav Rudiš VERTALING Pim van der Horst

FOTO Milada Fišerová

Deze tekst las Jaroslav Rudiš voor in het Archa Theater in januari 2015 tijdens het programma EKG en The Low Countries, een ontmoeting met Nederlandse en Vlaamse schrijvers.

gedaan wat ze wilde, ik heb er alleen op gelet dat de auto niet de afgrond in viel. Dat was me toch een mooie vrouw... Ja, ja, toen zag ik er nog goed uit, dat is ook al weer bijna twintig jaar geleden.

-Als je niet zo veel bier drinkt, zie je er zo weer goed uit.

-En bier, hoe is het bier in Nederland?

-Nou, ik neem altijd Pilsner Urquell mee terug. Een keer heb ik een biertje in de supermarkt gekocht en dat was helemaal zo slecht nog niet. Het was eigenlijk best goed bier. Niets mis mee. Maar als ik Urquell drink, is het moeilijk om ander bier te drinken.

-Helemaal mee eens. Als je eenmaal met Urquell begint, drink je tot je dood niets anders meer. Je kan gewoon niet aan andere bieren wennen. Of je went er wel aan en bent de volgende dag dood. Ik drink ook alleen maar Urquell.

-Ja.

-Ja, ja.

-En zo leven we hier.

-Ja.

-Weet je hoe het met die vrouw is afgelopen?

Die Nederlander heeft hier in het dorp een huis gekocht, zodat ze de helft van het jaar in Amsterdam en de andere helft hier bij ons in Nová Ves konden wonen. Maar het werd dat meisje allemaal te veel, misschien maakte hij zich veel te veel zorgen om haar. Ze ging bij hem weg en vertrok naar Amsterdam, waar ze met zijn beste vriend is gaan samenwonen, met hem getrouwd is en kinderen heeft. En die Nederlander woont nog steeds in Nová Ves en is alleen. Maar die Nissan heeft hij nog steeds. Al bijna twintig jaar. En hij fokt konijnen. En kippen. En het is een rotzooi op zijn erf. En hij drinkt alleen maar Urquell. Net als iedere andere Tsjech.

-Zo zie je maar, Nederlanders zijn ook maar doodnormale mensen. Ze werken alleen harder.

Jaroslav Rudiš (* 1972) heeft als leraar, DJ, manager van een punkband, hotelportier en journalist gewerkt. Vanaf 2006 leeft hij van de pen. Bij verschillende gelegenheden treedt hij ook met de bands U-Bahn en The Bombers op, naast romans en verhalen schrijft hij ook songteksten. Samen met de dichter Igor Malijevsky organiseert hij in het Praagse Archa Theater het literair-musicale cabaret EKG. Hij werd direct beroemd met zijn debuut, *De hemel onder Berlijn* (2002, de Nederlandse vertaling wordt in 2016 vewacht), waarvoor hij werd onderscheiden met de Jiří Orten Prijs (vergelijkbaar met de Anton Wachterprijs). Hierna volgden nog vijf romans en de veelgeprezen driedelige graphic novel *Alois Nebel*. Rudiš werkte *Alois Nebel* om tot een filmscenario en de film zelf werd een groot succes, Na de première op het Filmfestival in Venetië werd deze in 2012 onderscheiden met de Europese Filmprijs voor de beste animatiefilm. In 2013 verzorgde hij een optreden over de film en zijn graphic novel op *Crossing Border*.

Alexander Münninghoff, Pokračovatel rodu. Rodinná kronika

Původní nizozemské vydání Alexander Münninghoff, *De stamhouder*, Prometheus / Bert Bakker, Amsterdam, 2015. K publikaci v roce 2016 připravuje nakladatelství Mladá fronta

Narodil jsem se 13. dubna 1944 v Posen, starém polském městě, jež se po staletí nazývalo Poznaň. Ale když jsem se tam narodil, uprostřed náletů, které jako by zvěstovaly konec světa, byla Posen německým městem, logistickým uzlem, odkud hitlerovské Německo o několik let dřív vyslalo ve třech útočných vlnách své pozemní jednotky na Sovětský svaz. Za tuto avantýru dostala Posen pořádně za vyučenou: úděsně zmračené, řvoucí raněné v nelidských lazaretech, hromady mrtvých, které se nakládaly na trakaře a házely do škarp. A nekonečné zástupy uprchlíků, kteří chtěli jen jedno: pryč.

Má rodina měla na tomto dramatu svůj podíl. Tato kniha o ní pojednává. A o následcích války. O mazaném dědovi, jenž se okázale stal jedním z nejbohatších lidí Lotyšska, leč dva dny po vypuknutí války musel se svou ruskou ženou a čtyřmi dětmi prchnout do Nizozemska a zanechat za sebou veškerý majetek. O naivním otci, který z idealismu bojoval v uniformě Waffen-SS na východní frontě proti Sovětům, a poté bíděně sešel v Nizozemsku. O matce, jež po rozvodu utekla do Německa a nesměla být mou matkou. A o mně, vnukovi, synovi, pokračovateli rodu.

Mé první setkání s tajemstvími, která mi měla ovládat život, byl nález, jež jsem učinil jednoho osamělého odpoledne na půdě našeho domu ve Voorburgu. Za několika hermeticky uzamčenými truhlami jsem objevil v šatníku za hustým plotem zimníků páchnoucích naftalínem další truhlu, kterou šlo – při zpětném pohledu kupodivu – otevřít. Krom košil, kalhot a drobností v ní ležela helma. Černá a výhružně lesklá, s černo-bílo-červeným emblémem na jedné straně a se dvěma jasně bílými malými blesky na straně druhé. Instinktivně jsem chápal, že ta věc představuje nějaké tajemství. Nasadil jsem si ji a šel jsem s ní dolů, do panského pokoje, kde v tu chvíli seděla celá rodina u skleničky něčeho silnějšího a čekala na každodenní partii kanasty, kterou měl Starý pán odstartovat.

Psal se rok 1948 a mně byly čtyři. Helma mi padala přes oči, ale když jsem zaklonil hlavu, mohl jsem jako průzorem v bunkru pozorovat, co se přede mnou děje.

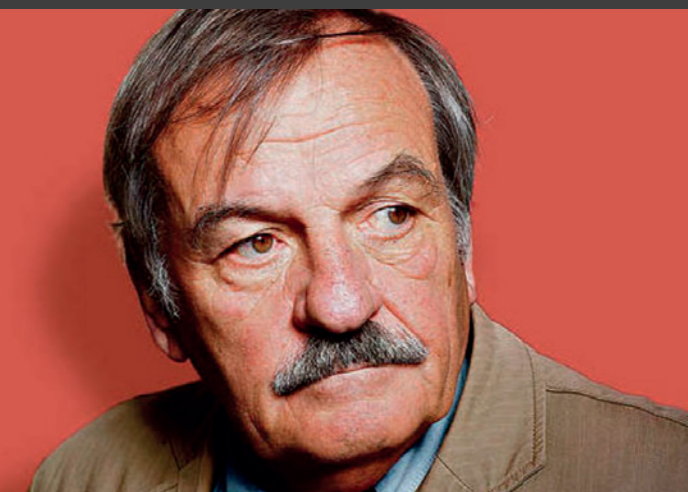
První, kdo mě spatřil, když jsem se objevil na prahu jako vždy velice zakouřeného panského pokoje, byla pochopitelně Wera, moje matka. Nic neřekla, ale z jejího pohledu jsem vyčetl, že to, co dělám, je zlé. Zdálo se, že se chystá

vstát, aby si mě vzala k sobě, ale o zlomek vteřiny později se v jejím postoji objevilo jakési smíření a ona se schoulila do rohu pohovky. Zbytek společnosti, seskupený kolem stolu, reagoval silněji. Babi se téměř zároveň s tetou Trees chytla za ústa a Xenó, můj strýc, na mě ukázal ukazovákem. Guus s tetou Titty na sebe pohlédli, a poté na mě vyvalili oči. Jediný, kdo se smál, byl doktor Van Tilburg, praktický lékař a domácí přítel v jednom.

Jako první prolomil ticho Starý pán: „Fransi! Neříkal jsem ti, že máš ty krámy vyhodit?“ vyštěkl na mého otce svým sípavým hlasem, kterého se každý k smrti bál. Otec seděl zády ke dveřím a spatřil mě tedy jako poslední, až když napůl vstal a otočil se. „Bully, okamžitě si tu věc sundej. Kde ses to zas toulal? Dej to sem!“ komandoval mě hlasitě. „Wero, nemůžeš na něj ksakru dávat lepší pozor? Promiňte, otče, ještě jsem se k tomu nedostal. Všechno teď hned půjde z domu.“ A aby proměnil svá slova v činy, strhl mi helmu z hlavy, odkračel z pokoje a vyšel po schodech nahoru. Po chvíli jsme slyšeli, jak se v prvním patře zabouchly dveře na půdu.

„Pojď sem, hochu,“ pravil děda. Po otcově odchodu se zdálo, že ze spo-

Alexander Münninghoff (*1944) je novinář, slavista a znalec Ruska. Je laureátem Ceny za deníkovou žurnalistiku a autorem knihy *Tropická léta v Moskvě (1991)*, ve které líčí své zkušenosti korespondenta v Sovětském svazu. Pokračovatel rodu je autobiografická kniha založená na faktech a rodinných příbězích.

lečnosti spadlo břímě. Všichni, kromě matky, která hleděla mlčky před sebe, se mermomocí snažili předstírat, že se nic nestalo. Doktor Van Tilburg měl samozřejmě zase po ruce nějaký vtíp, kterému se babi s tetou Trees a tetou Titty musely hlasitě a dlouho smát. Halasně se míchaly karty na kanastu, katolický bridž. Paní Kochmannová, naše báječná kuchařka, kterou jsme si přivezli z Baltu, byla domácím telefonem upozorněna, že večere se může podávat v půl sedmé, a že s námi povečeří i pan doktor. Bylo dost času na další sklenku a několik cvičných kol, před partičkou kanasty po jídle, až se bude hrát o peníze.

Sedl jsem si dědovi na klín, jak jsem byl zvyklý. Sedával jsem mu na klíně často, protože si se mnou prohlížel velký německý příruční atlas a probíral se mnou Evropu. Nikdy americký kontinent, s nímž ostatně udržoval též dobré obchodní styky, a také nikdy Afriku nebo Asii, ale vždy Evropu. Atlas, vyrobený roku 1926 v Lipsku, ukazoval pochopitelně pouze hranice před druhou světovou válkou. Dědovy hranice, za nimiž z nicotného Lotyšska, kde hnán slepým osudem nalezl ženu a štěstí, nashromáždil své pohádkové bohatství.

Starého pána jsem měl rád, každo-

pádně jsem byl v domě asi jediný, kdo se ho nebál. Náklonnost to byla oboustranná: dědovy přísné rysy roztály, jakmile mě zahlédl, a z temných očí, jež se kolem rozhlížely povětšinou zamračeně a lehce podezíravě, mu spadl závoj ostražitosti a objevil se v nich rozverný záblesk, při němž jsem se cítil jako doma. Většinou pak vstal od svého mohutného dubového psacího stolu, u něhož v panském pokoji pracoval, zvedl mě do náručí, několikrát se se mnou zatočil dokola a posadil si mě na klín. Já mu okamžitě vytáhl z náprsní kapsy zlaté hodiny na zlatém řetízku, otevřel a natáhl je, načež jsem se ho zeptal, kolik je hodin. To mi vždycky sdělil na vteřinu přesně, pak jsme šli k velké dubové knihovně, otevřeli skleněné šoupací dveře a zahájili rituál s atlasem.

V takových chvílích jsem mívá pocit, že plním nějakou pro dědu důležitou funkci, že mu do jeho existence sužované nespočetnými obchodními starostmi vnáším rozptýlení. Myslím, že tak to také bylo. Každopádně jsem byl pro dědu předmětem velké, neutuchající pozornosti. Při několika příležitostech mi vysvětlil, jak jsem pro rodinu a pro něj osobně důležitý jako pokračovatel rodu. Moc jsem tomu nerozuměl, i když jsem

chápal, že vůbec není nevýhodné být jedináčkem, když má člověk bohatého dědu.

„Přestaň šmejdít na půdě, ty rošťáku,“ pokáral mě děda. A zvýšeným hlasem, aby zase všichni ztichli a poslouchali ho: „Nahore to pořádně vyklidíme, už toho mám dost. Kdo ví, s čím by se mohl vytasit Bully příště, až tu budou jiní hosté, co nás tak dobře neznají.“

Otec se mezitím vrátil z půdy a opíral se o zárubeň. „Jinak tam už nic zvláštního není,“ pravil bezbarvě.

Seděl jsem dědovi na klíně jako Ježíšek, proto jsem cítil, jak při posledních slovech svého nejstaršího syna ztuhl. Jenže dřív, než stačil zareagovat, zahalekala babi, která zbožňovala kanastu, hluchotou zdeformovaným hromovým hlasem: „*Kommt, Kinder, spielen wir jetzt mal endlich!*“ Otec si mlčky přisedl k hracímu stolu, u něhož kromě babi už seděli Trees, Guus, Titty a Xenó. Děda mě postavil na zem, omluvil se a odešel nahoru. Wera zůstala na pohovce a dívala se z okna. Cítil jsem, že jsem byl středem něčeho důležitého, a vydal jsem se hledat Freddyho, svého psa. Tomu všechno vyličím do nejmenších podrobností, jak jsme se domluvili. •

De Stamhouder. Een familiekroniek

Oorspronkelijke Nederlandse uitgave Alexander Münninghoff, *De stamhouder*, Prometheus / Bert Bakker, Amsterdam, 2015. **De Tsjechische uitgave** in vertaling van Veronika ter Harmsel Havlíková wordt door de uitgeverij Mladá fronta voorbereid

Ik ben geboren op 13 april 1944 in Posen, een oude Poolse stad die eeuwenlang Poznań werd genoemd. Maar toen ik er geboren werd, te midden van bombardementen die het einde der tijden leken aan te kondigen, was Posen een Duitse stad, een logistiek knooppunt van waaruit Hitler-Duitsland zijn Heerestruppen een paar jaar eerder in drie aanvalsgolven naar de Sovjet-Unie had gestuurd. Voor dat avontuur kreeg Posen nu de ellendige afrekening terug: de afgrijselijk

verminkten, de schreeuwende gewonden in hun onmenselijke lazaretten, de stapel doden die op karren werden geladen om in greppels te worden gedumpt. En de onafzienbare stoeten vluchtelingen, die maar één ding wilden: weg van hier. Mijn familie had deel aan dat drama. Over hen gaat dit boek. En over de gevolgen van de oorlog. Over een sluwe grootvader, die op spectaculaire wijze een van de rijkste mensen van Letland was geworden, maar twee dagen voordat de oorlog uitbrak met zijn Russische vrouw en vier kinderen, met achterlating van al zijn bezittingen, moest vluchten naar Nederland. Over een naïeve vader die aan het oostfront, in het uniform van de Waffen-SS, uit idealisme tegen de Sovjets vocht en vervolgens in Nederland ten onder ging. Over een moeder, die na de scheiding naar Duitsland vluchtte en mijn moeder niet mocht zijn. En over mij, de kleinzoon, de zoon, de stamhouder.

Mijn eerste aanraking met de geheimen die mijn leven zouden gaan beheersen, was de vondst die ik op een verloren namiddag op de zolder van ons huis in Voorburg deed. Achter een paar hermetisch gesloten kisten ontdekte ik in de klerenkast, verscholen achter een dikke haag van zwaar naar mottenballen rui-

TEKST Alexander Münninghoff

FOTO uitgeverijprometheus.nl

kende uitgehangen winterjassen, nog een kist die – achteraf wonderlijk genoeg – geopend bleek te kunnen worden. Er lag, naast wat hemden, broeken en prullaria, een helm in. Zwart en dreigend glanzend, met aan de ene kant een zwart-wit-rood embleem en aan de andere kant twee helwitte kleine bliksemschichten. Instinctief begreep ik dat het ding een geheim vertegenwoordigde. Ik zette hem op en liep ermee naar beneden, naar de herenkamer, waar op dat moment de hele familie aan de borrel zat, in afwachting van het dagelijkse canastarituëel waar de Oude Heer het startsein voor moest geven.

Het was 1948 en ik was vier jaar. De helm zakte diep over mijn ogen, maar door mijn hoofd achterover te buigen kon ik, als door een kijkspleet in een bunker, waarnemen wat er voor me gebeurde.

De eerste die me zag toen ik op de drempel van de zoals altijd zeer rokerige herenkamer verscheen was natuurlijk Wera, mijn moeder. Ze zei niets, maar ik zag aan haar blik dat het erg was wat ik deed. Ze leek even aanstalten te maken om overeind te komen om mij bij zich te nemen, maar nog geen tel later was er al iets van berusting in haar houding gekomen en kroop ze weg in een

Alexander Münninghoff (*1944) is journalist, slavist en Ruslandkenner. Hij is winnaar van de Prijs voor de Dagbladjournalistiek en auteur van *Tropenjaren in Moskou (1991)*, over zijn tijd als correspondent in de Sovjet-Unie. De stamhouder is autobiografisch en berust op feiten en familie verhalen.

hoekje van de sofa. De rest van het gezelschap, rond de borreltafel geschaard, reageerde heftiger. Vrijwel gelijktijdig sloegen Omi en tante Trees een hand voor hun mond en Xeno, mijn oom, wees met uitgestoken wijsvinger naar me. Guus en tante Titty keken elkaar aan en richtten vervolgens hun ogen, groot als wagenwielen, op mij. De enige die lachte was dokter Van Tilburg, de huisarts annex huisvriend.

De Oude Heer verbrak als eerste de stilte. 'Frans! Ik had je toch gezegd dat je die rommel weg moest doen?' beet hij met zijn schorre fluisterstem, waar iedereen als de dood voor was, mijn vader toe. Die zat met zijn rug naar de deuropening gekeerd en zag me dus als laatste, pas nadat hij half was opgestaan en zich had omgedraaid. 'Bully, zet dat ding onmiddellijk af. Waar heb je nou weer rondgehangen? Geef hier!' commandeerde hij met harde stem. 'Wera, verdomme, kun je niet beter op hem passen? Sorry, vader, ik was er nog niet aan toegekomen. Alles gaat nu meteen de deur uit.' En de daad bij het woord voegend, griste hij de helm van mijn hoofd en beende met grote passen de kamer uit en de trap op. Even later hoorden we op de eerste verdieping de deur naar de zolder dichtslaan.

'Kom eens hier, jongen,' zei Opa. Het gezelschap leek, na het vertrek van mijn vader, opeens van een last bevrijd. Iedereen, behalve mijn moeder, die zwijgend voor zich uit keek, was druk bezig met net doen alsof er niets gebeurd was. Dokter Van Tilburg had vanzelfsprekend weer een grap achter de hand, waar Omi, tante Trees en tante Titty heel hard en lang om moesten lachen. Luidruchtig werden de kaarten geschud voor canasta, het bridge der katholieken. Frau Kochmann, onze uit het Baltikum meegevoerde belegen keukenprinses, werd er via de huistelefoon van verwittigd dat

er om halfzeven opgediend kon worden en dat dokter Van Tilburg zou mee-eten. Genoeg tijd voor nog een borrel en een paar oefenrondjes om erin te komen voor de canastasessie na het eten, als er om geld gespeeld zou worden.

Ik ging op Opa's knie zitten, zoals ik gewend was. Vaak zat ik daar, terwijl hij de grote Andreas Handatlas voor me opensloeg en Europa met me doornam. Nooit het Amerikaanse continent, waar hij overigens ook goede zakelijke contacten mee onderhield, en ook nooit Afrika of Azië, maar altijd Europa. De in 1926 te Leipzig vervaardigde atlas toonde uiteraard slechts de grenzen van voor de Tweede Wereldoorlog. Opa's grenzen, waarbinnen hij zijn fabuleuze rijkdom had opgebouwd vanuit het nietige Letland, waar hij door het blinde lot gedreven zijn vrouw en zijn fortuin had weten te vinden.

Ik hield van de Oude Heer, en in elk geval was ik zo ongeveer de enige in huis die niet bang voor hem was. De genegenheid was wederzijds: Opa's strenge geelastrekken verzachtten als hij mij in het vizier kreeg en zijn donkere ogen, die doorgaans vorsend en lichtelijk argwanend rondkeken, wierpen dan hun floers waakzaamheid af en kregen een jolige twinkeling, waarbij ik me erg thuis voelde. Meestal stond hij dan op vanachter het monumentale eikenhouten bureau waaraan hij in de herenkamer zat te werken, pakte me op, zwierde me een paar keer rond en zette me op zijn knie. Daar haalde ik ogenblikkelijk zijn gouden horloge, dat aan een gouden kettinkje vastzat, uit zijn vestzak, klapte het open en wond het op, waarna ik hem vroeg hoe laat het was. Dat deelde hij me dan altijd tot op de seconde nauwkeurig mee, waarna we naar de grote eikenhouten boekenkast liepen, de glazen schuifdeuren openden en aan het ritueel met de atlas begonnen.

Ik kreeg op zulke momenten altijd het idee dat ik een voor Opa belangrijke functie vervulde, dat ik afleiding bracht in zijn door talloze zakenzorgen gekwelde bestaan. Zo was het ook, geloof ik. In elk geval was ik voor Opa voorwerp van grote, niet-aflatende aandacht. Bij enkele gelegenheden had hij me uitgelegd hoe belangrijk ik als stamhouder voor de familie en voor hem persoonlijk was. Veel had ik er niet van begrepen, al snapte ik wel dat het helemaal niet onvoordelig was om enig kind te zijn als je een rijke opa had.

'Niet meer op de zolder rondsnuffelen, stoute jongen,' zei Opa. En, zijn stem verheffend zodat iedereen weer even stil werd om te kunnen luisteren: 'We gaan de hele zaak daarboven grondig opruimen, ik heb er nou genoeg van. Wie weet waar Bully de volgende keer mee aan komt dragen als er andere gasten hebben, die ons minder goed kennen.'

Mijn vader was inmiddels van de zolder teruggekeerd en leunde tegen de deurpost. 'Er ligt verder niets bijzonders,' zei hij toonloos. 'In elk geval niets waar jullie je ooit ongerust over hoeven te maken.'

Gezeten op Opa's knie als het kindeke Jezus voelde ik mijn grootvader bij de laatste woorden van zijn oudste zoon verstarren. Maar nog voor hij kon reageren kraaide Omi, die dol was op canasta, met haar door doofheid vervormde stentorstem: 'Kommt, Kinder, spelen wir jetzt mal endlich!' Zwijgend schoof mijn vader aan de kaarttafel aan, waar behalve Omi, Trees, Guus, Titty en Xeno al hadden plaatsgenomen. Opa zette me neer op de grond, excuseerde zich en vertrok naar boven. Wera bleef op de sofa zitten en keek uit het raam. Ik voelde dat ik het middelpunt was geweest van iets belangrijks en ging op zoek naar Freddy, mijn hond. Die zou ik alles tot in de kleinste details gaan vertellen, zoals we hadden afgesproken.

Arnon Grunberg, *Gstaad*

Původní nizozemské vydání Arnong Grunberg, *Gstaad*, Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam 2013
Česky vydalo nakladatelství dybbuk v roce 2015

Matylda mínila, že zubař jako já by měl mít ordinaci raději ve velkém městě. Osud je občas třeba nakrmit kouskem masa, aby se držel zpátky. Tento osud nás zavál do Stuttgartu.

Teď jsme se jmenovali pan a paní Kühlerovi. Často nás měli za sourozence, někdy i za manžele, výjimečně v nás viděli matku se synem. Pan a paní Kühlerovi se ve všem vyznali.

Z toho, co nám zbylo, jsme mohli využít určitě několik měsíců. Za ta léta jsme moc neutráceli. Odcizovali jsme.

Matylda řekla: „Teď, když jsi zubařem, se musíme dobře chovat.“ Ve Stuttgartu nebudeme odcizovat nic.

Z penzionu kousek za Stuttgartem, kde jsme strávili první dny, jsme se přestěhovali do luxusního mezonetu, kde kdysi bydlela jedna paní, co malovala pestrobarevné obrazy.

Matylda našla na bleším trhu zubařské křeslo. Ve výborném stavu. Na dražbě jsme si opatřili vrtačku od zubaře, jenž odešel do důchodu. V obchodě s pracovními oděvy koupila Matylda čtyři lékařské pláště a bílou zástěru. Lampu jsme našli ve vetešnictví. „Jak přicházíte k takovýmhle věcem?“ ptal jsem se prodavačky, za-

tímco si Matylda strkala do kabelky kapesní zrcátko. Zvyk je železná košile. Člověk má sice dobrá předsevzetí, ale mimořádnou příležitost si přece nenechá ujít.

„Skupujeme pozůstalosti,“ odpověděla prodavačka.

U jednoho staršího zubaře na periférii Stuttgartu jsme si opatřili menší nástroje.

Matylda si stěžovala na neurčitou bolest v jednom zubu. Pro tu příležitost jsem opět zaujal roli zaostalého dítěte. Staršího dítěte, dítěte jako hora, ale zaostalost na výšce nezávisí.

„Podívám se na to,“ řekl zubař. Křeslo se uvedlo do polohy ležmo. Bzučivý zvuk křesla mě rozveselil. Byl to můj zvuk, zvuk budoucnosti.

Díval se Matyldě do pusy, ale nemohl nic najít, což bylo logické.

Když na chvíli zašel do druhé místnosti, otevřel jsem zásuvku a strčil si do tašky hrst nástrojů.

Když se vrátil, viděl nezměněný výjev. Matylda ležela, já seděl, odríznutý od světa, sliny na bradě.

„To je váš syn?“ zeptal se zubař. Matylda kývla.

„Něco se pokazilo při porodu,“ řekla.

Arnon Grunberg (*1971) je populární a cenami ověřený nizozemský spisovatel. Napsal m.j. romány *Modré pondělky* (česky 1999), *Statisté* (česky 2000), *Fantomová bolest* (česky 2006) a *Tirza* (česky 2009). Mezi lety 2000 a 2002 publikoval pod pseudonymem *Marek van der Jagt* dva romány a jednu novelu, včetně románu *Gstaad*. Za své rozsáhlé dílo obdržel v roce 2009 cenu Constantijna Huygense, udělovanou za celoživotní dílo.

„To jsou strašné věci,“ povzdechl si lékař. Pak se opět pohroužil do Matyldina chrupu. „Nemůžu nic najít,“ konstatoval.

Nic neznejší lékaře víc než bolest, kterou nemůže najít. Bolest, kterou nemůže zařadit do katalogu, a pro niž tedy také neexistuje prognóza.

Sundal si brýle a zase vyšel z ordinace. Otevřel jsem další zásuvku a v tašce mi zmizela druhá nálož nástrojů. Koho nachytají, ten zaváhal.

Zubař se vrátil s dířem. „Jak to děláte?“ zeptala se Matylda a ukázala na vrtáky. „Když si u vás nechám vyměnit plombu, použijete je všechny?“

Usmála se jako dítě. Tomu úsměvu nemohl nikdo odolat.

Tenhle zubař určitě ne, čím dál tím víc se k ní přibližoval, prakticky si na ni lehal. „Nepoužiju je všechny,“ vysvětloval, „ale vlastní vrtání provádím tím, čemu říkáme rychlý vrták. To je tenhle.“

Bleskurychle popadl vrták, který podržel Matyldě před obličejem.

„Víte, jak mi dříve říkali spolužáci?“ zašeptal. „Rychlý Vrták. Protože jsem byl tak rychlý.“

„To je legrační,“ řekla Matylda. „Mám vám vystavit fakturu?“

„Zaplatím hotově.“
Zubař vypsál účtenku.

„Dám vám ještě recept na prášky proti bolesti,“ rozhodl se. „Bolesti si nesmíme nechat kazit život.“

„Pane doktore, zítra musím s dítětem do Mnichova, nemohl byste mi předepsat dvojité balení?“ poprosila Matylda.

Zubař naklonil hlavu na stranu. Flirtoval s Matyldou, jako to dělali i ostatní, jako to dělala půlka světa. A vystavil jí nový recept. Načež mu Matylda dala peníze a on odešel k ženě pro drobné. Šel pomalu. Jen aby mohl být déle u Matyldy. Chtíč vyvolává absurdní naděje.

Mezitím mi v tašce zmizela polovina jeho sešitku s předpisy.

Z brady mi tekl vodopád.

Takto jsme seděli v našem podkroví ve Stuttgartu. Matylda si oblékla zástěru a čekali jsme na našeho prvního pacienta.

Matylda vymalovala. A koupila elektrický kartáček na zuby. Řekla: „Vždycky je dobré zuby nejdřív pořádně vyčistit, na to si pamatuju ještě z Heidelbergu.“

Byli jsme připraveni. Jenže jak přijít k pacientům?

„Potřebujeme pacienty,“ řekla Matylda, „co si nemůžou poroučet, protože když si nemůžou poroučet obecně, nemůžou si poroučet ani u zubaře. Každý potřebuje zubaře, i když si nemůže poroučet.“

„Ano,“ přisvědčil jsem.

Mé nové povolání Matyldu rozpovídalo. Kdo chce šplhat, musí mluvit.

Zapnul jsem vrtačku. A vypnul. Ten zvuk se mi líbil. Už jsem si oblékl lékařský plášť.

„Kdo si ještě nemůže poroučet, kromě nás?“

„Lidi, co nejsou pojištěni,“ prohlásila Matylda. „Lidi, co nemluví německy, nebo hodně špatně, a lidi, co se bojí.“

„A čeho?“ chtěl jsem vědět.

Stoupla si vedle mě a strčila mi jazyk do ucha.

„Že budou vyhoštěni, protože tu vůbec nemají být,“ zašeptala. „Protože sem nepatří.“

Když hrozilo, že se nic nezdaří, když jsme se obávali, že nás od sebe odtrhnou, nacházeli jsme slitování. Vždycky se najde někdo slabší než vy. Stačí jen hledat. A my hledali. Hledali jsme, pátrali jsme. •

Gstaad

Oorspronkelijke Nederlandse uitgave Arnon Grunberg, *Gstaad*, Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam 2013
De Tsjechische uitgave in vertaling van Veronika ter Harmsel Havlíková is in 2015 bij de uitgeverij Dybbuk verschenen

TEKST Arnon Grunberg
 FOTO arnongrunberg.com

Mathilde meende dat een tandarts zoals ik beter in een grote stad praktisch kon houden. Soms moet je het noodlot een brok vlees voeren, opdat het zich rustig houdt. Dit noodlot dreef ons naar Stuttgart.

We heetten nu meneer en mevrouw Kühler. Vaak werden we voor broer en zus versleten, soms ook voor man en vrouw, een enkele keer zagen ze ons als moeder en zoon. Meneer en mevrouw Kühler waren van alle markten thuis.

We konden zeker een paar maanden leven van wat we hadden overgehouden. Veel hadden we niet uitgegeven al die jaren. We hadden ontvreemd.

Mathilde zei: „Nu je tandarts bent, moeten we ons goed gedragen.“ In Stuttgart zouden we niets ontvreemden.

Van een pension even buiten Stuttgart waar we de eerste dagen hadden doorgebracht, verhuisden we naar een riante zolderruimte, waar ooit een mevrouw had gewoond die er kleurrijke schilderijen had geproduceerd.

Op de vlooiemarkt vond Mathilde een tandartsstoel. In prima staat.

Op een veiling schaften we een boor aan van een tandarts die met pensioen was gegaan. In een winkel, gespecialiseerd in bedrijfskleding, kocht Mathilde vier doktersjassen en een witte schort. De lamp vonden we in een tweede-handwinkel. „Hoe komt u toch aan dit soort spullen?“ vroeg ik de verkoopster, terwijl Mathilde een zakspiegel in haar tas liet glijden. Een oude gewoonte wil niet zo makkelijk slijten. De goede voornemens zijn er wel, maar een buitenkansje kun je niet laten liggen.

„We kopen inboedels op,“ zei de verkoopster.

Bij een oudere tandarts in een buitenwijk van Stuttgart schaften we ons de minder omvangrijke instrumenten aan.

Mathilde klaagde over onbestemde pijn in een van haar kiezen. Voor die gelegenheid had ik weer de rol aangenomen van het achtergebleven kind. Een ouder kind nu, een boomstam van een kind, maar achterblijven staat los van lengte.

„Ik zal eens kijken,“ zei de tandarts. De stoel werd in de ligstand gebracht. Het zoemende geluid van de stoel maakte me vrolijk. Dat was mijn geluid, het geluid van de toekomst.

Hij keek in Mathildes mond maar, wat logisch was, hij kon niets vinden.

Toen hij even naar een andere kamer ging, deed ik een la open en stopte een handvol van zijn instrumenten in mijn tas.

Bij zijn terugkomst was het tafereel onveranderd. Mathilde liggend, ik zittend, afgesloten van de wereld, speeksel op mijn kin.

„Is dat uw zoon?“ vroeg de tandarts. Mathilde knikte.

„Er is iets misgegaan bij de geboorte,“ zei ze.

„Dat zijn vreselijke dingen,“ zei hij en hij zuchtte. Daarna verdiepte hij zich weer in Mathildes gebit. „Ik kan niets vinden,“ zei hij.

Niets maakt een arts onzekerder dan pijn die hij niet kan vinden. Pijn die hij niet kan catalogiseren en waarvoor dus ook geen prognose bestaat.

Hij zette zijn bril af en ging de behandelkamer weer uit.

Ik trok een andere la open en een tweede lading instrumenten verdween in mijn tas. Wie betrapt wordt, heeft gearzeld.

De tandarts kwam terug met een agenda.

Arnon Grunberg (*1971) is een gevierde en veelvuldig bekroonde romanschrijver. Hij schreef o.a. *Blauwe maandagen*, *Figuranten*, *Fantoompijn* en *Tirza*. Tussen 2000 en 2002 publiceerde hij als Marek van der Jagt twee romans en een novelle, waaronder de roman *Gstaad*. Zijn veelomvattende oeuvre werd reeds in 2009 bekroond met de Constantijn Huygensprijs.

„Hoe doet u dat toch?“ vroeg Mathilde en ze wees op zijn boren.

„Als ik mijn vulling bij u laat vernieuwen, gebruikt u ze dan allemaal?“

Ze glimlachte als een kind. Niemand kon die glimlach weerstaan.

Zeker deze tandarts niet, hij kwam steeds dichterbij haar, hij ging praktisch op haar liggen. „Ik gebruik ze niet allemaal,“ zei hij, „maar het eigenlijke boren doe ik met wat wij de snelle boor noemen. Dat is deze.“

Razendsnel griste zijn hand een boor tevoorschijn die hij beven Mathildes gezicht hield.

„Weet u hoe mijn studiegenoten me vroeger noemden?“ fluisterde hij. „De Snelle Boor. Omdat ik zo snel was.“

„Dat is grappig,“ zei Mathilde.

„Zal ik u een rekening sturen?“

„Ik betaal contant.“

De tandarts schreef een rekening uit. „Ik geef u nog een recept voor een pijnstillertje,“ zei hij. „We moeten ons leven niet door pijn laten bederven.“

„Ach,“ zei Mathilde, „dokter, ik moet morgen naar München met dat kind, kunt u er misschien een dubbele hoeveelheid van maken?“

De tandarts hield zijn hoofd schuin.

Hij flirtte met mijn Mathilde, zoals de anderen dat hadden gedaan, zoals de halve wereld dat deed. En hij schreef een nieuw recept uit. Daarop gaf Mathilde hem geld en hij ging weg om wisselgeld van zijn vrouw te krijgen. Hij liep langzaam. Alles om langer bij Mathilde te zijn. Lust veroorzaakte een absurde hoop.

In de tussentijd verdween de helft van zijn receptenboek in mijn tas.

Mijn kin was een waterval.

Zo zaten we op onze zolder in Stuttgart. Mathilde had haar schort omgedaan, en we wachtten op onze eerste patiënt.

Mathilde had de muren netjes geverfd. Een elektrische tandenborstel gekocht. Ze zei. „Het is altijd goed om eerst de tanden flink te poetsen, dat kan ik me nog uit Heidelberg herinneren.“

We waren er klaar voor. Alleen, hoe kwamen we aan patiënten?

„We hebben patiënten nodig,“ zei Mathilde, „die niets te willen hebben, want als ze niets te willen hebben in het algemeen hebben ze ook niets te willen als het om tandartsen gaat. En iedereen

heeft een tandarts nodig, ook al heb je niets te willen.“

„Ja,“ zei ik.

Mijn nieuwe beroep had Mathilde spraakzaam gemaakt. Wie wilde klimmen, moest spreken.

Ik zette de boor aan. En uit. Het geluid beviel me. Ik had mijn doktersjas alvast aangetrokken.

„Wie hebben er nog meer niets te willen behalve wij?“

„Mensen die niet verzekerd zijn,“ zei Mathilde. „Mensen die geen Duits spreken, of heel slecht, en mensen die bang zijn.“

„Waarvoor dan?“ vroeg ik.

Ze kwam naast me staan en duwde haar tong in mijn oor.

„Bang dat ze het land worden uitgezet, omdat ze hier helemaal niet mogen zijn,“ fluisterde ze. „Omdat ze hier niet thuis horen.“

Als alles dreigde te mislukken, als we moesten vrezten uit elkaar te worden gerukt, vonden we erbarmen. Altijd is er wel iemand zwakker dan jij. Je moet alleen zoeken. En wij zochten. Wij zochten en wij onderzochten.

Remco Campert

Na Overtoomu

Na Overtoomu taje sníh
však vzápětí zas umrzá
tak nohy mi hlásí
po kterých utíká den
držím se svého
stále blíž u domu
mám na to věk
mraky se mračí obtěžkané černí
včerejší vůně mi ulpěla na klopě
jedli jsme s přítelem
lámali chleba
a sdíleli mrtvé
jsme už skoro z dohledu
ještě se smějeme
co taky jiného?
objímáme se na rozloučenou
možná jeden nikdy neví

Děvče z Antverp

Byl pozdní večer
déšť lapený ve světle lamp
tříštil se o chodník
na Mechelsesteenweg
měla jsi bělavé šaty
a já ti hádal patnáct let
šla jsi po ulici
kam i já přebíhal
auta projížděla brzdila
a zase jela dál
ptala ses na cestu k Múze
baru, kde zpíval Ferre
Ferre Grignard tvou nejmilejší píseň
jeho hlas zazníval z rádia
a tak ses za ním vypravila
„jdi prostě po kolejích
pak se nemůžeš splést“
a já hlupák tě nechal jít

Děvče z Antverp
co nosím v srdci
co jsem to udělal
se svým životem

Op de Overtoom

Het dooit op de Overtoom
maar het vriest ook al weer op
melden mijn voeten
die mijn dag verlopen
ik blijf dicht bij huis
steeds dicht
dat is mijn leeftijd
wolken worden zwaarder van ontkleur
de geur van gisteren hangt nog aan me
ik at met mijn vriend
we braken het brood
en deelden de doden
we zijn al bijna uit zicht
wij lachen nog
wat moet je anders?
omhelzen elkaar ten afscheid
misschien je weet maar nooit

Antwerps meisje

Het was laat in de avond
regen in lamplicht gevangen
sloeg neer op het macadam
van de Mechelsesteenweg
je had een offwhite jurkje aan
ik schatte je op vijftien
je liep langs de straat
waar ook ik overging
auto's passeerden remden af
reden weer verder
je vroeg de weg naar de Muze
café waar Ferre optrad
Ferre Grignard de anger van jouw lied
zijn stem die op de radio geklonken had
en waarheen je nu op weg was
'volg de tramrails maar
dan vind je hem vanzelf'
en ik onnozelaar liet je gaan

Antwerps meisje
dat ik in mijn hart draag
wat heb ik toch gedaan
met mijn leven

Pro poezii

Ty mě chceš opustit, poezie,
v půl čtvrté odpoledne
na Rue du Four
když nade mnou zavírá se nebe
v černém souboji
když do mě vrážejí rohy domů
a lidi kolem už ani nespočítám

nu, to se ti ještě nepodaří
držím se pevně za sloupek autobusu č. 39
a usnáším se v závrtném okamžiku
nepřijmout
že se ode mě chceš odpoutat
jak žena od starého milence
který už nemá žádná práva

později v parčíku u Sèvres-Babylone
kde skřípavý kolotoč točí svůj valčík
kde pod stromy sedí ten černý pán
s šedavým třídenním vousem a kufrem z papíru
a ta počestná rodina co nemá kde hlavu složit
a to americké děvče
jde večer na koncert
s tím milým klukem kterého potkala
a který jí četl z Préverta
jsi zase přítomná

přátelé až za hrob
nezapomeň
smrt není omluvou

Ze sbírky / Uit: *De stad*, Amsterdam 2014

Aan de poëzie

Wil je me verlaten, poëzie
om halfvier in de middag
in de Rue du Four
als boven me de lucht zich sluit
in zwart geweld
als een straathoek tegen me opbotst
en ik kan de mensen niet meer tellen

wel, dat zal je nog niet lukken
ik houd me vast aan de paal van bus 39
en besluit in een duizelend moment
dat ik niet accepteer
dat je je van mij wilt losrukken
als een vrouw van haar oude minnaar
die geen rechten meer heeft

later in het parkje bij Sèvres-Babylone
waar een draaimolen kreunend zijn walsje draait
waar onder de bomen die zwarte meneer zit
met zijn grijze stoppelbaard en kartonnen koffer
en die voltallige familie die nergens kan slapen
en het Amerikaanse meisje
dat 's avonds naar het concert gaat
met die aardige jongen die ze ontmoette
en die haar voorlas uit Prévert
ben je weer aanwezig

vrienden voor altijd
vergeet dat niet
sterven is geen excuus

Pouliční divadlo

Seděl jsem na lavičce
 ve vlhém letním vánku
 na bulváru generála Leclerca
 vedle vetchého starého pána
 ten zažil snad ještě Indočínu
 kokardu v klopě
 bílou šálu kolem vyschlého krku
 a mrňavého psíčka
 přilepeného při noze
 když Sophie Marceau herečka
 kterou jsem znával ze žurnálů
 doprovázená fotografem
 vystoupila z limuzíny
 a jak si zlehka přidržela
 letní klobouček
 ukázalo se smetanové podpaží

psíček štěkl
 a my se starým pánem
 vyskočili jako jeden muž
 spustili písničku
 dělali drobné krůčky
 a vrtěli zadnicemi

ona nás však neviděla

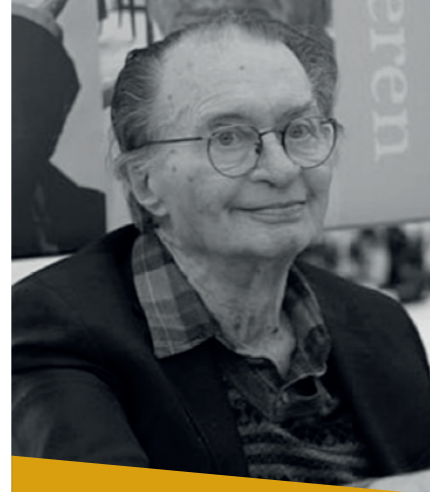
Straattheater

In de zoele middagwind
 zat ik op een bankje
 op de Boulevard du Général Leclerc
 naast een oude heer
 die Indochina nog had meegemaakt
 rozet in zijn knoopsgat
 witte sjaal om zijn uitgedroogde hals
 en een mormel van een hondje
 aandachtig aan zijn voet
 toen Sophie Marceau actrice
 die ik kende uit de bladen
 vergezeld van haar fotograaf
 uit een limousine stapte
 en bij het lichtjes vasthouden
 van haar zonnehoed
 haar roomblanke oksel toonde

het hondje kefte
 en de oude heer en ik
 we stonden als één man op
 zongen een liedje
 maakten kleine pasjes
 draaiden met onze kont

maar zij zag ons niet.

Z antologie / Uit: *Nederlandse poëzie van de 19e t/m 21e eeuw...*,
 Amsterdam 2004

V říjnu roku 2015 obdržel **Remco Campert (1929)** z rukou belgického krále Filipa Cenu za nizozemsky psanou literaturu (*Prijs der Nederlandse Letteren*), což je jedna z nejprestižnějších cen na nizozemském jazykovém území, udělovaná Nizozemskou jazykovou unií. Tento mimořádný spisovatel, sloupkař, ale především nedostižný básník je oceňován hlavně za „lehkost“, se kterou dokáže psát své vtipné, a přesto tak trefné a hluboké texty. Remco Campert několikrát navštívil i Prahu, např. v letech 1999 a 2007 vystupoval s dalšími nizozemskými, vlámskými a českými autory v Divadle Archa.

In oktober 2015 ontving **Remco Campert (1929)** uit de handen van de Belgische koning Filip de Prijs der Nederlandse Letteren – een van de meest prestigieuze prijzen in het Nederlandse taalgebied. Deze buitengewone schrijver, columnist maar vooral bijzonder getalenteerde dichter wordt geprezen voor de „lichtheid“ waarmee hij zijn geestige en toch rakende en diepzinnige teksten schrijft. Remco Campert heeft ook enkele keren Praag bezocht – bv. in 1999 en 2007 was hij gast van gecomponeerde programma's met andere Nederlandse, Vlaamse en Tsjechische auteurs in het Archa Theater.

